

Коомдук саясат мектеби

Школа публичной политики
Коомдук саясат мектеби
School of public policy

**КООМДУК САЯСАТТЫН
ТААСИРДҮҮ АНАЛИТИКАЛЫК
ДОКУМЕНТИН КАНТИП ДАЯРДОО КЕРЕК:
АНЫН СПЕЦИФИКАСЫ, ПРОЦЕССИ ЖАНА
ТЕХНИКАСЫ**

Практикалык колдонмо

Бишкек - 2011

4. Аналитиктерди жана аналитикалык документтерди кантип коомдук саясаттагы эффективдүү коммуникациялардын шайманына айландырыш керек	113
4.1. Коммуникациялар коомдук саясаттын ажырагыс компоненти катары	113
4.2. Коомдук саясаттын коммуникациялары жана мониторинги	126
Корутунду	140
Тиркемелер	142
1-тиркеме. Аналитикалык Документтин структурасы	142
2-тиркеме. Аналитикалык документ боюнча иштин сценарийи	145
3-тиркеме. Аналитикалык документке тиркеле турган саясий чечимдердин мүмкүн болуучу варианттары	147
4-тиркеме. Аналитикалык документтин текстин жол-жоболоштуруу боюнча методикалык сунуштар	151
5-тиркеме. Консультацияларды таламдаштар менен өткөрүү боюнча методикалык сунуштар	167
Глоссарий	178
Библиография	187

СӨЗ БАШЫ

Ар бир өлкөдө мамлекеттик бийлик органдары туш болуп жаткан коомдук проблемалардын саны аларды чечүүнүн мүмкүнчүлүгүнө караганда тезирээк өсөт. Коомдук саясат процессинде проблемаларды жана аларды чечүүнүн ыкмаларын түшүндүрүү функциясын көпчүлүк жагынан аналитикалык документтер аткарат, саясатчылар жана чиновниктер тарабынан ачык талкуулар жүргүзүлөт жана чечимдер кабыл алынат. Аналитикалык документтер адамдардын, топтордун, уюмдардын (мамлекеттик да, ошондой эле коомдук да) ишинин натыйжасы болуп саналат, алар проблеманы ар кими өзүнчө көрүшөт, ушул проблемалардын кантип жана кандай даражада тиешелүү болгонуна жана эң башкысы чечүүнүн кандай жолдору мүмкүн жана зарыл экендигине жараша болот. Бирок аналитикалык документтерди түзүүнүн логикасы тигил же бул адамдардын жана топтордун тематикасына, саясий артыкчылыктарына көз каранды болбостон жалпы принциптер боюнча түзүлөт.

Сунуш кылынып жаткан практикалык колдонмо коомдук саясат мектебинин басылып чыккан биринчи продуктусу болуп саналат, ал Кыргызстандагы коомдук саясат жүргүзүп жаткан же жүргүзүүнү каалаган адамдардын жана уюмдардын потенциалын өнүктүрүү үчүн түзүлгөн. Ушул колдонмонун максаты таламдаш адамдарды заманбап Кыргызстандын коомдук турмушундагы коомдук саясаттын технологияларын жайылтуу үчүн зарыл болгон билимдер жана көндүмдөр менен куралдандыруу болуп саналат. Коомдук саясат

коомдук процесстердин катышуучуларынын ортосундагы коммуникациялардын натыйжалуулугун күчөтөт. Коммуникациялардын натыйжалуулугун күчөтүү Кыргызстанда көптөгөн коомдук процесстердин полистик разряддан саясий разрядга өтүп жаткандыгынан жана ушундай болуу менен өздөрү багыт алган проблемаларды иш жүзүндө чечүүгө жөндөмсүз болуп жаткандыгынан улам зарыл болуп жатат. Аналитикалык тексттин күчү жана натыйжалуулугу кандайдыр бир коомдук кырдаалга тынчсызданууну иш жүзүндө айкындаштыруудан жана ушул кырдаалды жакшыртуунун ошондой эле жүзөгө ашыруунун жолдорун издөө аракеттеринин көрүнөт. Коомдук проблемаларды чечүүнүн жолдорун издеп жаткандар үчүн аналитикалык документтерди түзүү жеке өзүнүн кырдаалды түшүнүшүн гана аныктабастан, ошондой эле аны коомдук саясат процессинин башка катышуучуларына көрсөтүүнүн башкы ыкмаларынын бири болуп саналат. Бул жагынан алганда аналитикалык документ ой жүгүртүүнүн, талкуулоонун жана андан аркы аракеттердин маалыматтык жүйөөсү катары кызмат кылат. Тилекке каршы биздин өлкөдөгү коомдук процесстерде ушул кезге чейин алдын-ала ой жүгүртүлбөгөн жана талкууланбаган аракеттер басымдуулук кылууда.

Колдонмо коомдук саясат процессине тигил же бул сапатта катышып жана ушул процессти анын катышуучуларынын ортосундагы коммуникациялардын көз карашынан натыйжалуу кылууну каалагандарга багышталды. Буга киришүү катары чечим кабыл алууга же* болбосо койгон маселени кийин талкуулоого негиз болгон аналитикалык материал болуп эсептелет. Бул жагынан алганда аналитикалык

документтин тексти анын авторунун же авторлорунун позициясын эле билдирип, кырдаалдын анализинин натыйжасы болуп, эски саясатты жакшыртуу же жаңысын иштеп чыгып, маселелерди чечүү жолдорун издөөгө аракеттендирет. Коомдук саясаттын процессин эффективдүүрөөк жана багыттуураак кылгысы келгендер үчүн текст түзүүдөн тышкары дагы көптөгөн кошумча аракеттерди жасоо талап кылынат, бирок аналитикалык документ бул процессти бир топ алгылыктуу кылат, ал эми көпчүлүк учурларда мындай документтин болушу процесстин зарыл жана ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет. Эгерде окурмандар ушул колдонмону аналитикалык документ жазууга гана көмөк көрсөтпөстөн, ошондой эле коомдук саясат процессинин ролун түшүндүрүүгө көмөк көрсөткөн эмгек деп эсептесе, демек анын авторлору өз максаттарына жетишти.

Медет Тюлегенов,

Коомдук саясат мектебинин директору

КИРИШҮҮ

Ушул практикалык колдонmodo Кыргызстанда коомдук саясатты өнүктүрүүнүн процесстерин уюштуруу үчүн пайдалуу болгон коомдук проблемаларды башкаруу чөйрөсүндөгү аналитикалык документтерди даярдоо боюнча сунуштар жана технологиялар берилди.

Кыргызстанда коомдук саясаттын бар экендигин эмнелер аныктап турат? Биздин оюбузча саясий дискурстардын болушу ишке ашырылган коомдук саясаттын бар экендигинин белгиси болуп саналат. Демек, тиешелүү түрдө коомдо дискурстардын жок болушу же санынын аз болушу коомдук саясаттын начарлыгы же өнүкпөгөндүгү тууралуу айтып турат. Кырдаалга талдоо жүргүзүү Кыргызстанда коомдук саясатты калыптандыруунун активдүү жүрүп жатканын, жарандык коомдун уюмдарынын жана жөн эле жарандардын таасиринин жана таасир тийгизүүсүнүн күч алгандыгын көрсөтүп турат.

Бул процесс талдоо жүргүзүүгө негизделген тексттердин негизинде жаткан сапаттуу коомдук дискурстардын жана дискуссиялардын эсебинен олуттуу жогорулашы мүмкүн. Уюштурулган коммуникациялар чөйрөсүндө аналитикалык тексттерди коомдук форматтагы аналитикалык документке айландыруунун технологиясы коомдук саясатты өнүктүрүүнүн ыкмасы болуп саналат. Бийликтин аракетине/аракетсиздигине талдоо жүргүзгөн аналитикалык документтердин дал өзү коомдук саясат процессинин жана аны ишке ашыруунун ажырагыс бөлүгү болуп калышы мүмкүн.

Аналитикалык документ коммуникациялардын натыйжасы катары чечилиши мүмкүн болгон долбоор менен кошулган кезде мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдарынын гана талкуусуна жана бекитүүсүнө коюлбастан, бардык кызыкдар

тараптарды чечимди талкуулоо жана иштеп чыгуу процессине тартып жана процесстин катышуучуларын жоопкерчилик позициясына койгон кезде, ачык практиканын көрүнүшүнүн өзгөчө түрү катары чыгат.

Таламдаш тараптар менен консультацияларда жана проблемага туш болгондордун өздөрү тарабынан даярдалган аналитикалык документ коммуникациялар процессине (дискурска), текстти маанилүү мазмун (талдоо жүргүзүү) менен толтуруу процессине, ошондой эле өлкөнүн бийлик органдары тарабынан чечимдерди кабыл алуу аркылуу коомдук саясатты ишке ашыруу процессине ырааттуу тартылгандыктан жашайт жана коомдук саясатка таасир тийгизет. Аналитикалык документ белгиленген саясий мейкиндикте бийлик органынын аракеттеринин эң мыкты багытын иштеп чыгышы үчүн кырдаалды талдоо жүргүзүүнү, сунуш берүүнү камтып турат.

Азыркы мезгилде аналитикалык тексттерди даярдоонун көп сандаган методикалары өтө эле субъективдүү рекомендацияларды сунуштайт.

Мындай статикалык көрсөткүч абал эксперттер тарабынан көп сандаган документтерге талдоо жүргүзүүгө же талкууга коюлган маселелерди таламдаш топторго киргизүүгө мүмкүнчүлүк бербей жатат.

Сунуш кылынып жаткан мамиле усулдук проблемаларды кароону усулдук түшүнүктү даяр система катары иштеп чыгуудан баштабастан, процессти белгилүү бир технологияда (ырааттуулукта) уюштуруу түшүнүгүнөн баштоону сунуш кылат, ушул усул анын натыйжасы болуп саналат.

Бийлик структуралары тарабынан гана уюштурулбастан, жарандык коомдун институттары тарабынан да уюштурулган саясий дискурс усулду аныктоо үчүн старттык процесс болуп саналат.

Эгерде тажрыйба топтоо коомдук саясаттын функциясы, анын өзүнчө бир эс-тутуму болсо, анда белгилүү бир схемалардагы жалпылап айтылган сөз жана практикалык тажрыйбаны жалпылоо – демек бул саясий дискурстун функциясы.

Методика сөздүн адаттагы маанисинде алганда, чындыгында эле саясий коммуникациялардын үзүрү болуп калышы мүмкүн. Бирок ал бир катар операциялардын жана коомдук талкуулардын өзүн кеңири жайылтуу боюнча даяр функциялык системаларынын жашыруун формасы катары кызмат кылышы мүмкүн.

Рефлексиянын жандуу процесси жана саясий дискурсту уюштуруу процесси усулдук системада белгиленип коюлгандай көрүнөт. Мындай арышы кең мамиле нукура кесиптик чөйрөдө эле токтоп калууга мүмкүнчүлүк бербейт. Усул көп предметтүү жана көп функционалдуу болуп калат.

Ошентип методикалык система өз кезегинде анчалык жандуу эмес, анчалык туура эмес (башкача айтканда, белгилүү бир ченемдер жана эрежелер боюнча жасалган) көп сандаган ушул сыяктуу түркөй процесстерди пайда кылууга даяр болот.

Операционалдуулукка өтүү маселеси саясий документти жалаң гана иштеп чыгуу этабында эле эмес, ошондой эле ишке ашыруу этабында да актуалдуу болуп эсептелет.

Коомдун ар кандай секторлорундагы ишин жаңыдан баштап жаткан аналитиктерге саясий тексттерди гана даярдоо ишине үйрөтүү абдан эле жетишсиз экендиги түшүнүктүү болуп калат. Алар өндүрүлгөн продуктунун маңызын жана маанисин түшүнүүгө, саясий ачык документти өкмөт тарабынан чечимди кабыл алуу процессине таасир тийгизе турган абалга чейин жеткирүүгө үйрөнүүгө тийиш.

Жарандык коомдун аналитиктери өлкөдөгү маанилүү окуялардын маанисин кайгы-капачылыгына жооп бере турган коомдук саясаттын жаңы тажрыйбасын түзө билүүгө тийиш. Мына ушулардын бардыгы – саясий дискурстун (саясий коммуникациялардын) функциялары.

Кыргызстандын аналитикалык борборлор коомчулугу жана аналитиктери “Коомдук саясат мектеби” деп аталган ушул долбоордо жөн гана долбоор жасоого аракеттенбестен, аналитикалык документтерди даярдоо боюнча өз аракеттеринин жана угуучулардын аракеттеринин рефлексиясын уюштуруу менен, мектептин өзүн жана коомдук саясаттын субъекттери катары өздөрүн да активдүү долбоорлоого аракеттенет.

Белгилүү бир методиканын жардамы менен рефлексиялоо жана коммуникациялоо (б.а. жалпылоо жана кабарлоо) үчүн, ал структуралык жагынан тартипке салынууга жана салыштырмалуу түрдө аяктаган система болуп калууга тийиш. Бирок бул келечектеги алда канча терең изилдөөлөрдүн жана азыр али жетишсиз болуп жаткан тажрыйба топтоонун натыйжасы болуп саналат.

Мына ушул практикалык колдонmodo иштин зарыл болгон формаларын издөө жана кетирилген усулдук жаңылыштыктарды оңдоонун багытында алгачкы гана кадамдар жасалууда. Азыр чындап келгенде биздин алдыбызда методиканы коомдук саясаттын катышуучулары үчүн ачык, жеткиликтүү жана түшүнүктүү кылуу милдети турат.

Бул деген, усулдук системаны жана анын башкы белгилерин - рефлексивдүүлүктү жана коммуникациялуулукту калыптандыруу үчүн түшүнүк формаларын иштеп чыгуунун тынымсыз процессин ишке киргизүү зарыл дегенди билдирет.

Коомдук саясатка окутуунун көптөгөн курстары менен таанышуу, саясий тексттерди даярдоо боюнча айкын көнүгүүлөр

алда канча көп түрдүү болгону менен, мындай окутуу курстарынын көпчүлүгүнүн аналитикалык тексттерди даярдоо үчүн структурасынын жана багытынын начар уюштурулгандыгын көрсөтүп турат.

Натыйжада жаңыдан баштап жаткан аналитиктерде айрым бир баштапкы түшүнүктөр, атүгүл көндүмдөр пайда болгону менен, тилекке каршы азырынча процесстерди толугу менен түшүнүү пайда болбой жатат.

Окутуунун көпчүлүк системаларынын кемчилиги (бул жагынан алганда Коомдук саясат мектеби да четте калбайт), окутууда аналитикалык документтерди кабинетте даярдоонун методдоруна жана ыкмаларына негизги басым жасалып жатканында болууда деп ойлойбуз. Коомдук саясаттын бүткүл курсунун системалуулугу жана бүтүндүгү болсо көмүскө бойдон калып, практикада гана жетишиле турган максат болуп калууда.

Колдонмо жарандык коомдун ар кандай институттарынын мамлекеттик саясат боюнча жаңыдан баштап жаткан аналитиктеринин коомдук саясий процесстерине натыйжалуу катышуусуна жардам берүүгө арналган. Мында саясатка талдоо жүргүзүүнүн техникаларына жана ыкмаларына караганда, коомдук саясат субъекттеринин аналитикалык документ түрүндө берилген талдоо жүргүзүү жаатындагы өз ара мамилелеринин практикасына жана технологияларына айрыкча көңүл бурулган.

Өлкөнүн саясий системасын модернизациялоо коомдук саясаттын башкы милдетин чечүүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүн – проблемаларга туш болгондордун, жарандык коомдун институттарынын жана бийлик органдарынын өз ара аракеттенүүсүнүн негизинде коомдук маанилүү проблемаларды идентификациялоонун жана адекваттуу чечимдердин варианттарын иштеп чыгуунун жаңы мүмкүнчүлүктөрүн ачып берет.

Мына ошентип, ушул колдонмо эки милдетти чечүүгө багытталган.

Биринчиден, коомдук проблемаларды саясий күн тартибине (коомдук саясатка) киргизүү, алар тарабынан саясатка талдоо жүргүзүүнүн заманбап ыкмаларын өздөштүрүү, анын натыйжаларын саясий коммуникациялардын жана саясий чечимдин каражаттарынын бири катары анын натыйжаларын аналитикалык документ катары берүү аркылуу коомдук проблемаларды артикулдаштыруу жагындагы жарандык коомдун аналитикалык потенциалын жогорулатууга көмөк көрсөтүү.

Экинчиден, кабыл алынган чечимдин коомдук колдоого кеңири ээ болушунун жана натыйжага, б.а. айкын проблеманы чечүүгө багытталышынын эсебинен мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу.

Тандалып алынган мамиле колдонмонун төмөндө келтирилген структурасын аныктады.

Биринчи бөлүмдө коомдук саясат деген эмне, коомдук саясат цикли деген эмне экендигине аныктама берилет, айкын проблеманы аныктоо гана эмес, чечимди иштеп чыгуу, ошондой эле аны ишке ашыруу кандай маанилүү орунду ээлеп тургандыгы, мониторинг жана баа берүү, анын өзгөчөлүктөрү, коомдук процесстин катышуучулары ж.б. көрсөтүлөт.

Кыргызстанда коомдук саясий процесстерди өнүктүрүү талкууланган жана ушундай саясатты уюштуруунун жана ишке ашыруунун ыкмасы катары саясий дискурстун мааниси да көрсөтүлгөн.

Экинчи бөлүмдө коомдук саясатка талдоо жүргүзүүнүн жалпы жолдору талкууланып, маалымат жыйноонун жана талдоо жүргүзүүнүн сунуш кылынган ыкмалары баяндалган. Проблемалуу кырдаалды аныктоонун жана талдоо жүргүзүүнүн

негизги ыкмалары келтирилген. Бөлүм альтернативалуу саясаттарды калыптандыруунун жана салыштыруунун ыкмаларын жана техникаларын калыптандыруунун жана салыштыруунун баяндамасы менен аяктайт.

Үчүнчү бөлүмдө аналитикалык документтердин мазмундуу өзгөчөлүктөрү жана алардын саясатты изилдөө тексттеринен айырмачылыгы баяндалган. Аналитикалык документтердин тексттеринин мүнөздөмөлөрү жана саясатка талдоо жүргүзүүнүн негизги ыкмалары келтирилген. Аналитикалык документтерди жол-жоболоштуруунун жана стилистикасынын өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн.

Төртүнчү бөлүмдө аналитикалык документти кантип коомдук консультациялардын жана саясий коммуникациялардын таасирдүү шайманы кылууга болот, коомдук саясат субъекттери жана таламдаш топтор менен кандай өз ара аракеттенүүнү кандай түзүү керектиги жөнүндө сунуштар берилет, алардын жүрүшүндө проблемаларды чечүүнүн иштелип чыккан сценарийлери алда канча көп варианттуу болуп калат.

Даярдалган саясий чечимдерге жана коомдук саясат циклиндеги кайтарым байланышты уюштуруу ыкмаларына, айрыкча аналитикалык борборлордун аракеттерине мониторинг жүргүзүү жана баа берүү каражаттарына ошондой эле алар тарабынан даярдалган аналитикалык документтердин мазмунуна айрыкча көңүл бурулат.

1. КЫРГЫЗСТАНДЫН МИСАЛЫНДАГЫ КООМДУК САЯСАТТЫН КОЛДОНУЛУШ ЧӨЙРӨСҮ ЖАНА АНЫН СУБЪЕКТТЕРИ

1.1. Коомдук саясаттын предмети жана мазмуну

«Эгерде Сиз саясат менен иш жүргүзбөсөңүз, саясат

Сиз менен өзү иш жүргүзөт»

Шарль Монталамбер

Баарыдан мурда “public policy” деген англис сөзүнөн алынган “коомдук саясат” деген терминдин маанисин аныктап алалы.

“Саясат” деген термин кыргыз тилинде эки мааниге ээ болот.

Биринчиси, мамлекетте бийликти уюштуруу жана анын иш жүргүзүшү жаатында ар кандай социалдык субъекттердин (саясий партиялардын, коомдук бирикмелердин ж.б.) ортосундагы мамилелерге байланыштуу коомдук турмуштун чөйрөсү. “Саясат” термининин ушул мааниси саясий кампанияларды өткөрүүгө, шайлоо технологияларына жана саясий күрөшкө байланыштуу болот. Англис тилинде бул мааниге *politics* деген сөз ылайык келет.

Экинчиси, мамлекеттик бийлик органдарынын коомдук-маанилүү проблемаларды чечүү жана коомдун максаттарына жетүү боюнча ишинин принциптери, ченемдери жана багыттары катары болот. Англис тилинде буга *policy* деген сөз ылайык келет.

«Public» деген термин кыргыз тилинде эки мааниге ээ . “Мамлекеттик” деген биринчи мааниси көбүнчө калыптанып

калган салттарды эске алуу менен пайдаланылат, мында ушуну менен иштин субъектине, башкача айтканда саясаттын жетектөөчү субъекти – адамдын жана коомдун жашоосунун ар кандай жактарындагы саясаттын иштеп чыгуучусу жана аткаруучусу катары чыккан мамлекетке басым жасалат.

“Коомдук саясат” деген терминдин дагы бир мааниси саясат баары бир коомдук мүнөзгө ээ экендиги менен байланыштуу болот, анткени, ал саясат коомдук керектөөлөрдү канааттандырууга жана “коомдук жыргалчылыктарды” түзүүгө багытталган. Мындан тышкары, аны иштеп чыгууга жарандык коомдун ар кандай институттары менен айрым индивиддер катышат жана анын таасир тийгизишинин негизги объектиси коомдук мамилелер жана таламдар болуп эсептелет. Ушул термин көбүнчө мамлекетке карама-каршы келгендей мааниде колдонулат, бул болсо туура эмес.

Ошондуктан ушул колдонmodo коомдук саясат («public policy») деп мамлекеттик жана мамлекеттик эмес акторлордун (саясаттын катышуучуларынын) формалдуу, ачык, стандартташтырылган, саясий жол-жоболор жана практика (коомдук саясат институттары) аркылуу адамдардын ири топторунун социалдык-экономикалык жана саясий проблемаларын чечүүгө багытталган ишин түшүнөбүз.

Мына ошентип, «public policy» - мамлекеттик жана коомдук саясат бир объектиге ээ болот, бирок коомго тиешеси бар саясатты/стратегияны иштеп чыгууга карата эки ар кандай мамилени чагылдырып турат.

Демократиялуу коомдогу саясат айрым жарандарды жана алардын уюмдарын саясий процеске активдүү тартуу менен өзүнүн табияты боюнча коомдук саясат болууга тийиш. Мына ушундай учурда коомдук саясат тууралуу айтылат.

Коомдук саясат түшүнүгү анын төмөндөгү аспектилерин чагылдырып турат:

- коомчулуктун (кызыкдар топтордун) мамлекеттик бийлик органдарын сындoo жана жарандык контролдукка алуу, демократиялык саясий процеске жарандык катышуунун механизмдери аркылуу коомдук таламдарды талашкан талаптарды коюу боюнча иши;
- коомчулуктун саясий чечимдерди кабыл алуу процессине катышууга багытталган иши;
- мамлекеттин элдин таламдарын талашуу жана ишке ашыруу менен коомдук-маанилүү проблемаларды талкуулоо жана чечимдерди кабыл алуу процессине коомчулукту тартуу боюнча иши;
- башкаруучу актордун (мамлекеттик бийлик органдарынын) публикалык саясий аракеттери, мамлекеттин социалдык саясаты;
- ачык саясий процесстин формалдаштырылган жол-жоболорунун жана практикаларынын жыйындысы - ачык саясий институттар.

Коомдук саясат төмөндөгү принциптердин болушун жана алардын сакталышын билдирип турат:

- Саясий альтернативалардын зарылдыгы (уюштуруу жана пикирлер);
- Саясаттын ачык процесс катары иш жүргүзөөрүн түшүнүү;
- Проблемаларды жарандык экспертизалоонун милдеттүүлүгү;
- Саясаттын ар кандай субъекттерин, таламдык топторду камтуу;
- Карапайым жарандардын таламдарына жакын болуу;

- Арчыктык жана пакизалык (бийликке чындыкты айтуу, жарандарга чындыкты айтуу, өзүнө чындыкты айтуу).

Ар кандай даражадагы коомдук саясат процесстерине ар кандай структуралар катышат. Коомдук саясат процессине катышкан структуралардын институттук типтерин шарттуу түрдө төмөндөгүлөргө бөлүүгө болот:

- мамлекеттик (бийлик органдарынын саясий, администрациялык институттары);
- жарандык коомдун институттары (бизнес-структуралар жана ар кандай өкмөттүк эмес уюмдар);
- аналитикалык борборлор.

Ушул жагынан алганда коомдук саясат мамлекеттин аракеттеринин жаңы конфигурациясы болуп калат, мында ал башкаруудагы өзүн-өзү билген жана монополиялык субъекти болбостон, аралыктын субъекттери менен кызматташтыкта иштөөгө үйрөнөт.

Акыркы парламенттик шайлоолор жана Кыргыз Республикасынын Конституциясынын кабыл алынышы мамлекеттик органдардын да, ошондой эле саясий партиялардын, НПОлордун, бизнес структуралардын ж.б. коалициялык ыкмаларын активдештирди. Жарандардар коомдук саясатка кирүү менен (өз таламдарын бийлик менен макулдашуу процесси) өз күн тартибин алга жылдырууга мүмкүнчүлүк алышты, анын жүрүшүндө кабыл алынган сонку чечим көпчүлүктү канааттандырды.

Айкын саясий объекттердин жана процесстердин татаалдыгы, көп жактуулугу коомдук саясаттын усулдарын жана ыкмаларын билүүнүн маанилүүлүгүн көрсөтүп турат.

Методологиялык иштин маңызы коомдук саясаттын бар экендигин түшүнүүгө гана алып келбестен, коомдук саясатты

ишке ашыруунун операциялык маңызын түзүп турган ыкмаларды жана жол-жоболорду түзүүгө алып келүүдө.

Массалык коомдук аң-сезимде методологияны жана методикаларды бөлүштүрүү жүргүзүлбөйт. Мындай бөлүштүрүүнү билүү аналитикалык тексттердин жана документтердин авторлору үчүн маанилүү.

Методологиялык иш коомдук саясаты чагылдырып гана тим болбойт, ошондой эле аны ири даражада түзөт, кайрадан жаратат, анын ичинде айрым долбоорлор менен программалардын моделдери аркылуу кайра жаратат. Усулдун негизги функциясы да ушуну менен аныкталат: ал адамдын ишин (аталган учурда коомдук саясатты) барыдан мурда процессти көрүүдөгү негизги орунду ээлеген долбоорлорду жана программаларды жүзөгө ашыруу ыкмасы менен тейлейт.

Бул коомдук саясат үчүн методологиянын ролун түшүнүүдөгү өтө маанилүү жана принциптүү учур экендигин белгилей кетүү керек.

Өзүнүн негизги массасында методологиялык иштин продуктулары жана натыйжалары – бул долбоор ишке ашкандан кийин чыныгы текшериле турган билимдер болбостон, натыйжалуулугу, өнүмдүүлүгү боюнча текшериле турган долбоорлор, долбоордук схемалар жана буйруктамалар болуп калат.

Ошондуктан методология ар дайым коомдук саясаттын кош объектиси менен байланышта болот – ушул сыяктуу, иштин объектиси менен байланышта болбостон алардын “куурчактык” байланышы-уюмдары/структурасы жана мазмуну менен байланышта болот.

Коомдук саясаттын аналитикалык документин долбоорлоонун кош табияты ушундай. Бир жагынан бул

мазмундуу талдоону ишке ашыруунун планы. Экинчи жагынан бул уюштуруучулук мамилени ишке ашыруунун планы. Мунун өзү тыйындын эки бети экендигин эстен чыгарбоо маанилүү болот.

Эгерде биз ишти өзүбүздүн билимибиздеги өзгөчө типтеги объект катары жөн гана баяндасак жана белгилесек, анда бул салттуу табигый-илимий көз караш болуп калмак.

Акырында коомдук саясат үчүн контекстуализациялоо, практикаларды социалдык мейкиндик сыяктуу позиция катары, ошондой эле саясат, методология жана коммуникациялар позициясы сыяктуу өзүнө камтып турган өтө татаал “координаттар системасына” байланыштыруу өтө маанилүү болуп саналат.

Ушул сыяктуу контекст коомдук саясат практикасынын эклектизмдин пайда кылышы мүмкүн, ал кээде ар кандай талааларга таандык болгон учурларды өзүндө айкалыштырат жана көпчүлүк учурда өз ара жокко чыгаруучу критерийлерге ылайык келүүгө аракеттенет. Эклектика проблема катары коомдук саясаттын онтологиясын так аныктоо жана саясий процесстер менен иш жүргүзө билүү аркылуу чечилет. Процесстер менен иш жүргүзө албасаң – баары жалпы эклектикага айланып, мында рефлексия башкы жардамчы болбостон, синергетика башкы жардамчы болуп калат.

Алсак, коомдук саясат талаасы практикадан демократиялуулукту жана өкүлчүлүктүүлүктү, саясий тексттердин талаасы – өтө кеңири аудитория үчүн актуалдуулук жана мүмкүнчүлүк маанисинен алганда популярдуулукту, эми саясий илимдер талаасы чындыктын критерийине ылайык келүүнү талап кылат.

Мына ошентип коомдук саясат саясий аракеттердин ар кандай талааларынын айрым бир синергетикасы. Методологиялык рефлексия гана проблемага туш болгондордун жана

саясий процесстин негизги стейкхолдерлеринин таламдарын макулдашуу боюнча коммуникациялык акт аркылуу саясий текстти аналитикалык документке айландырат.

Төмөндөгүлөрдү эстен чыгарбоо керек:

Англис тилинде “мамлекеттик” жана “коомдук” деген сөздөрдүн ортосунда айырмачылык жок, бул эки сөз тең бир гана - “public” деген сөз менен билдирилиши мүмкүн.

Бул абдан мүнөздүү, мамлекет - бул чиновниктер менен саясатчылар эмес, мамлекет жана бийлик – бул өлкөнүн ичинде болуп жаткан процесстерге түздөн-түз таасир тийгизе турган коом.

Саясат деген сөздүн англис тилинде эки эквиваленти бар - “politics” жана “policy”. Булар ар кандай түргө жана мааниге ээ болот.

“policy” – бул мамлекеттин айкын саясаты, багыты, турушу ж.б. ал эми “politics” бул бийлик үчүн күрөш.

“Public policy” – коомдук саясат күрөштү же атаандаштыкты билдирбестен, коомдук таламдарды макулдашууну карайт жана ал ушунусу менен бийлик үчүн күрөштү максат кылган партиялык саясаттан айырмаланып турат.

“Public policy”- коомдук саясат аларды бири – бирине карама-каршы койбостон өкмөттүн, жергиликтүү бийликтердин, коомдук уюмдардын, көз карандысыз изилдөөчүлөрдүн, эксперттердин ж.б. биргелешкен ишин карайт.

“Public policy”- коомдук саясат коомдук маанилүү проблемаларды чечүүгө багытталган мамлекеттик саясатка талдоо жүргүзүү процессин кеңири жайылтууну жүзөгө ашырууну карайт.

Демократиясы өнүккөн өлкөлөрдөгү бардык мамлекеттик бийлик органдары өздөрүнүн алдына коюлган милдеттерди чечүү үчүн “Public policy” технологиясын пайдаланышат, анда:

- ар кандай коомдук топтордун каражаттарын пайдаланууну, таламдарын эсепке алууну карайт;
- таламдык топтор менен ачык консультациялардын жол-жоболоруна таянат;
- эл аралык коомчулукта кабыл алынган стандарттар жана форматтар аркылуу ишке ашырылат.

1.2. Коомдук саясатты иштеп чыгуу процесси. Коомдук саясаттын катышуучулары

Мамлекеттик саясаттын деңгээлдери (аспектилери):

1) Концептуалдуу (саясаттын теориясы, анын доктринасы). Концептуалдуу деңгээл саясаттын идеяларын туюнтууга жана негиздөөгө мүмкүнчүлүк берген теориялык негиздерди жана илимий изилдөөлөрдү иштеп чыгууну камтып турат.

2) Мыйзам чыгаруу. Саясаттын мыйзам чыгаруучу деңгээли максаттарды жана милдеттерди ишке ашырууга багытталган укуктук негиздерди иштеп чыгууну, кабыл алууну жана өркүндөтүүнү билдирет.

3) Ченемдик-программалык. Конституциянын, мыйзамдардын жана негизги жоболордун негизинде башкаруунун ар кандай деңгээлдеринин программалык документтерин мамлекеттик концепцияларын калыптандыруу ченемдик-программалык деңгээлде жүрөт.

4) Башкаруучулук. Саясатты ишке ашырууну башкаруу жалпы саясат жана экономика чөйрөсүндө жана анын айрым багыттары боюнча башкарууну, ошондой эле саясатты ишке ашыруунун каражаттарынын формаларынын жана методдорунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган чараларды өзүнө камтып турат.

5) Функционалдык. Мамлекеттик башкаруу органдарынын өздөрүнүн компетенциясына таандык кылынган милдеттерди ишке ашыруу чөйрөсүндөгү түздөн-түз иши.

Чындыгында саясий процесс сейрек учурда гана бирдиктүү, макулдашылган жана ырааттуу процесс болот. Көпчүлүк учурда ал ар кандай деңгээлдеги процесстерди бириктирүү менен баш-аламан өтөт. Ошондой болсо да коомдук саясат процессин бир катар логикалык жагынан байланыштуу этаптардан же стадиялардан турат деп элестетүүгө болот. Ушул процесстин ар кандай этаптарына көптөгөн катышуучулар катышат, алар бири-бири менен татаал өз ара байланыштарда болот. Бул процесстин баары белгиленген графикке ылайык өтпөйт жана көпчүлүк учурда атаандаштык шарттарда болот.

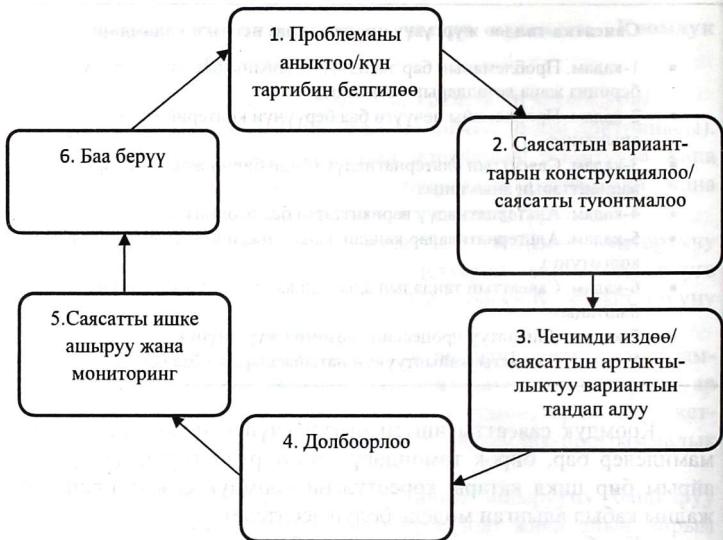
Саясатка талдоо жүргүзүү процессинин негизги кадамдары

- 1-кадам. Проблеманын бар экендигине ыныныңыз, ага аныктама бериңиз жана деталдарын баяндаңыз
- 2-кадам. Проблеманы чечүүгө баа берүүнүн критерийлерин аныктаңыз
- 3-кадам. Саясаттын альтернативдүү (бири бирин жокко чыгарган) варианттарын аныктаңыз
- 4-кадам. Альтернативдүү варианттарга баа бериңиз
- 5-кадам. Альтернативалар кандай жана эмнеси менен айырмаланарын көрсөтүңүз
- 6-кадам. Саясаттын тандалып алынган вариантын жайылтууну баштаңыз
- 7-кадам. Жайылтуу процессине көзөмөл жүргүзүңүз
- 8-кадам. Саясатты жайылтуунун натыйжаларына баа бериңиз.

Коомдук саясатты иштеп чыгуу үчүн көптөгөн ар кандай мамилелер бар, бирок төмөндөгү этаптардан турган (1-сүрөт.) айрым бир цикл катары көрсөтүлгөн коомдук саясат процесси жалпы кабыл алынган модель болуп эсептелет:

- Проблеманы аныктоо/күн тартибин белгилөө;
- Саясаттын варианттарын конструкциялоо/саясатты туюнтмалоо;
- Чечимди издөө/саясаттын артыкчылыктуу вариантын тандап алуу;
- Долбоорлоо;
- Саясатты ишке ашыруу
- Мониторинг жана баа берүү

Саясатты ушундай элестетүү аны иштеп чыгуу процессин аракеттенүү мезгилинде ырааттуу, этабы менен иштеп чыгууну гана мүнөздөбөстөн, ошондой эле иштеп чыгуунун ар кандай этабындагы бардык компоненттердин ортосундагы итеративдүү мамиле катары мүнөздөп турат.

1-сүр. Коомдук саясат процессинин цикли

Ар бир этаптын мазмунун кыскача карап чыгалы:

1. Проблеманы аныктоо жана коюу. Проблема аныкталганга чейин анын бар экендигин адистерден башка эч ким биле албайт. Саясатчылар тарабынан маалыматтын жоктугунан улам жетиштүү кызыгуу байкалбашы мүмкүн.

Кимдир бирөө кайсыл бир министрликтин же ведомствонун күн тартибине саясатты иштеп чыгуу же анын орун алган статусуна салыштырганда артыкчылыгын жогорулатуу боюнча белгилүү бир проблеманы саясий күн тартибине киргизүүгө кызыкты дейли. Аны үчүн проблеманын бар экендигине жана актуалдуулугуна чечим кабыл ала турган бардык адамдарды ынандыруу зарыл болот. Ушул максаттарда ар кандай булактарга негизделген жана проблеманын

актуалдуулугун, себептерин жана натыйжаларын чагылдырган олуттуу жүйөөлөр жана аргументтер даярдалат.

Саясатчылардын, массалык маалымат каражаттарынын, коомчулуктун көңүлүнүн бурулушуна жараша проблеманы мамлекеттик деңгээлде чечүү талап кылынат деген ынаным пайда болот. Бирок, саясаттын демилгечилеринин максаты өз маселесинин артыкчылыгына жетишүү болуп саналат, анткени кечиктирилгис чечүүнү талап кылган көптөгөн башка проблемалар бар

2. Саясаттын варианттарын конструкциялоо.

Негизделген проблема министрликтин же бийликтин башка органынын күн тартибине киргизилгенден кийин аны чечүүнүн бардык мүмкүн болуучу жолдору каралат, б.а. саясаттын варианттары аныкталат. Көптөгөн ар кандай варианттардын ичинен саясаттын кайталанбаган, жүзөгө ашырууга мүмкүн болгон жана айкын варианттары каралып жаткан шарттары тандалып алынат.

3. Саясаттын артыкчылыктуу вариантын/альтернативасын тандап алуу.

Ушул этапта аналитик саясаттын иштелип чыккан варианттарынын ичинен алардын алда-канча артыкчылыктуусун баа берүү критерийлеринин негизинде тандап алат. Тигил же бул критерийлерди колдонуу проблемасынын спецификасына жараша болгонуна карабастан, төмөндөгүлөр сыяктуу жалпы кабыл алынган критерийлер болот:

1. Натыйжалуулук: аталган вариант каалаган натыйжага канчалык даражада алып келет.
2. Эффективдүүлүк: саясаттын вариантынын максаттуу топко же жалпы коомго келтирген эффективдүүлүгү

эсептелип чыгат; мында пайдаларга/чыгымдарга талдоо жүргүзүү пайдаланылат.

3. Адилеттүүлүк: чыгымдарды жана пайдаларды бөлүштүрүү адилет болууга тийиш.
4. Жүзөгө ашыруунун айкындыгы: саясаттын вариантын эффективдүү ишке ашыруу үчүн саясий, администрациялык жана укуктук шарттар каралат.
5. Ийкемдүүлүк: жогоруда саясат процессинин динамикалуулугу жөнүндө айтылган; саясаттын каралып жаткан варианты жаңы жагдайларга ылайык жакшы жагына өзгөрүшү үчүн жетиштүү түрдө ийкемдүү болууга тийиш.

Критерийлер чечимдин/саясаттын алгылыктуу вариантын тандап алууга көмөк көрсөтөт. Ушул этапта вариантты тандап алуу үчүн сандык мүнөздөмөлөрдү көбүрөөк пайдалануу зарыл болот. Мында, саясаттын варианттарын ишке ашыруунун мүмкүн болуучу кесепеттерине баа берүүдө оптимист болгондон көрө, реалист болуу сунуш кылынат.

4. Саясатты долбоорлоо. Саясаттын варианты тандалып алынгандан кийин ал бийликтин тиешелүү органына берилет, ал өз кезегинде аны баштапкы түрүндө же өзгөртүүлөр киргизилгенден кийин кабыл алат. Ушул этапта иштелип чыккан саясат коомдун таламдарын эске алуу менен иштелип чыккан мамлекеттик саясат болуп калат. Мамлекеттик бийлик органы саясатты кандай ишке ашырууну чечүүгө тийиш.

Саясаттын долбоорун иштеп чыгуу процессинде саясаттын субъекттери саясаттын шаймандарын (мисалы, укуктук, экономикалык, социалдык же уюштуруучулук-администрациялык) жана саясатты ишке ашыруучуларды (мамлекеттик, жеке менчик, өкмөттүк эмес же коомдук уюмдарды) аныктоого киришет.

5. Саясатты ишке ашыруу жана мониторинг. Саясаттын иштелип чыккан долбооруна ылайык аны ишке ашыруу жүзөгө ашырылат. Сабаттуу даярдалган долбоорду ийгиликтүү ишке ашыруу гана жогорку натыйжаларга жетишүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Ушул стадияда саясаттын долбоорун ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн финансылык, эмгектик жана башка ресурстар менен камсыз кылуу үчүн жооптуу болгон атайын структуралар каралат. Ошондой эле аны ишке ашыруунун жүрүшү боюнча ар тараптуу нускамалар иштелип чыгат. Саясатты ишке ашыруунун жүрүшүндө мониторинг жүргүзүүнүн үзгүлтүксүз процесси жүзөгө ашырылууга тийиш.

6. Баа берүү. Баа берүү саясаттын жана аны ишке ашыруу планынын ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет. Саясатка баа берүү планын даярдоо процессинде аны ишке ашыруунун катышуучулары саясаттын максаттарына жетишүүнү ченөөнүн мүмкүн болуучу ыкмаларын жана индикаторлорун карап чыгышат. Андан кийинки чечим саясатка баа берүүнүн натыйжаларына жараша болот.

Ушул этапта белгиленген максаттарга жетишүүнүн натыйжаларына гана баа берилбестен, ошондой эле ага жетишүүгө чыгымдалган каражаттарга да баа берилет. Ушул процесске стейкхолдерлердин көп саны тартылат.

Саясат процессинин циклдүү жана итеративдүү мүнөзү баа берүү стадиясында мурдагы стадиялардагы продукттарды, башкача айтканда проблеманы, саясаттын вариантын, же анын ишке ашыруунун планын кайра кароого мүмкүнчүлүк берет. Башка сөз менен айтканда баа берилгенден кийин зарылдыгына жараша проблема бийлик органынын күн тартибине

кайтарылышы мүмкүн. Эгерде мунун зарылдыгы жок болсо, анда саясатты ишке ашыруу белгиленген жол менен улантылышы мүмкүн.

Саясат процесси саясатты ишке ашыруу, ага мониторинг же баа берүү жүргүзүү менен аяктабайт. Саясатты ишке ашыруунун натыйжаларына баа берилгенден кийин проблема мурдагы этаптардын бирине кайтышы мүмкүн. Мына ошентип, этаптарды так чектөө жетиштүү түрдө шарттуу болот, алар бири-бири менен өз ара байланышта жана бири-бирине таасир тийгизет.

Саясатты иштеп чыгуу процессинин этаптары

- Зарылдыкты же жаңы мүмкүнчүлүктү аныктоо
- Келечектеги кырдаалдын каалаган көрүнүшүн так жана түшүнүктүү айтуу
- Миссияга ылайык ниеттерин түшүндүрүп берүү
- Саясатты жана анын максаттарын программа түрүндө аныктоо
- Саясаттын шаймандарын тандап алуу
- Жайылтуу стратегиясын иштеп чыгуу
- Саясаттын натыйжаларына байкоо жүргүзүү
- Акыркы натыйжаларга баа берүү

Коомдук саясаттын катышуучулары

Коомдук турмуштун жана саясий процесстердин олуттуу татаалдашуусунун натыйжасында саясатчылар өзүнүн ишинде улам жаңы жана жаңы факторлорду эске алууга, маалыматтын геометриялык прогрессия менен өсүшүнө туш болууга, чечимдердин алда канча көп санын кабыл алууга аргасыз болуп жатышат. Мындан тышкары саясий процесс ушунчалык динамикалуу болгондуктан кайталанган кырдаалдар улам азайып, мурдагы окуялардан алынган тажрыйба келечекте аз талап кылынып жатат. Анын үстүнө мурдагы иштеп чыгууларды,

өзгөргөн шарттарды эсепке албастан жаңы кырдаалдарда пайдалануу аракети көпчүлүк учурда абдан ийгиликсиз аяктап жатат.

1. Саясатты иштеп чыгуу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган же саясатты иштеп чыгуучулар (policy makers) бул саясатты “жасоочулар”, б.а. аны иштеп чыгуу жана бийлик органында чечим кабыл алуу үчүн жооптуу адамдар.

Алар ушул кырдаалда изилдөө же талдоо жүргүзүүнүн “бююртмачылары” болуп эсептелишет.

Айрым учурларда алар консультациялык кызматтарды көрсөтүү үчүн аналитикалык борборлор менен тикелей макулдашууларды түзүшөт. Көз карандысыз аналитиктер же аналитикалык борборлор тарабынан жүзөгө ашырылган аналитикалык документ буюртманын натыйжасы болуп эсептелет.

2. Аналитикалык борборлор. Заманбап башкаруунун жаңы чакырыктары саясатчылардын өзүнүн ишин оптималдаштыруу үчүн көмөкчү шаймандарды издөөгө мажбурлап жана алар саясий процесс жөнүндө атайын билимдерди алып жүрүүчүлөр катарында болгон, илимий технологиялардын жардамы менен аны жагдайга компетенттүү талдоого, саясий болжолго ошондой эле эң башкысы саясий чечимге айландырууга жөндөмдүү болгон аналитикалык борборлордон жана эксперттерден табышты. Алар коомдун бардык катмарларына тикелей таасир тийгизип жатышат.

Аналитик саясатчылар (policy analyst) – бул эксперттер, алар коомдук документтерди даярдоонун методологияларын жана техникаларын билишет, алдын-ала талдоо жүргүзүшөт, болжолдорду, кырдаалдык талдоолорду жүргүзүү үчүн айкын аналитикалык буйрутмаларды аткарышат, ошондой эле саясий

чечимдерди кабыл алуунун жол-жоболорун аналитикалык камсыз кылуу үчүн эксперттик шарттарды түзүшөт.

3. Таламдаш топтор. Коомдук саясаттын катышуучуларынын арасында долбоорлонуп жаткан саясий чечимдин жыйынтыгына карата ар кандай таламдары бар адамдар же адамдардын тобу бар, алар таламдаш тараптар (стейкхолдерлер) болуп эсептелет. Бул баарыдан мурда башкаруунун мамлекеттик жан муниципалдык органдары жана таламдаш топтор, алар жарандык коомдун кеңири спектринин өкүлдөрү болуп саналат.

Саясатка талдоо жүргүзүү стейкхолдерлерди (адамдардын тобу) – саясат процессине тиешеси бар (бийликтеги да, ошондой эле бийлик органынан тышкары) адамдарды идентификациялоого багытталган. Бул адамдар белгилүү мааниде алганда саясат процессинин “пайчылары” болуп эсептелет, анткени алардын “пайлары” бар, саясат процессинде алар менен эсептешүү керек.

Таламдаш топтор (interest groups) – саясий процессте жалпы кызыкчылыктары бар катышуучулардын институтташтырылган топтору (топтун катышуучуларын бириктирип турган формалдуу жана формалдуу эмес байланыштар эске алынышы мүмкүн). Мисал катары, бизнестик таламдар топторун, ишкерлердин лоббисттик топторун; саясий партияларды жана кыймылдарды, өкмөттүк эмес уюмдарды келтирүүгө болот. Таламдаш топторго сунуш кылынган чечимден пайда ала турган же андан жапа чеге турган топторду киргизишет.

4. Бийликтин таламдаш органдары (interested government institutions) - саясаттын аталган процессине тиешеси бар тигил же бул маселелер макулдашыла турган органдар. Бийликтин ушундай органдарынын чөйрөсү максатка

Ылайыктуулугун эске алуу менен ченемдик документтер тарабынан же эксперттик жол менен аныкталат.

2-сүрөт. Коомдук саясаттын катышуучулары

Саясий аналитиктер ээ болууга тийиш болгон көндүмдөр:

1. Маалыматтын белгилүү бир көлөмүн чогултууну, уюштурууну жана талдоо жүргүзүүнү билүү. Отчетторду жаза билип, саясатты анализдөөнүн натыйжаларын оозеки жана жазуу түрүндө кыска жана так берүүнү билүү;
2. Каалаган максаттарды жайгаштыруу үчүн проблеманы алда канча кеңири социалдык жана экономикалык контекстке жайгаштыруу;
3. Проблемалуу кырдаалды иликтөө, альтернативдүү саясатты иштеп чыгуу үчүн зарыл болгон талдоо жүргүзүүнүн сандык жана сапаттык ыкмаларын билүү;
4. Ылайык келе турган альтернативдүү саясатты сунуш кылуу үчүн учурдагы саясий кырдаалды түшүнүү;
5. Коммуникативдик көндүмдөр.

1.3. Кыргызстанда коомдук саясаттын өнүгүшү жана саясий дискурстардын ролу

Саясаттын ар кандай субъекттеринин өз ара аракеттенүүсүнүн чөйрөсү катары биздин өлкө үчүн коомдук саясат салыштырмалуу жаңы багыт болуп саналат. Ал Кыргызстанда айкын демократиялык процесстердин өнүгүшүнүн, чечимдерди кабыл алуу процесстерине активдүү жарандардын, интеллектуалдык элитанын – эксперттердин, саясатчылардын, публицисттердин, окумуштуулардын, ошондой эле жарандык коом институттарынын өкүлдөрүнүн тартылышынын натыйжасында 1991-жылы эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин өнүгө баштады. Бүгүн Кыргызстанда коомдук саясат чөйрөсүндө көз карандысыз аналитиктер, өкмөттүк эмес уюмдардын, эл аралык долбоорлордун өкүлдөрү жана аналитикалык борборлор практикалык иш жүргүзүп жатышат. Бирок алардын массасы же жыштыгы, ошондой эле алардын ишинин сапаты жана өнүмдүүлүгү ар кандай деңгээлдеги бийлик органдары тарабынан кабыл алынып жаткан чечимдерге олуттуу таасир көрсөтүү үчүн али жетишсиз болуп жатат.

Ошондой болсо да, коомдук саясатты жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүнүн шарты катары чыккан тышкы жана ички факторлордун жыйындысынын жардамы менен Кыргызстанда “саясат” деген түшүнүктүн салт болуп калган мазмуну өзгөрө баштады. Мунун өзү коомдук саясат жөнүндө коомдук иштин аяктала элек чөйрөсүндө калыптанып келе жаткан коомдук саясат тууралуу айтууга мүмкүнчүлүк берет. Коомдук саясат биздин өлкөдө азырынча ачык эмес жана так аныкталбаган мүнөзгө ээ. Жеке менчик жана мамлекеттик таламдардын

чөйрөсү азырынча чектелүү жана көпчүлүк учурда бири бирине карама-каршы келет, жарандык таламдар чөйрөсү калыптануу жана өнүктүрүү процессинде турат.

3-сүрөт. Коомдогу ачык чөйрө

Бүгүнкү күндө Кыргызстан саясат талаасынын бир абалынан – салттуу, тарыхый жагынан калыптанып калган формаларынын тобунан, анын экинчи абалына - ачык саясатка өтүү процессинде турат, мында жарандык сектор: эксперттер, жарандык жана коомдук уюмдардын мүчөлөрү, социалдык кызматкерлер мамлекеттик кызматчылар жана чиновниктер сыяктуу эле аракеттенип жаткан маанилүү адамдар болуп саналат.

Келтирилген схема (3-сүрөт) коомдук саясат талаасынын эки абалын көрсөтүп турат. Мисалы, саясий медиа-тексттер талаасы кабыл алынган мамлекеттик актылардан абдан айырмаланып турат. Алар өлкөнүн калкынын коомдук пикирин калыптандырууга ар кандай таасир тийгизет, коомдук таламдарды билдирүүнүн ар кандай топторун калыптандырат.

Азыркы социалдык-маданий кырдаалга системалуу мамиле кылуу ал методологиялык ой-жүгүртүүнүн жана методологиялык иштин каражаттарын түзүүнүн жана иштеп чыгуунун,

жарандарды коомдук дискурстарга активдүү тартуунун алда канча жалпы жана алда канча кеңири милдетине киргизилген учурда гана түзүлүшү жана натыйжалуу болушу мүмкүн.

Биздин республикада 20 жылдын ичинде көп сандаган дискурстар болду жана болуп өттү. Мисалга алсак, 2006-жылы өлкөдө PESAC программасын ишке ашыруу, HIPIC программасына кирүү, Кыргызстандын Дүйнөлүк соода уюмуна (ВТО) өтүшүнүн проблемалары жана башкалар активдүү талкууланды. Бүгүнкү күндө өлкөнүн Бажы биримдигине кириш жөнүндө маселе талкууга алынып жатат.

Бирок, аяктаган, пайдалуу жана позитивдүү дискурстарга караганда, аяктабаган, бир мааниде болбогон жана карама-каршы дискурстардын саны арбын. Ушуга карабастан, алардын Кыргызстандагы социалдык айкындуулукту көрсөтүп берүүгө, калктын ар кыл катмарларынын позициясын чагылдырууга жөндөмдүүлүгү тууралуу айтууга болот.

В. Богатырев “Чечимдерди кабыл алуунун улуттук системасы кандай болууга тийиш” (караңыз, 2010-жылдын 1-ноябры, IPR).

Автор мындай деп белгилейт: рефлексия үчүн жагымдуу шарт бийликтин алмашышы менен, улуттук максаттарды жана улуттук стратегияны ойлонуштуруу үчүн жагымдуу тарыхый чекиттен башталат.

Рефлексия үчүн автор тарабынан проблемалардын беш тобу бөлүнгөн:

1. өлкөнү өнүктүрүүнүн улуттук максаттарынын жана улуттук стратегиянын жоктугу;
2. бирдиктүү улуттун жоктугу;
3. өлкөнүн ушул аймагында улуттук максаттын жана улуттук стратегиянын жоктугу;
4. мамлекеттин жоктугу;
5. жалпы улуттук позитивдүү идеологиянын жоктугу.

Бул өлкөнүн мүмкүн болуучу өнүгүшүнүн беш чекити, ушул жүйөө боюнча рефлексияны ишке киргизүүнүн беш чекити.

Ошондой эле ал тарабынан долбоорлордун беш топтому бөлүнүп көрсөтүлгөн, алар шексиз түрдө ар бир топтомду этабы менен ишке ашырууга жана бирдиктүү “Өнүгүүнүн улуттук стратегиясына” интеграциялоого рефлексияланат.

1. “Улуттук максатты шарттоо” программасы.
2. “Кыргыз экономикасын түзүү” программасы.
3. “Улуттук мамлекеттик механизмди кайрадан жүктөө” программасы.
4. “Энергетикалык көз карандысыздык” программасы.
5. “Улуттук рухту кайра жаратуу” программасы.

Аныкталбаган дискурстар олуттуу даражада көп сандаган чыр-чатактуу дискурстар тарабынан алдын ала аныкталган, жарандык коомдун уюмдар өздөрү жана рыноктук салгылашууларда чыңдалган активдүү жарандар алардын бир бөлүгү болуп саналат. Бирок бул жарандык коом дискуссияларга демилге көтөрө албайт жана анда жеңип чыга албайт дегенди билдирбейт. Бул жарандык коом институттары коомдук мааниси бар проблемаларды чечүүгө багытталган максаттарына жетишүү үчүн коомдук саясат технологиясын толук даражада пайдаланбай жатат дегенди билдирет.

Практиканы ой-жүгүртүүчү схемалар менен бириктирип турган коомдук саясаттын бир бүтүн феноменин аныктоо үчүн “саясий дискурс” деген түшүнүктү төмөндөгүдөй түрдө аныктоо сунуш кылынат: “бул толук аныкталган социалдык проблема менен байланыштуу көптөгөн практикаларды жана ой-жүгүртүү схемаларын камтып турган ачык коммуникациялык аракет. Массалык коммуникациянын “байланыштырып турган жери” коомдук маанилүү проблеманы жана аны чечүүнүн варианттарын, мисалы, миграцияны, баңгиликти, коомдук

коопсуздукту, жумушсуздукту, жакырчылыкты ж.б. чагылдырган аналитикалык документ болуп эсептелет.

Бул баяндаманы төмөндөгүдөй түрдө жол-жоболоштурууга болот: дискурс болмоюнча социалдык айкындуулук болбойт жана дискурсту түшүнбөй туруп биз айкындуулукту, тажрыйбаны жана өзүбүздүн коомдук саясаттагы ордубузду түшүнө албайбыз.

Кыргызстандын күндөлүк турмушундагы дискурстун ролунун маанилүүлүгүн моюнга алуу бул методикалык рефлексиянын баштапкы чекити болуп саналат. Тилди, талдоо жүргүзүү ыкмаларын пайдалануу, тексттерди чыгаруу жана дискурстарды уюштуруу менен аналитиктер жана аналитикалык топтор илим-изилдөө иштеринин натыйжаларын конструкциялабастан, коомдук саясатты конструкциялашат.

Жалпы мааниде алганда дискурс оозеки жана жазуу жүзүндөгү билдирүүлөрдүн актуалдуу практикасына тиешелүү болот.

Ийгиликтүү практика

Аналитикалык документ “Кыргыз Республикасында баштапкы кесиптик билим берүүнү өнүктүрүүнүн проблемалары: мамлекеттик сегмент” (2003-ж.):

Аналитикалык документти даярдоо коомдук саясат форматында жүргүзүлгөн, мунун өзү ага ар кандай таламдуу топторду катышууга тартууга мүмкүнчүлүк берди, алардын пикири эске алынды.

Документте: “Кеңири кесиптик жана коомдук дискуссияны жайылтпай туруп реформаны иштеп чыгуу мүмкүн эмес...” деп белгиленген.

Аналитикалык документте кесиптик билим берүү проблемалары боюнча “**коомдук дискуссиянын**” зарылдыгы бөлүнүп көрсөтүлгөн. Анын себептери төмөндөгүдөй:

- Эмгек рыногунун башка аралаш мамлекеттик чөйрөсүнө чыгуу керек;
- Олуттуу финансылык каражаттарды тартуу зарыл;
- Жалпы билим берүүнүн 12-жылдык системасына өтүүнү эске алуу керек;
- Коомдук пикирде калыптанып калган кесиптик–техникалык билим берүү системасына карата терс мамиледен арылуу керек.

Ошондой эле “**кесиптик дискуссиянын**” зарылдыгы бөлүнүп көрсөтүлгөн.

Анын себептери төмөндөгүдөй:

1. Реформага кесиптик-техникалык билим берүүнүн бардык кызматкерлерин жана колдоо көрсөтүү институттарынын бардык кызматкерлерин тартуу керек;
2. Кесиптик-техникалык билим берүү системасынын максатын иштеп чыгуу жана кайра кароо зарыл;
3. Реформанын өзөктүү багыттары боюнча жумушчу топторун түзүү керек;
4. Окуу жайларында позитивдүү моделдерди, аналитиканы, машыктыруучулардын командасын, персоналды кайра окутуу системасын түзүү үчүн топтолгон тажрыйбага изилдөө жүргүзүү;
5. Эксперименттик ишти баштоо;
6. Ченемдик-документтердин шлейфин даярдоо жана аларды бүткүл өлкө боюнча жайылтуунун мониторингин жүргүзүү;

Ушул сыяктуу мамиле коомдук саясатты жүргүзүүнүн методикасын баяндоо, ушундай саясатка талдоо жүргүзүүчү бирдикти аныктоо, дискурстун өзүнүн структурасын “таанып билүү” үчүн натыйжалуу болот.

Дискурс төмөндөгүдөй түрдө аныкталат, ал тексттердин бири-бири менен байланыштуу терилиши, ошондой эле аларды өндүрүү, бөлүштүрүү жана баа берүү практикалары сыяктуу аныкталат, мунун өзү жыйындысында коомдук саясаттын субъекттери жана объектилерин калыптандырат.

Башка сөздөр менен айтканда, эгерде аналитикалык документтин логикасы боюнча кетсек, социалдык айкындуулук консультациялардын жана талкуулардын жүрүшүндө келип чыгат жана практика болуп калат.

Социалдык өз ара аракеттер толук түшүнүлүшү жана дискурстарга таандык кылынышы мүмкүн, алардын коомдук мааниси жана аракетке түрткөн кадимки эле сөздөрдүн мааниси калыптандырылат.

Дискурстар аларды түзүп турган ар кандай тексттердин жардамы менен ишке ашырылат. Мына ошентип тексттер дискурсту ишке ашыруунун материалдык жүйөөсү катары каралышы мүмкүн.

Бул жерде дагы төмөндөгүлөрдү баса белгилөө маанилүү болот: тексттер белгилүү бир чөйрөгө жайылтылмайынча, өзүнөн-өзү мазмундуу боло албайт, башкача айтканда башка адамга даректелген белгилүү бир мааниге ээ боло албайт.

Бирок текст—бул иш эмес, ал белги салынган модель, программа, коммуникациялык иштин коштолмосу түрүндөгү коммуникацияларды жайылтуунун матрицасы.

Тексттер коммуникацияларда гана маңызга жана мааниге ээ болот, башкача айтканда бир адамдардын тексттердин экинчи алып жүрүүчүлөрү, алар байланышта болгон башка дискурстар менен өз ара аракеттенүү процессиндеги аларды өндүрүүнүн, өлкө боюнча таратуунун жана керектөөнүн ыкмалары менен байланыштуу болот.

Мына ошентип, дискурсту иликтөөгө карата мамиле “үч аспектуулү” болуп саналат. Бул мааниде ал төмөндөгүлөргө багытталган:

(1) дискурстардын алкагындагы тексттерге талдоо жүргүзүү, аларды локалдаштыруу

(2) тарыхый жана социалдык контексттен алганда, эмнеге байланыштуу жүргүзүлүп жатат

(3) айкын акторлорду, коомдук саясаттын предметин мүнөздөп турган мамилелерди жана практикаларды окуп үйрөнүү.

Контекст - элементи маанилүү мааниге ээ. Ал эми контекстуалдуулук байланышты билдирет, тактап айтканда чөйрөсү алда канча кеңири болгон көрүнүш менен байланыштарды билдирет. Реформалардын контексти дүйнөлүк тажрыйба болуп саналат.

Жалпысынан алганда дискурс менен социалдык айкындуулуктун ортосундагы байланышка кызыгуу айкын тексттерди актуалдуу дискурстардын көрүнүшү катары окуп үйрөнүүгө милдеттендирет, бирок айрым өзүнчө алынган тексттердеги дискурстарды таппай калуу да мүмкүн.

Интеграцияланып жана дискурс жүргүзө турган тексттердин жыйындысын окуп үйрөнүү зарыл болуп көрүнөт. Мына ушунун өзү ачык саясаттын калыптанышынын маанилүү бөлүгү болот, мында аналитикалык документтердин массасынын болушу адамдарды башкаруунун ар кандай деңгээлинде чечимдерди кабыл алуу үчүн объективдүү айкындык болуп калат.

Эксперттер саясий тексттерди даярдап, бирок саясий документтерди даярдоо үчүн коммуникациялардын ролун тааныбай же толук баа бербей койгон кезде Кыргызстанда коомдук саясатты өнүктүрүүнүн ушул аспектилери да маанилүү болот. Даярдалган саясий тексттерди ачык талкууга коюшпайт.

Мамлекеттик структуралар акы төлөнгөн кадрларга ээ, изилдөөлөрдү жүргүзөт бирок зарыл чечимдерди кабыл алуу үчүн саясатка терең талдоо жүргүзө албайт. Күндөлүк иштердин артынан кетип, майда-барат иштердин топтомдору ишке ашырылат.

Аналитикалык борборлор жетиштүү түрдө сапаттуу талдоо жүргүзүшөт, бирок легитимдүү чечимди кабыл алып жана беките алышпайт. Аларга чечим кабыл ала турган адамдар менен иш жүргүзө турган ортомчу керек.

Ал эми жарандык коом коммуникацияларды жана дискурстарды проблемалардын жетиштүү түрдө кеңири чөйрөсү боюнча өнүктүрөт, бирок анын колунда талкуулоонун предмети катары коюла турган аналитикалык текст түрүндөгү чечимдер жок. Көпчүлүк учурда чечимдерди кабыл алуу системасындагы органдар менен байланыш жок.

Өлкөнү ачык башкарууну уюштуруунун фрагментациясында эмне кылуу керек? Биринчиден, саясатка, экинчиден аралыкка багытталган таасирдүү аналитикалык документти даярдай билүү зарыл.

2. МААЛЫМАТ БУЛАКТАРЫ ЖАНА САЯСАТКА ТАЛДОО ЖҮРГҮЗҮҮНҮН НЕГИЗГИ МЕТОДДОРУ

«Жакшы маалымат табыш кыйын.

Ал эми андан бир нерсе жасоо андан да кыйын».

Роберт Линн

2.1. Саясатка талдоо жүргүзүүгө карата мамилелер

Мезгилдин өтүшү менен саясат жөнүндө илим эки ар кандай лагерге бөлүндү.

Биринчиси – бул саясатты изилдөө, ал саясаттын айкын проблемаларын баштапкы изилдөө аркылуу саясатты иштеп чыгуу процессин түшүнүүгө жана маалымат берүүгө умтулууда. Адатта саясатты изилдөө жагы саясатты изилдөөчүлөрдүн же окумуштуулардын топтору үчүн кызыктуу болот. Илимий талдоо жүргүзүү кыйла кодификацияланган; изилдөөлөрдүн уланып келе жаткан стадиялары жана илимий жүрүш-туруштун кабыл алынган стандарттары бар.

Экинчи бутагы болсо саясатка талдоо жүргүзүү болуп саналат. Ушул тарап кыйла саясатташтырылган жана бийлик органдары үчүн саясатты долбоорлоо аркылуу саясаттын иш жүзүндөгү натыйжаларына тикелей таасир тийгизүүгө умтулат. Адатта саясатка талдоо жүргүзүү саясий аналитиктер же аналитикалык борборлор тарабынан жүзөгө ашырылат. Аналитикалык борборлордун калыптанышы жүрүп жаткан Кыргызстандын шартында бул зарыл болгон аналитикалык потенциалга ээ болгон жарандык коомдун уюмдары болушу мүмкүн.

Саясатка талдоо жүргүзүү саясатты изилдөөдөн эмнеси менен айырмаланат? Төмөндөгүлөр:

- Айкын проблема үчүн чечимдерди долбоорлоо, бул талдоо жүргүзүүнүн максаты практикалык, айкын жана жалпыны камтыган натыйжа дегенди билдирет.
- Маалымдамаларга талдоо жүргүзүүнүн жөнөкөй муздак эмпиризми эмес, баалуулуктардын негизинде иштелип чыккан аргументтер берилет, мунун өзү маалымдамалардын бет ачарын гана эмес, сиздин сунуштардын жарактуулугуна аудиториянын ынангандыгын билдирет.

Мурдагы бөлүмдүн материалдарында саясатка талдоо жүргүзүү саясий аналитиктин өзүнүн билимдерин ар кандай дисциплиналарда пайдаланууга, актуалдуу коомдук проблемаларды талкуулоо жана чечүү үчүн аналитикалык документтерди даярдоо аркылуу бериле турган проблемаларга талдоо жүргүзүүнүн жалпы принциптерин жана атайын методдорун колдонуу менен жүргүзүлгөн иш деген маани келип чыгат.

Аналитик үчүн суроолордун контролдук тизмеси

- Сиздин Аналитикалык документ саясатты иштеп чыгуу процесстеринин кайсыл этабына таасир тийгизет?
- Кандай стейкхолдерлер консультация берүү процессине тартылууга тийиш?
- Проблема эмнеге негизделген? Аны бир-эки сүйлөм менен түшүндүрүп берүүгө болобу?
- Орун алган проблема жөнүндө өзүңүздүн тыянактарыңызды колдош үчүн аргументтериңиз жетиштүүбү?
- Саясаттын мүмкүн болуучу варианттары баяндалып жана бааланды беле? Кандай баалоо критерийлери пайдаланылды?
- Артыкчылыктуу вариант жөнүндө чечим кабыл алынды беле?
- Сиз тандап алган вариантты ынанымдуу аргументтештирүү үчүн сиздин жүөлөрүңүз жетиштүүбү?
- Сиздин документ кимге багышталган?
- Эмне үчүн саясаттагы проблема жөнүндө өзүңүздүн идеяңызды аларга жеткиргиңиз келет?
- Сиздин идеяңызды жеткирүү ыкмаңыз кандай болот?

Практикада саясий аналитиктерге талдоо жүргүзүүнүн үч тиби менен иш алып барууга туура келет:

- күтүлгөн чондуктарды пайдаланууга негизделген талдоо жүргүзүү (ex anteanalysis);
- орун алган фактыларды пайдаланууга негизделген талдоо жүргүзүү (ex postanalysis);
- саясатка интеграцияланган эки типти айкалыштырган талдоо жүргүзүү.

1. Күтүлгөн чондуктарды пайдаланууга негизделген (болжолдуу, алдын-ала) талдоо жүргүзүү саясий аракеттерге демилге көтөрүүнүн жана жүзөгө ашыруунун алдында маалыматты жыйноону жана трансформациялоону өзүнө камтып турат.

Мындай талдоо экономисттердин, системалуу аналитиктердин жана операциялык изилдөөчүлөрдүн операциялык стилин мүнөздөп турат. Талдоо жүргүзүүнүн ушундай тиби *болжолдуу* (белгилүү бир альтернативаны колдонуунун натыйжасында келип чыга турган келечектеги кырдаалдарды долбоорлоо) жана *буйруктама* (белгилүү бир натыйжага алып келе турган талдоо жүргүзүү, сунуш берүүчү аракеттер) болуп бөлүнүшү мүмкүн.

2. Орун алган фактыларды пайдаланууга негизделген талдоо жүргүзүү саясий аракеттер жүзөгө ашырылгандан кийин маалыматты жыйноо жана трансформациялоо менен чектелет. Талдоо жүргүзүүнүн ушул тиби да ири масштабдардагы аналитикалык ишти белгилейт. Ал *ретроспективдүү* (өткөндө жүзөгө ашырылган саясаттын баяндамасы жана интерпретациясы) жана *баалама* (программаларга, долбоорлорго ж.б. баа берүүгө таандык кылынган талдоо жүргүзүү) болуп бөлүнөт.

3. Саясатка интеграцияланган талдоо жүргүзүү маалымат жыйноонун күтүлгөн жана орун алган стадияларын бириктирип турат, мында саясат аналитиктери убакыттын белгилүү бир

мезгилинин ичинде маалыматты тынымсыз жыйнашат жана жыйналган маалыматты трансформациялашат.

Саясатка талдоо жүргүзүүгө карата методологиялык мамилелер көп. XX кылымдын экинчи жарымында алардын маанилүүлөрү концептуализациялаштырылган, алар эми саясатка талдоо жүргүзүү практикасынын негизинде жатат.

Айрым проблемалардын маңызындагы айырмачылыктарга карабастан саясатка талдоо жүргүзүүнүн төмөндөгүдөй ырааттуулугу калыптанган.

Айкын орун алган коомдук проблемаларды аныктоо процессин уюштуруу. Чачкындуу фактыларга жана маалымдамаларга талдоо жүргүзүлөт жана алар проблемага туюнтмаланат.

- (1) Мунун артынан айкын түрдө жетишүүгө мүмкүн болгон максаттар же каалаган натыйжаларды долбоорлоо жүргүзүлөт.
- (2) Максатка жетишүү үчүн аракеттердин (саясаттардын) альтернативдүү курстары иштелип чыгат.
- (3) Ушулардын бардыгы аналитикалык документ түрүндө туюнтмаланат, ачык талкууга чыгарылат же саясий чечимдерди кабыл ала турган адамдар үчүн сунуштар катары берилет.

Проблеманы аныктоого байланыштуу саясатка талдоо жүргүзүүнүн биринчи бөлүгүн карап чыгалы.

Проблеманы аныктоо жана структуралаштыруу саясатка талдоо жүргүзүүдөгү алда канча татаал бирок маанилүү кадам деп эсептелет, анткени проблеманы туура аныктоо чечимди табуу жана саясатты жүзөгө ашыруу үчүн абдан маанилүү болот. Аналитиктер проблеманын туура эмес чечимин табуу аркылуу эмес, көпчүлүк учурда проблеманын өзүн туура эмес идентификациялагандыктан жаңылыштык кетиришет.

Актуалдуу проблемалар саясий күн тартипти аныктайт. Бул үчүн проблемалар саясий талдоонун ар бир этабында текшерилүүгө, аныкталууга жана кайрадан жазылууга тийиш. Ушул этап проблеманы айкын терминдер менен аныктоого жана кардарга проблеманын бардык аспектилерин так түшүнүүгө мүмкүнчүлүк бере турган ырастоону иштеп чыгууга, ал эми аналитикке болсо, ага карата альтернативаны түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Проблеманы аныктоо процесси төмөндөгү кадамдарды камтып турат:

- проблеманын баштапкы бекитүүсүн текшерүү;
- проблеманы белгилүү бир өлчөмгө чейин тарытуу;
- проблеманы таламдаш тараптардын көз карашынан аныктоо;
- потенциалдуу жеңүүчүлөрдү жана жеңилгүүчүлөрдү аныктоо;
- алгачкы болжолдуу талдоону жүргүзүү.

Ушул этапта пайдаланылган негизги ыкмалар проблеманын масштабдарын жана структурасын аныктоого концентрациялоо, өзөктүү факторлорду жана башкаларды аныктоо сыяктуу ачык коюлган максаттарга ээ болсо да, алардын баардыгы, жаңылыштыктын келип чыгышынын мүмкүнчүлүгүн, б.а. проблеманын маңызын туура эмес туюнтмалоону же бекитүүнү кыскартууга багытталган.

Чечилүүгө тийиш болгон проблемаларды аныктоо ар дайым эле жөнөкөй болбойт. Бул саясатка талдоо жүргүзүүнүн биринчи проблемасы болот. Бирөөлөр үчүн проблема болуп эсептелген нерсе, башкалар үчүн проблема болбошу мүмкүн. Проблеманын жөн жайын аныктоо мүмкүнчүлүктөрдү белгилөө менен тыгыз байланышта болууга тийиш. Проблема кандайдыр бир кемчиликтин, мүчүлүштүктүн, ылайык келбөөчүлүктүн бар

экендигин билдирет. Демек мүмкүнчүлүк табуу жана андан пайдалануу керек болот. Эки процесс тең саясатка талдоо жүргүзүү үчүн маанилүү болгону менен мүмкүнчүлүктөрдү издөө жана алардын артыкчылыктарын пайдалануу алда-канча түрткү берүүчү жана келечекте алда-канча натыйжалуу чечим болуп эсептелет.

Проблемаларды чечүү үчүн ар кандай методикалык жолдор пайдаланылат. Бул олуттуу даражада проблема жөнүндө маалыматтын толуктугунун жана тактыгынын даражасы менен аныкталат. Мисалга алсак, баштапкы маалыматтын толуктугу жана тактыгы тууралуу “максаттар-каражаттар” методологиясы, ал эми ал салыштырмалуу жетишсиз болгондо – “инкрементализм” методологиясы пайдаланылышы мүмкүн.

“Максаттар-каражаттар” методологиясы иштеп чыгуучуларга саясий жетекчилерден билдирилген максаттарды жана милдеттерди алууну, ушул максаттарга жетишүү үчүн мүмкүн болушунча көбүрөөк альтернативалуу чечимдерди ойлоп табууну жана алардын ичинен алда канча ири социалдык эффективдүү натыйжаны убада берип жатканын тандап алыш керек.

Бирок, эч ким ушул чечимге шектенүү үчүн фактыларды жана логиканы пайдалана албагандыктан “максаттар-каражаттар” методикасы шексиз түрдө чечимдин мазмундуу жобосун бийликте турган адамдын баалуулук багыттарына көз каранды кылат.

Инкрементализм методологиясы альтернативалардын салыштырмалуу салмагын салыштыруу үчүн жетиштүү сандагы маалымдамаларды алуу практикада мүмкүн эмес экендигин баса белгилейт. Ал ушул маалымдамалар жок болгон учурда чечимди өткөрүүгө болгон аракеттер зор баага татыктуу болоорун баса белгилейт. Ал иштеп чыгуучулар мүмкүн болушунча аз өзгөрүүлөргө алып келе турган, мыкты чечимдерге чоң эмес

кадамдар аркылуу акырындык менен алып келе турган чечимдерди иштеп чыгууга тийиш экендигин билдирет. Бул метод институттарды түп тамырынан кайра куруунун жана башка радикалдуу өзгөртүүлөрдүн мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарат.

Аналитик жана саясий жетекчилик туңгуюк шарттарда калса да, проблеманы ийгиликтүү чече ала турган бир нече ыкма бар.

Ушундай шарттарда аракеттенүүчү айрым сунуштар:

- Алда канча айкын кыйынчылыктарга – “талылуу жерлерге” багыт алыңыз.
- Жалпы кыйынчылыктарга эмес, алардан келип чыккан компоненттерге концентрацияланыңыз.
- Өзүңүздүн талдоонузду тааныш, белгилүү тажрыйбага топтоштуруңуз жана изилденүүгө тийиш болгон альтернативдүү чечимдердин санын кескин кыскартуу менен маселенин перифериясында гана колдо болгон тажрыйбадан четтеп кетиңиз.
- Катаны оңдоо жана кийинчерээк мыкты мыйзам жазуу мүмкүнчүлүгүн кийинкиге калтырыңыз.

Келип чыккан проблемаларды чечүү үчүн экинчи, үчүнчү, төртүнчү жана андан кийинки кадамдарды аткаруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылыңыз.

Жаңы мыйзамдын кандай иштеп жатканын билиш үчүн кайтарым байланыштын мүмкүнчүлүгүн максималдаштырыңыз.

2.2. Маалымат жыйноонун жана талдоо жүргүзүүнүн методдору

Ошентип, саясатка талдоо жүргүзүүнүн алдында ар түрдүү маалымат жыйноо жүргүзүлөт, ошондуктан ал коомдук саясатты иштеп чыгуунун өзгөчө ресурсу болуп эсептелет.

Саясатка талдоо жүргүзүүдө аналитикалык иштин формаларынын бири катары маалыматтын ар түрдүү булактары пайдаланылышы мүмкүн. Колдо болгон маалыматты иштетүү, окуп-үйрөнүү – проблеманы аныктоонун алда канча жөнөкөй жолу, муну ар бир саясатчы аналитик пайдалана алат.

Проблема жөнүндө маалымат булактары:

- статистикалык маалымдамалар,
- эксперттик баа берүүлөр,
- ар түрдүү отчеттор, аналитикалык материалдар,
- макалалар жана массалык маалымат каражаттарына жарыяланган башка материалдар,
- жарандардын каттары жана даттануулары, шайлоочулардын кайрылуулары,
- коомдук пикирди сурамжылоонун натыйжалары,
- мониторинг жана баа берүүнүн натыйжалары,
- башка булактар болушу мүмкүн.

Иликтелип жаткан проблема боюнча маалыматты издөө жана жыйноо коомдук саясатка талдоо жүргүзүү процессинин алда канча оор жана чыгымдуу түрлөрүнүн бири. Ошондуктан ишин баштап жаткан саясий аналитиктердин академиялык изилдөөлөрдө колдонулган жыйноонун жана талдоо жүргүзүүнүн методдорун жакшы билиши маанилүү болот.

Маалымат алуунун негизги ыкмалары:

- Байкоо жүргүзүү (каттоо);
- Документтерге талдоо жүргүзүү (отчеттор, макалалар, массалык маалымат каражаттарынын материалдары, изилдөөлөр ж.б.);
- Сурамжылоо (анкеталаштыруу, интервью);
- Фокус топтор;
- Эксперимент.

Байкоо жүргүзүү (каттоо). Изилденип жаткан объектинин абалына же жүрүш-турушуна байланыштуу окуяларды же өзгөчө учурларды жыйноо жана каттоо процесси. Индивидуумдардын, топтордун, жамааттардын, уюмдардын ж.б. касиеттери жана жүрүш-турушу байкоо жүргүзүү объектиси болушу мүмкүн. Ал планга баш ийбеген жана иштелип чыккан белгилүү бир системасыз жүргүзүлгөн кезде, байкоо жүргүзүү жөнөкөй болот.

Саясатка талдоо жүргүзүүгө таандык болгон байкоо жүргүзүү, төмөндөгүлөр менен айырмаланат:

- ал изилдөөнүн ачык максатына жана так жол-жоболоштурулган милдеттерине баш ийдирилгендиги менен;
- алдын-ала ойлонуштурулган жол-жобо боюнча пландаштырылгандыгы менен;
- бардык маалымдамалар белгилүү бир система боюнча протоколдорго же күндөлүктөргө жазылгандыгы менен;
- алынган маалыматтын негиздүүлүгү жана туруктуулугу контролдукка алынгандыгы менен айырмаланат.

Байкоо жүргүзүүнүн жол-жобосу: “Эмнеге байкоо жүргүзүү керек?”, “Байкоону кантип жүргүзүү керек?”, “Жазманы кандай жүргүзүү керек? – деген суроолорго жооп берүүдөн куралат.

Документтерге талдоо жүргүзүү, маалымат жыйноонун кийинки маанилүү методу. Документалдуу деп басылма же кол жазма түрүндөгү, магнит лентасындагы жана фото же кинотасмага түшүрүлгөн маалыматты айтат.

Документтер көпчүлүк учурда саясатка талдоо жүргүзүү үчүн башкы маалымат булагынын ролунда чыгат. Саясий аналитик ылайыктуу документтерди, кээде абдан күтүүсүз документтерди издөөдө өзүнүн шыктуулугун көрсөтүүгө тийиш.

Мамлекеттик статистиканын маалымдамалары зор жана өз алдынча мааниге ээ болот, аларды пайдалана билүү зарыл, ошондой эле алардын канчалык тез-тез чогултулуп жана жарыяланып жатканындыгын билүү керек.

Статусуна жараша документтер расмий жана расмий эмес документтер болуп бөлүнөт.

Расмий документтер – протоколдор, өкмөттүк материалдар, токтомдор, билдирүүлөр, коммюнике, расмий отурумдардын стенограммалары, мамлекеттик жана ведомстволук статистиканын маалымдамалары, архивдер ж.б., отчеттуулук.

Расмий эмес документтер – жеке документтер, ошондой эле жеке граждандар тарабынан түзүлгөн жеке эмес документтер (мисалы, жеке өзүнүн байкоолорунун негизинде башка изилдөөчү тарабынан аткарылган статистикалык жалпылоо).

Документтердин өзгөчө тобу – гезиттер, журналдар, радио, теле көрсөтүү жана Интернет тармагындагы материалдар.

Маалымат булагы боюнча документтер баштапкы жана кийинки болуп бөлүнөт.

Сурамжылоо. Сурамжылоо жүргүзүүдө:

- жоопсуз суроолордун саны көп болгондо түздөн-түз интервью колдонулат;
- анкеталык сурамжылоо суроолорунун тизмеси кыска болуу менен тез сурамжылоо жүргүзүү үчүн алда канча натыйжалуу болот; респондентке өзүнүн жоопторун шашпай ойлонууга мүмкүнчүлүк берет, бирок катышуунун олуттуу эмес деңгээли менен мүнөздөлөт.

Көпчүлүк учурда мындай изилдөө тандалып алынган жыйынтык (тандалма) менен чектелет. Тандап алуунун маанилүү касиети - анын репрезентативдүүлүгү болуп эсептелет аталган тандап алуу канчалык так болсо ал жалпы жыйынтыкты билдирип турат.

Тандап алуунун төмөндөгү түрлөрү бөлүнүп көрсөтүлөт:

- Кокусунан тандап алуу, мында башкы жыйынтыктын ар кандай элементи тандалып алынган болуп калышы мүмкүн;
- Стратифицирлештирилген тандап алуу, мында сурамжылоо тандалып алынган ар бир страт боюнча жүзөгө ашырылат;
- Класстердик тандап алуу, мында бардык жыйынтыктын ичиндеги белгилүү бир класстер сурамжыланат.

Тандап алуудагы жаңылыштыктардын себептери анын репрезентативдүү болбошу, респонденттин чындыгын айтпашы, маалымдамаларды жыйноодогу жаңылыштык, байкоо жүргүзүүдөгү жаңылыштык, шаймандар жагындагы жаңылыштык.

Эксперимент – бул бир фактордун экинчи факторго башка факторлорду көзөмөлдөө менен таасир кылуу. Эксперименттер жасалма жагдайда өтүп жаткан жана реалдуу шарттарда жүргүзүлгөн эксперименттер деп бөлүнөт.

Маалыматтын пайдаланылган булактарына жараша саясатка талдоо жүргүзүү боюнча ишти кабинеттик жана жеринде жүргүзүлгөн изилдөөлөр деп бөлүүгө болот. Иш жүзүндө алар бири-бирин толуктап турат.

Кабинеттик изилдөө – колдо болгон кийинки маалыматты, б.а. мурда башка максаттар үчүн чогултулган маалымдамаларды издөө, жыйноо жана талдоо жүргүзүү.

Жеринде изилдөө айкын талдоо жүргүзүү үчүн атайын алынган маалымдамаларды издөө, жыйноо жана иштеп чыгуу болот. Жеринде изилдөө айкын изилденип жаткан проблеманы чечүү үчүн алынган баштапкы маалыматка негизделет.

Маалыматка талдоо жүргүзүүнүн пайдаланылган шаймандарына жараша изилдөөнүн ыкмаларын төмөндөгүдөй:

- сандык;
- сапаттык түрлөргө да бөлүүгө болот.

Сандык изилдөөлөрдүн негизинде математикалык моделдер жана методдор жатат, мунун өзү натыйжада пикирлерди жана болжолдорду эмес, изилденип жаткан көрсөткүчтөрдүн так сандык (санариптик) маанисин алууга мүмкүнчүлүк берет.

Сапаттык изилдөөлөр статистикалык ченемдерге багытталбастан, эмпирикалык маалымдамаларды түшүнүүгө, түшүндүрүүгө жана интерпретациялоого багытталат жана үзүрлүү идеяларды калыптандыруунун булагы болуп саналат. Алар “эмне?”, “кандай?” жана “эмне үчүн?” деген суроолорго жооп берет.

Сапаттуу изилдөөлөрдө адамдардын жүйөөлөрүн, ишенимдерин, көз караштарын, мамилелерин, артыкчылык берүүлөрүн, баалуулуктарын, канааттануу даражасын ж.б. ачык берүүгө жардам берет.

Көпчүлүк учурда талдоо жана изилдөө жүргүзүү комплекстүү мамилени – сандык жана сапаттык методикаларды чогуу пайдаланууну талап кылат.

Изилдөө методдорунун түрлөрүнүн көп болушу ар кандай негиздемелер (критерийлер) боюнча классификацияланышы мүмкүн болгон ар кандай методдорду шарттап турат. Коомдук саясатка карата колдонгондо бул методдор маалымдамалар менен иш жүргүзүүнүн бир катар спецификалык методдорун, ыкмаларын жана технологияларын камтып турат.

Саясатка талдоо жүргүзүүнүн методдору кабыл алынып жаткан чечимдерге баа берүүнү, болжолдоону, мониторинг жана баа берүү жүргүзүүнү камсыз кылып турган методологиялык

мамилелердин жана принциптердин жыйындысын билдирип турат. Талдоо жүргүзүүнүн багытталгандыгынын негизинде аналитиктин өзүнүн дүйнөнү таанып-билүү боюнча көз карашы жана баалуулуктары жатат. Алар аналитиктер тарабынан айкын проблемаларды чечүү үчүн колдонулган талдоо жүргүзүүнүн ыкмаларын тандап алууга таасир тийгизет.

Саясатка талдоо жүргүзүүнүн мүнөздүү белгиси аны керектөөчү (буюртмачы) аталган талдоо жүргүзүүнү канчалык түшүнгөнү жана аталган логиканы жолдоого жөндөмдүүлүгү, ушунун натыйжасында жакшы саясатты туюнтмалоого жана ишке ашырууга жөндөмдүүлүгү болуп саналат.

Саясатка талдоо жүргүзүү методдору спецификалык проблемаларды чечүү үчүн системалуу жол-жоболор болуп саналат.

Проблеманы аныктоодо пайдаланылуучу маалымдамаларга талдоо жүргүзүүнүн айрым методдорун карап чыгалы.

1. Контент-талдоо жүргүзүү. Бул метод изилденип жаткан көрүнүш жөнүндө сандык маалымдамаларга талдоо жүргүзүүнү билдирет, ал натыйжаларды саясий акторлордун аракеттерине баа берүү жана болжолдоо максаттары менен интерпретациялоо үчүн колдонулат. Контент-талдоо жүргүзүүнүн спецификасы изилдөөчүлөргө аны “саптардын арасындагыны окуунун илимий негизделген методуна” таандык кылууга мүмкүнчүлүк берген.

Расмий документтер, китептер, макалалар, жарыялар, теле көрсөтүүдөн чыгып сүйлөөлөр, кино жана көргөзмө жазмалар фото сүрөттөр, ураандар, искусство чыгармалары контент талдоо жүргүзүүгө алынат.

Анын жардамы менен массалык маалымат каражаттарынын басымдуулук кылган багыттарын, лидерлердин, фирмалардын,

уюмдардын рейтингин аныктоо, массалык маалымат каражаттарынын белгилүү бир ишмерлерге, окуяларга жана башкаларга мамилесин аныктоо мүмкүн болот.

Контент талдоо жүргүзүүнүн жол-жобосундагы бир нече этапты бөлүп көрсөтүүгө болот:

1. Изилдөө объектисинин милдеттерин аныктоо, категориялык аппаратты иштеп чыгуу, контент-талдоо жүргүзүүнүн сапаттык жана сандык бирдиктерин тандап алуу.
2. Кодировкалык нускаманы түзүү. Текстте изилдөөнүн тандалып алынган категорияларынын индикаторлору тандалып алынат.
3. Изилденүүчү тексттердин бүткүл массасынын кодировкасы – квантификациялоо процесси жүзөгө ашырылат, б.а. изилденип жаткан тексттердин бүткүл жыйындысы сандык мааниге которулат.
4. Алынган маалымдамаларды статистикалык иштеп чыгуу. Кол менен же ЭВМ тарабынан жүзөгө ашырылат. Адатта пайыздык жана жыштык бөлүштүрүүлөр, корреляциялардын ар кандай коэффициенттери жана башкалар пайдаланылат.
5. Талдоо жүргүзүүнүн жана изилдөөнүн теориялык контекстинин негизинде алынган маалымдамаларды интерпретациялоо, маалымдамаларды верификациялоо. Маалымдамалар ар кандай графикалык каражаттардын – диаграммалардын, графиктердин жардамы менен берилет.

2. Ивент талдоо жүргүзүү. Бул метод татаал саясий процесстерди (ченемдик актыларды кабыл алууну, саясатчылардын коомдук билдирүүлөрүн, чыр чатактарды) катардагы окуялар түрүндө тартипке келтирүүгө жана структуралаштырууга мүмкүнчүлүк берет.

Мында маалымдамалар төмөндөгү параметрлер боюнча системалаштырылат: 1) демилге көтөргөн субъект; 2) акция (эмне болуп жатат); 3) бута (кимге карата); 4) датасы; 5) географиялык жайгашкан жери.

Ивент-талдоо жүргүзүү чыр-чатактуу кырдаалдарды изилдөөдө, эл аралык сүйлөшүүлөр процессине талдоо жүргүзүү үчүн болжолдоо чөйрөсүндө колдонулуп саясий кырдаалдын объективдүү тенденцияларын аныктоого мүмкүнчүлүк берет.

Ивент-талдоо жүргүзүү методикасы өзүнө төмөндөгү этаптарды камтып турат:

1. Маалымдамалар базасы түзүлөт же маалымдамалардын колдо болгон базасы пайдаланылат. Маалымат булагы катары расмий документтер, кабарлоолор, жаңылыктардын обзору, статистикалык маалымат колдонулат.

2. Маалыматтык массалык байкоо жүргүзүүнүн айрым бирдиктерине бөлүнөт жана маалымдамалар изилдөөнүн максатына ылайык сорттолот. Мисалы:

- Аракетти ким жүзөгө ашырып жатат: өздөрү/башкалар;
- Аракеттердин тиби: вербалдуу, дене аракети аркылуу;
- Максаты: кастык, бейтараптык, кызматташтык.

Көпчүлүк учурда субъектилер катары мамлекет, саясий институттар, уюмдар, саясий лидерлер каралат.

3. Матрицалык классификаторду толтуруунун натыйжалары эсептелип чыгат.

4. Убакыттын белгилүү бир аралыгындагы окуяны мүнөздөгөн алынган чоңдукка аналитикалык салыштыруу жүргүзүлөт.

Адатта:

- Убакыттын бир аралыгынын, бирок ар кандай мейкиндиктин алкагындагы окуялар;

- Бир мейкиндиктин алкагындагы, бирок убакыттын ар кандай аралыгындагы окуялар;
 - Бир нече убактылуу этаптардагы ар кандай мейкиндиктердин чектериндеги окуялар салыштырылат.
5. Алынган натыйжаларды верификациялоо жүргүзүлөт.

Ивент-талдоо жүргүзүүнүн артыкчылыгы анын объективдүүлүгүнүн жогору болгондугунда турат, мунун өзү методиканы чечимдерди кабыл алуунун популярдуу негиздеринин бири катары көрсөтөт. Бирок бул методика эмгекти көп талап кылат, аткаруучулардын квалификациялык деңгээлинин жогору болушун талап кылат.

3. Проблема менен баарлашуу. Бул проблемага талдоо жүргүзүүнүн эффективдүү ыкмасы. Проблеманы чечүү боюнча иш жүргүзүлүп жаткан кезде бүтүндөй бир катар суроолорго берилген жооптор пайдалуу болот. Мында төмөндөгү суроолорго жооптор калыптандырылат:

- Биз чечүүгө аракеттенип жаткан эмне болгон проблема?
- Бул проблема кайдан жана эмне үчүн келип чыкты?
- Негизги таламдаш жак ким болуп эсептелет?
- Аны чечүүгө дагы ким кызыгат? (алар проблеманы чечүүдө өнөктөр же чечимди аткаруучулар болуп калышы мүмкүн).
- Бул кайсыл жерде проблема болуп саналат? (райондун/облустун бир гана бөлүгүндөбү же баардыгы үчүн проблема болуп жатабы?).
- Бул качан проблема болуп калды (жылдын кайсыл мезгилинде же туруктуу болуп жатат?)
- Бул дагы канчага чейин проблема болуп кала берет? (эгерде бул эски проблема болсо, анда аны чечпей коюу

үчүн мүмкүнчүлүктөр же каалоолор жөнүндө бир нерсе айтуу керек).

- Проблеманы чечүү үчүн эч кандай чара көрбөсө, эмне болот? (эгерде эч нерсе болбосо, балким проблема анча деле олуттуу эмес окшойт).

Суроолордун ушул тизмеси проблеманы талдоодо жакшы башталыш болот. Жооп менен катар проблеманы чечүү үчүн зарыл болгон кошумча маалымат же түшүнүк алууга болот.

Эгерде бардык суроолорго жооп алынса, анда проблемалуу жагдайга андан ары талдоо жүргүзүүнүн мыкты ыкмаларынын бири проблеманы чечүүгө тоскоолдук кылып жаткан тышкы күчтөрдү жана аны чечүү үчүн мобилизациялоого боло турган күчтөрдү изилдөө болуп саналат.

Проблеманы чечүү теориясына ылайык, ар кандай проблемалуу кырдаалды курчап турган кыймылдуу жана токтотуп туруучу күчтөрдүн квази-кыймылсыз тең салмактуулугунун абалында турат. Эгерде кыймылдуу күчтөрдү күчөтүп жана кармап турган күчтөрдү начарлатып же четтетсек, анда каалаган өзгөрүүлөрдү жүзөгө ашырууга болот. Бул проблемага андан ары талдоо жүргүзүүгө карата жөнөкөй жана натыйжалуу даярдык көрүү болуп саналат.

4. SWOT-талдоо жүргүзүү. Бул проблеманы аныктоонун жана баа берүүнүн натыйжалуу жана тез шайманы. Проблемалар күчтүү жана начар жактарды, мүмкүнчүлүктөрдү жана коркунучтарды талдоо, проблеманы камтып турган объектинин ички жана тышкы чөйрөсүн иликтөө аркылуу аныкталат.

SWOT-талдоо жүргүзүүнүн тушунда төмөндөгү суроолорго жооп изделет. Алар төмөндөгүлөр: уюмдун, аймактын, коомчулуктун ички чөйрөсүндөгү а) күчтүү жана б) начар жактары кандай? Тышкы чөйрөдө в) кандай мүмкүнчүлүктөр жана г)

коркунучтар бар? Андан кийин төрт тизме түзүлөт. Ушул аракеттердин натыйжасында болгон проблемалардын жана мүмкүнчүлүктөрдүн ачык көрүнүшү келип чыгат.

5. Тышкы күчтөргө талдоо жүргүзүү. Саясий циклдин ар кандай стадиясында процесске таламдардын ар кандай топтору жана белгилүү бир саясатты колдогон жана карама-каршы турган адамдар кийлигишет. Каршы турган адамдар чечимдин ишке ашпоосуна аракеттенишет. Демек, баштапкы стадиялардай эле зарыл болгон катышуучулар менен кызматташтык жөнүндө ойлоо керек.

Тышкы курчап турган чөйрөнү – саясий процесстин катышуучуларынын позицияларын изилдөө саясий талдоо жүргүзүүнүн маанилүү элементи болуп саналат. Бул үчүн ошондой эле саясий факторлорго түшүнүк берүүгө көмөк көрсөтө турган тизме түзүү зарыл болот.

Төмөндөгү маалыматты чогултуу жана изилдеп чыгуу керек:

- Таламдаш адамдар;
- Жүйөөлөр;
- Ынанымдар;
- Ресурстар;
- Натыйжалуулук;
- Жерлер.

Таламдаш адамдар: Адатта ушул сыяктуу проблемага кандай адамдар же топтор тынчсызданат жана ушул проблемага тартылуудан негиздүү түрдө баш тарта алат?

- Таламдаш жана потенциалдуу катышуучулардын тизмесин аныктаңыз.
- Мындайча айтканда, тартылбай турган, бирок альтернативалардын бирин кабыл алуу аларга таасир тийгизе турган адамдарды аныктаңыз.

Жүйөөлөр: таламдаш адамдардын жүйөөлөрү зарылдыгы, каалоосу, максаты жана милдеттери кандай? Таламдаш жактарды канааттандыруу үчүн эмне кылуу зарыл?

- Ар бир таламдаш адамдын максаттарын жана милдеттерин кайталап аныктаңыз.
- Ар бир таламдаш тарап максатка жетишүү үчүн эмне кыла алаарын жана кыла тургандыгын аныктаңыз.
- Алардын кайра каралбай турган акыркы позицияларын аныктаңыз.

Ынанымдар: аталган проблемага карата алганда ар бир өзөктүү таламдаш ынанымдары кандай? Ушул проблеманын ар кандай катышуучуларынын мамилелери жана баалуулуктары кандай? Алар артык көргөн каражаттар жана натыйжалар кандай?

Ресурстар: каалаган нерсеге жетишүү үчүн ар бир таламдаш адамдын колунда эмне бар, каалаган нерсеге жетишүү үчүн эмнени пайдаланууга болот? Адатта ресурстар акчалай формада көрсөтүлөт, бирок ошондой эле башкаруучулук, жөндөмдүүлүк же пунктуалдуулук формасында болушу мүмкүн. Кандай адамдар буга алда канча жөндөмдүү жана башкаларга караганда каалаган натыйжаларга жетишиши мүмкүн?

- Бийлик, окуяларга таасир тийгизүүгө же контролдоого берилген ыйгарым укуктар, жол-жоболорду модификациялоого жана башка таламдаш адамдардын аракеттерине таасир тийгизүү.

Натыйжалуулук: айрым адамдар жана топтор башкаларга караганда ресурстарды пайдаланууга алда-канча жөндөмдүү келет. Кандай адамдар буга алда-канча жөндөмдүү жана каалаган нерсесин алышы баарына караганда мүмкүн?

- Адамдарды өз ресурстарын мобилизациялоого жана пайдаланууга, жөндөмдүүлүгүнө жараша тепкичтерге бөлүнүз.

Жерлер: Чечимдер кайсыл жерде кабыл алынат? Ким тарабынан кабыл алынат? Качан? Жерлер укуктук ниеттерге, администрациялык жол-жоболорго жана өткөн чыр-чатактарга негизденип аныкталууга тийиш.

Төмөндөгү мисал, саясий процесстердин катышуучуларынын позицияларын эске алган мамилеге негизделген проблемалуу кырдаалга баа берүүнү иллюстрациялап турат.

**1-табл. Проблема: жумуш ордунда алкогольдук тандап
тестилөөгө тыюу салуу**

Таламдаш адамдар	Жүйөөлөр	Ынанымдар	Ресурстар
Таламдар топтору			
Кесиптик бирлик	Жумушчуларды зомбулуктан коргоо	Тестирилөө адилет эмес жүргүзүлүшү мүмкүн	Демократиялык партияга байланыштуу өкүлдөр көп болот
Коммерциялык палата	Пайдасы аз жумушчуларды бошотуу боюнча ишканалардын укугун коргоо	Жумуш ордунда алкогольду керектөө учурларын аныктоо үчүн тестирилөө зарыл	Таасирдүү өкүлдөр, республикалык партия менен байланыштар
Жарандык эркиндиктер бирлиги	Индивидуумдардын укуктарын коргоо	Тестирилөө жеке жашоого болгон укукту бузат	Басма сөз менен байланыштар боюнча өкүл
Шаардык лига	Иштеген азчылыктарды коргоо	Пропорционалдуу эмес тестирилөө азчылыктын укугун бузат	Азчылыктын таламдарын билдирет
Күндөлүк гезиттер	Бизнести өнүктүрүү шарттарына колдоо көрсөтүү	Тестирилөөгө тыюу салуу мүмкүн эмес	Окурмандар
Бийликтин шайланбаган өкүлдөрү			
Шаардын прокурору	Мэрдин колдоо көрсөтүүсү жана шаарды укук бузуулардан коргоо	Мыйзам тарабынан тыюу салуу	Кесиптик пикирлер
Саламаттык сактоо департаментинин директору	Алкоголду кыянаттык менен пайдаланууга каршы күрөшүү	Тест негизинен талапка ылайык болот	Кесипкөйлүк пикирлер, тесттердин натыйжалуулугу жөнүндө маалымдамалар

Бийликтин шайлануучу өкүлдөрү

А-кеңешинин мүчөсү	Эмгекчилердин колдоо көрсөтүшү	Тыюу салуу керек	Добуш берүү
В-кеңешинин мүчөсү	Бизнеске колдоо көрсөтүү	Тыюу салуунун кереги жок	Добуш берүү
С-кеңешинин мүчөсү	Эмгекчилердин колдоо көрсөтүшү	Тыюу салуу негизинен керек	Добуш берүү
Д-кеңешинин мүчөсү	Бизнеске колдоо көрсөтүү	Тыюу салуунун кереги жок	Добуш берүү
Мэр	Эмгекчилер жана бизнесмендер менен жакшы мамилелерди сактап туруу	Тыюу салуунун негизинен кереги жок	Вето укугу, ММКлардын көңүл бурушу

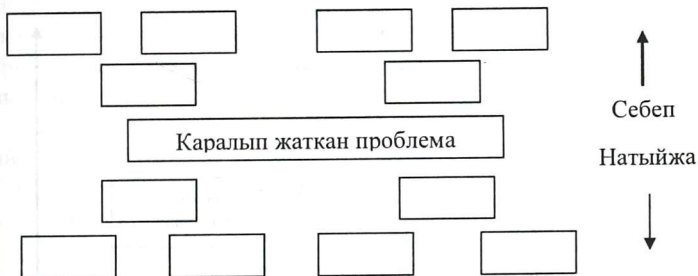
Булагы: Policy Analysis: Concepts and Practice by D.Weimer and A. Vining, p.386

6. Себептик-натыйжалык талдоо жүргүзүү. Проблема-ларга талдоо жүргүзүүдө эмне үчүн ушул проблема болуп жатат дегенди түшүндүрүүнү карайт, б.а. бул ыкма тиешелүү проблеманын себептерин аныктоону билдирет. Ошондой эле проблеманын натыйжаларын аныктоо зарыл болот, б.а. орун алган проблеманын келечектеги кырдаалга жана жалпы эле коомго кандай таасир тийгизээрин аныктоо зарыл болот. Мына ошентип, *себеп-проблема-тергөө* деген чынжырча боюнча түзүлөт.

Проблема кандайдыр бир нерсенин жоктугу катары, жол-жоболоштурулууга тийиш, мунун өзү орун алган иштин абалына талдоо жүргүзүлбөшүнө алып келет, ал эми проблеманы чечүүнүн жолдору сунуш кылынат. Милдет орун алган проблеманы чечүүнүн жолдорун баяндоону билдирбестен, *эмне үчүн орун алган проблеманы чечүү керектигин* ар тараптан негиздөө болуп саналат.

Андан кийин төмөндөгү эрежелер боюнча проблемалардын дарагы түзүлөт (караңыз 4-сүр.):

- Эгерде проблема себеп болсо, ал бир деңгээлге төмөн жайгаштырылат;
- Эгерде проблема натыйжа болсо, ал бир деңгээл жогору жайгаштырылат;
- Эгерде проблема себеп же натыйжа болбосо, ал ошол эле деңгээлге жайгаштырылат.

4-сүрөт. Проблемалар дарагы

Мисал: Токойдун азайышынын проблемасы. Бул проблеманын себептери:

- Жергиликтүү калк тарабынан токойду жана дарактарды мыйзамсыз кыюу,
- Токойду калыбына келтирүү боюнча иштер жүргүзүлбөйт.

Өз кезегинде токойду мыйзамсыз кыюунун себеби:

- Тамак даярдоо жана жылытуу үчүн отун керек болушу,
- Отундун баасынын жогору болушу,
- Экологиялык проблема жөнүндө калктын начар маалымат алышы,

- Токойду коргоо боюнча чаралардын жетишсиздиги болуп саналат.

Токойдун азайышынын натыйжасы экологиялык баланстын бузулушу жана жашоо чөйрөсүнүн бузулушу болушу мүмкүн, мунун өзү жер көчкүлөргө геологиялык ар түрдүүлүктүн бузулушун, кыртыштын эрозиясына ж.б. алып келет. Мына ошентип проблемалардын төмөндөгү дарагына ээ болобуз (5-сүрөт).

5-сүрөт. Проблемалар дарагынын мисалы.

Шарттуу түрдө ар кандай проблеманы бир бүтүн нерсенин бөлүнгөн эки бөлүгү катары элестетүүгө болот. Анын бир бөлүгү - баштапкы проблемалык кырдаал. Мында биз ошол жерде турабыз, ал эми экинчи бөлүгү биз баргыбыз келген жер - биздин максатыбыз. Алардын ортосундагы үзгүлтүк проблеманы түзүп турат.

Проблеманы туура жол-жоболоштуруунун индикатору чечимдердин варианттарынын, проблеманы чечүүнүн ар кандай ыкмаларынын мүмкүн болушу болуп эсептелет, ошондуктан максат коюу саясатка талдоо жүргүзүүнүн аны түзүп турган ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет, анын башка этаптарында милдеттүү болбогон белгилүү бир дисциплинаны талап кылат. Бирок эгерде кайсыл жерге жетүүнү билбесек, анда аны кандай жасоону чечүү мүмкүн эмес.

Максатты аныктоо - бул (аягынан башталган долбоорлоо) кайда барууну сунуш кылган билдирме. Бул өз кезегинде эмнени аткаруу керектигин ким, эмнени, ким менен жана качан жасай тургандыгын жана максатка жетишилгендигин кандай билүүнү аныктайт.

Жакшы аныкталган максат төмөндө келтирилген критерийлердин көпчүлүгүнө же баарына ылайык келүүгө тийиш:

- (1) Аныктама айкын жана алдыдагы мезгилде эмне жасоо талап кылынаарын белгилөөчү мүнөздө болууга тийиш.
- (2) Анда процесс аныкталбастан, акыркы натыйжа аныкталат.
- (3) Максат уюм же топ жасоону каалап жаткан нерсе болууга тийиш, антпесе ал колдон чыгып кетиши мүмкүн.
- (4) Максат ченемдүү болууга тийиш; биз кандай аныктоону, ага жетишкенибизди билүүгө жана өзүбүздүн ага карай жылуу дагы прогрессивдүүлүгүбүздү ченей билишибиз керек. Биз аны убакыт менен ченеп, эсептеп жана аяктай алабызбы?
- (5) Максатка жетишүүнүн датасы белгиленүүгө тийиш. Датанын жоктугу убакыттын факторун этибарга албоого алып келет.
- (6) Максатка ага бөлүнгөн мезгилде жетишүү керек.
- (7) Максатка карай алга жылуу процессин байкоо жүргүзүлүүгө, контролдук алдында болууга тийиш. Ансыз максатка жетишүүнүн кепилдигин алуу кыйын болот. Бирок айрым учурлар, процесстер биздин контролдукка

баш ийбеши мүмкүн болгондуктан, тышкы таасирди же кийлигишүүнүн максималдуу чектөөгө аракеттенүү керек.

Максатты коюудагы башкы нерсе - биздин аны карай жылып же жылбай жатканыбыз ар дайым ачык болгондой аныктама болот. Көпчүлүк учурда максат өтө эле анык эмес, бүдөмүк жол-жоболоштурулат.

Максат жол-жоболоштурулуп жаткан кезде өзүбүздөн, ал:

- Бир калыптабы?
- Айкынбы?
- Натыйжага багытталганбы?
- Реалдуу жана аткарууга мүмкүнбү?
- Убакыт менен чектелгенби деп сураш керек.

Ошондой эле:

- Максатка жетишүү үчүн эмне кылуу керек?
- Аны ким жасайт?
- Бул кимге пайдалуу болот?
- Бул качан болот?
- Максатка жетишкенибизди биз кантип билебиз деп сураш керек.

Проблемаларга талдоо жүргүзүү орун алган кырдаалдын терс аспектилерин көрсөтүп жаткан мезгилде, максаттарга талдоо жүргүзүү каалаган келечектеги кырдаалдын оң аспектилерин көрсөтүп турат. Бул проблемаларды максатка кайра жол-жоболоштурууну билдирет.

Мисалы,

Проблема:
Токойду калыбына келтирүү
боюнча иштер жүргүзүлбөй
жатат

Максат/милдет
МСУ органдары жылдын
акырына чейин 10 га аймакка
дарактарды отургузууну
уюштурсун

Бул үчүн проблемалардын дарагын пайдалануу жана проблемалар дарагынын күзгүдөн чагылышы катары максаттардын жана милдеттердин дарагын түзүү керек. “Себеп/натыйжа” мамилеси “каражаттар/натыйжа” мамилеси болуп калат. Эгерде максаттардын түзүлгөн дарагынын логикасында үзгүлтүктөр болсо, максатты иерархиянын деңгээлдери боюнча өзгөртүп коюу керек.

Ар бир учурда максаттар/милдеттер мүмкүн болушунча SMART-талаптарды канааттандырууга тийиш. Мунун өзү максат: убактылуу алкактарда болууга, ченемге алынууга, аныкталууга жана айкын болууга тийиш дегенди билдирет.

S Айкындуулук – максатты коюуда айкын болуш керек   M Ченемдүүлүк – максатка жетишүүнүн көрсөткүчтөрү ченелүүгө тийиш   A Бөлүштүрүүчүлүк – чакан максаттарды аныктоонун мүмкүнчүлүгү   R Айкындуулук – колдо болгон ресурстарга ылайык келүү   T Убактылуу алкактар – максаттын узактыгы жана ага жетишүү мезгили

2.3. Альтернативаларды иштеп чыгуунун жана салыштыруунун методдору

Коомдук саясат чечим кабыл алган адамдар үчүн саясаттын максаттарын альтернативаларын иштеп чыгууну белгилей тургандыгын эске сала кетели. Бул саясий күн тартибинин маселелери чечүү үчүн жалпы мүнөздөрдө алдын-ала кабыл алынууга тийиш.

Альтернативаларды калыптандыруу саясаттын циклиндеги алда-канча оор жана ошол эле мезгилде алда канча чыгармачыл этап болуп эсептелет. Аң-сезимдүү түрдө альтернативалардын мүмкүн болушунча көбүрөөк санын генерациялоо маанилүү болот.

Саясаттын варианттарын (альтернативаларын) калыптандыруунун булактары:

- Саясий курс жаатындагы орун алган сунуштар; баштапкы варианттар; кандайдыр бир иш чаралар пайдаланылбай турган варианттар.
- Жалпы саясий чечимдер.
- Модификацияланган жалпы саясий чечимдер.
- Прецедентке негизделген чечимдер: акыл чабуулу, обзорлор жана сандык изилдөөлөр, процесстин өзгөрүшүн караган варианттар болушу мүмкүн.

Альтернативаларды калыптандыруу төмөндөгү шарттарды эске алуу менен жүргүзүлүүгө тийиш:

- Саясий тандап алуу бир нече варианттарды (альтернативаларды) салыштырууну милдеттүү түрдө камтып турат.
- Варианттарды аныктоо дегенибиз бир мамилеге бириктирүүгө боло турган бир нече иш чараны баяндоо болбостон, проблеманы чечүүгө карата ар кандай мамилелерди баяндоону билдирет.
- Буюртмачынын (жана аналитиктин) убактысынын чектелгендигин эске алуу менен варианттардын оптималдуу саны - 3төн 5-чейин болот.
- Айрым кырдаалдарда аракеттердин жаңы курсу менен статус-квону сактап калуунун ортосунда тандоого туура келет.

Саясаттын варианттарынын мисалдары төмөндө келтирилди.

Мисал. Проблема: шаардын борбордук бөлүгүндө транспорттун көп болушу

- 1-вариант: шаардын борбордук бөлүгүндө коомдук транспорттун кыймылынын жаңы планын иштеп чыгуу
- 2-вариант: шаардын борбордук бөлүгүндө жеке менчик транспортту жөнгө салуу чараларын күчөтүү
- Жаңы автобустук линиялардын планын иштеп чыгуу
- 3-вариант: шаарда транспорт жүрбөгөн зоналарды түзүү жана калкка маалымат берүүнү күчөтүү

Альтернативаларды иштеп чыгуунун көп сандаган методдору жана шаймандары бар. Алардын алда-канча жалпы ыкмалары:

- 1) Илимий жана журналдык адабияттан альтернативаларды издөө;
- 2) Даярдыгы жана тажрыйбасы ар түрдүү болгон эксперттерди тартуу;
- 3) Аларды комбинациялоонун, мурда сунуш кылынгандарынын ортосундагы аралыктуу варианттарды түзүүнүн эсебинен альтернативалардын санын жогорулатуу (б.а. “же болбосо” андан тышкары дагы “бир альтернативадан жана экинчи альтернативадан”);
- 4) Колдо болгон альтернативаны модификациялоо, б.а. белгилүү альтернативадан бир аз гана айырмаланган альтернативаны калыптандыруу;
- 5) Сунуш кылынган альтернативаларага карама-каршы альтернативаларды, анын ичинде “нөлдүк” альтернативаларды киргизүү (“эч нерсе кылбаш керек”), б.а. окуялардын биздин кийлигишибиз жок өнүгүшүнүн натыйжаларын карап чыгуу;
- 6) Таламдаш адамдардан интервью алуу жана алда канча кеңири анкеталык сурамжылоолор;

- 7) Бир караганда керексиз же атайын ойлонулган катары көрүнгөн альтернативаларды да кароого киргизүү;
- 8) Убакыттын ар кандай интервалдарына (узак мөөнөттү, кыска мөөнөттү, шашылыш) эсептелген альтернативаларды генерациялоо ж.б.

Эгерде баштапкы стадияда көбүрөөк альтернативалардын алынышына атайын умтулсак, анда айрым проблемалар үчүн алардын саны ондоп саналышы мүмкүн.

“Жакшы” альтернативалардын белгилерине айрым тышкы шарттар өзгөргөндөгү туруктуулук, ишенимдүүлүк көп максатка жарактуулук, адаптациялануучулук “практикалуулуктун” башка белгилери таандык кылынат. Чыгарып салууда терс зыяндуу натыйжаларды табуу, айрым маанилүү көрсөткүчтөр боюнча контролдук деңгээлдерге жетишпей калуу (мисалы, баасы өтө жогору) жана башкалар жардам бериши мүмкүн.

Алдын-ала элөөнү өтө эле катаалдык менен жүргүзүү сунуш кылынбайт; ар тараптуу талдоо жүргүзүү үчүн жок дегенде бир нече альтернатива зарыл болот.

Эми, өзүн практикада жакшы жагынан көрсөткөн альтернативаларды генерациялоонун уюштуруу формаларын карап чыгалы:

- Акыл чабуулу
- Синектика
- Сценарийлерди иштеп чыгуу

1. Акыл чабуулу методу сунуштардын максималдуу санын алуу үчүн атайын иштелип чыккан. Ал проблеманы топтук талкуулоонун катышуучуларынын контролго алынбаган, спонтандуу идеяларын генерациялоону билдирет. Ушул негизде ассоциациялардын чынжырлары пайда болот, алар проблемаларды күтүүсүз чечүүгө алып келиши мүмкүн.

Акыл чабуулу техникасы мындай: альтернативаларды генерациялоо үчүн тандалып алынган адамдардын тобу чогулат; тандап алуунун башкы принциби – кесиптердин, квалификациянын, тажрыйбанын ар түрдүүлүгү (ушундай принцип группа ээ болгон априордук маалыматтын фондун кеңейтүүгө жардам берет).

Жекече ошондой эле башка катышуучулардын сунуштарын угууда ассоциациялардан келип чыккан ар кандай идеялар колдоого алынат, анын ичинде башка идеяларды жарым-жартылай жакшырткан идеялар колдоого алынат деп билдирилет (ар бир идеяны өзүнчө карточкага жазып коюу сунуш кылынат).

Сын – бул акыл чабуулдун эң маанилүү шарты: сындын мүмкүн болушунун өзү ой жүгүртүүгө тоскоолдук кылат. Ар бир катышуучу кезеги менен өзүнүн идеясын окуп берет, калгандары угуп жана уккандарынын таасири алдында келип чыккан жаңы ойлорду карточкага жазышат. Андан кийин бардык карточкалар чогултулат, сорттолот жана талдоого алынат, адатта ал эксперттердин башка тобу тарабынан жасалат. Кийин генерацияланган идеяларды комбинациялоо менен альтернативалардын санын олутту жогорулатууга болот. Акыл чабуулунун натыйжасында алынган идеялардын арасында көптөгөн керексиз же ишке ашпай турган идеялар болушу мүмкүн, “бирок керексиз идеялар андан кийинки сын тарабынан жеңил эле жокко чыгарылат, анткени компетенттүү чыгармачылыкка караганда компетенттүү сынды алуу жеңилээрэк болот”.

2. Синектика ассоциациялык ой жүгүртүү, коюлган милдеттин аналогияларын издөө аркылуу альтернативаларды генерациялоо үчүн арналган. Акыл чабуулуна карама-каршы келип, бул жерде максат альтернативалардын санында эмес, ушул проблеманы чече турган альтернативалардын анча көп

эмес санын (атүгүл бирден-бир альтернативаны) генерациялоо болуп саналат.

Синектиканын маңызын кыскача төмөндөгүдөй баяндоого болот ой жүгүртүүсүнүн ийкемдүүлүгүнүн, практикалык тажрыйбасынын, психологиялык ылайык келишинин сөз таба билүүнүн, кыймылдуулуктун (төмөндө баяндалгандардан ачык болгондой ушул өтө маанилүү болот) белгилери боюнча тандалып алынган 5-7 адамдан топ түзүлөт.

Биргелешкен иш жүргүзүүнүн белгилүү бир көндүмдөрүнө жетишкенден кийин топ маектешүүлөрдүн жүрүшүндө өзүнөн-өзү келип чыккан проблеманы чечүүгө тийиш болгон ар кандай аналогияларды системалуу багытталган талкууга алат.

Белгилүү болгон үч окшоштук (тикелей, кыйыр жана шарттуу) гана эмес, ошондой эле накта фантастикалык аналогиялар (бул нерселерди иш жүзүндө алар кандай болбогонуна жараша элестетүү аракетин, бирок аларды кандай көрүүнү каалагандыгын билдирет; мисалы жол автомашинанын дөңгөлөгүнүн алдында гана болууга тийиш деп элестетүүгө болот.

Ээн-эркин ой жүгүртүү, интенсивдүү чыгармачыл эмгек синектика үчүн мүнөздүү болгон көтөрүнкү маанайды пайда кылат. Синектикалык топтордун ийгиликтүү ишине белгилүү бир эрежелерди сактоо көмөк көрсөтөт, атап айтканда:

- 1) Топтун мүчөлөрүнүн артыкчылыктарын жана кемчиликтерин талкуулоого тыюу салынат;
- 2) Ар бир мүчө чарчагандыгынын бир аз белгилери пайда болгондо кандайдыр бир түшүндүрмө бербестен эле ишти токтотууга укуктуу болот;
- 3) Алып баруучунун ролу мезгил-мезгили менен топтун башка мүчөлөрүнө өтүп турат, ж.б.

Айрым проблемаларда баштапкы чечим окуялардын өтүшүнүн айкын келечегин аныктап турууга тийиш. Мындай учурларда ар кандай (ойдон чыгарылган, бирок чындыкка жакын) ырааттуулуктагы аракеттер жана алардан келип чыккан аракеттер альтернативалар болуп эсептелет, алар келечекте изилденүүчү системада келип чыгышы мүмкүн. Ушул ырааттуулуктардын жалпы башталышы болот (учурдагы абалы), бирок андан кийин мүмкүн болуучу абалы улам күчтүрөөк айырмаланат, мунун өзү тандап алуу проблемасына алып келет.

Келечекте болушу мүмкүн болгон ушундай гипотетикалык альтернативдүү баяндамалар сценарийлер деп аталат, ал эми каралып жаткан метод *сценарийлерди* иштеп чыгуу деп аталат.

3. Сценарийлер – альтернативалар чечим кабыл алган адамдар үчүн жөн гана фантазиянын жемиши эмес, келечектин логикалык негизделген моделдери болгон кезде, аларды чечим кабыл алынгандан кийин “эгерде ... болсо эмне болот” деген болжол, алгылыктуу аңгеме катары кабыл алынган кезде гана баалуу болуп саналат. Сценарийлерди түзүү формалдаштырылбай турган типтүү “жол-жоболорго таандык кылынып, чыгармачыл ишти билдирип турат.

Мына ушул иште белгилүү бир тажрыйба топтолгон. Мисалы, “жогорку” жана “төмөнкү” сценарийлерди иштеп чыгуу сунуш кылынат, мында аралыгында мүмкүн болучу келечек болушу мүмкүн боло турган четки учурлар сунуш кылынат.

Ушундай ыкма бир жагынан келечекти алдын-ала айтууга байланыштуу анык эместикти компенсациялашы же ачык билдириши мүмкүн. Кээде сценарийге ойдон чыгарылган активдүү карама-каршы аракеттенген элементти киргизүү, ушуну менен “абдан начар” учурду моделдештирүү пайдалуу болот.

Мындан тышкары, баштапкы стадиялардагы анча чоң эмес четтөөлөргө карата өтө эле сезимтал сценарийлерди ар тараптан иштеп чыкпоо (ишенимсиз жана практикалуу эмес сценарий катары) сунуш кылынат.

Сценарийлерди түзүүнүн маанилүү этаптары:

- Окуялардын жүрүшүнө таасир тийгизүүчү факторлордун тизмесин түзүү болуп саналат, мында ушул факторлорду тикелей же кыйыр контролдогон адамдар атайын бөлүнүп көрсөтүлөт;
- Компетенттүү эместик, шалаакылык жана тартипсиздик, төрөпейилдик жана ишти создуктуруу сыяктуу факторлор менен күрөшүүнүн аспектерин бөлүп көрсөтүү;
- Колдо бар ресурстарды эсепке алуу ж.б. болуп саналат.

Саясатка талдоо жүргүзүүдө төмөндөгү эмпирикалык ыкмалар да кеңири колдонулат.

Фокус-топтор методу. Бул 8-12 адамдан турган репрезентативдүү максаттуу топтун белгилүү бир тематика боюнча тереңдетилген дискуссияларын карайт.

Ушул методдун тушунда төмөндөгү компоненттер чечүүчү мааниге ээ болот:

- Теманын айкындуулугу, максаттарды так аныктоо;
- Талкууланып жаткан проблемага тиешеси бар катышуучулардын курамы;
- Дискуссиянын тажрыйбалуу уюштуруучусунун болушу;
- Фокус-топтордун санын аныктоо.

Математикалык методдор математикалык статистиканын методдорун, оюндардын теорияларын ЭВМде моделдештирүү методдорун колдонот.

Математикалык статистика каражаттары фактордук талдоо жүргүзүүнүн, корреляцияларга талдоо жүргүзүүнү, тенденциялардын регрессиясын, спектралдык талдоо жүргүзүүнү экстраполяциялоону ж.б. камтып турат.

Проблеманы баяндап жана аларга жетишүү боюнча негизги максаттардын жана альтернативалуу курстардын тизмесин даярдагандан кийин аларды салыштыруу, б.а. ийгиликтин мүмкүнчүлүгүнө жана саясаттын ар бир вариантын ишке ашыруунун татаалдык даражасына баа берүү керек.

Бул критерийлердин – баа берүүнүн көрсөткүчтөрүнүн, белгилеринин же касиеттеринин жана альтернативаларды баалуулуктардын кандайдыр бир сандык же сапаттык шкаласы менен салыштыруунун жардамы аркылуу жүргүзүлөт. Методдор менен талдоо жүргүзүүнүн натыйжалары каралып жаткан критерийлердин тибине жана түрүнө жараша болоору айкын.

Айрым мааниде алганда критерийлер максатты алмаштырат, ал максатка окшош болот, ошондуктан алардан максаттарга алда канча окшош болуу талап кылынат. Ушуга жараша ар кандай мамилелер мүмкүн болот.

Айрым проблемаларды, анын ичинде атүгүл абдан маанилүү проблемаларды кароодо аналитиктердин карамагында жүргүзүлүп жаткан саясаттын мүмкүн болуучу себептери жөнүндө айрым бир чектелген гана маалымат болот. Аналитик мындай учурда өзүнүн жеке тажрыйбасына жана башка адамдардын тажрыйбасына негизделген интуициялык ой жүгүртүүлөрдү гана жүргүзө алат.

Башка учурларда, ар кандай статистикалык маалымдамалардын жетиштүү саны же башка жетиштүү жана жалпыны камтыган маалымат болгон учурларда талдоону санариптик -

сандык методдордун жардамы менен (чечим кабыл алуунун сарамжал модели) талдоо жүргүзүү толук мүмкүн болот.

Бир катар учурларда саясаттын ар кандай варианттарына баа берүү үчүн саясаттын айрым аспектилерин менен практикалык эксперименттер өткөрүлөт. Татаал жана масштабдуу, мисалы, социалдык проблемалар боюнча жүргүзүлгөн эксперименттер абдан кымбатка турушу мүмкүн.

Саясаттын варианттарына баа берүү үчүн баа берүүнүн белгиленген критерийлерине таянуу зарыл болот. Белгиленген критерийлердин негизинде мүмкүн болуучу натыйжаларды салыштыруу саясат процессинде кандай тандоо зарыл экендигин көрсөтөт.

Мамлекеттик саясаттын ар кандай аспектилеринин индикаторлору болуп эсептелген айрым критерийлерди гана карап чыгалы.

Аларга башкаруу аспектисин таандык кылууга болот. Мында баа берүүнүн критерийлери, мисалы, максатка жетишүүдөгү чыгымдарга жана пайдаларга байланыштуу *эффект жана эффективдүүлүк (effectiveness, efficiency) сыяктуу аспектилер бар.*

Саясий аспект (же келечек) саясатка баа берүү жарандык коомдогу таламдаш бардык тараптардын *өкүлчүлүгү (representativeness)*, шайлоочулардын муктаждыктарына жана керектөөлөрүнө *ынтызарлык (responsiveness)* мамлекеттик саясатты жана программаларды аткаруучулардын жарандык коомдун алдындагы *отчеттуулугу (accountability)* сыяктуу критерийлердин жардамы менен каралат.

Мамлекеттик саясатка баа берүүнүн укуктук аспекти социалдык, маданий жана укуктук системалардын маанилүү

мүнөздөмөлөрүнүн маанисин билдирип турган *адилеттүүлүк, сот акыйкаттыгы, теңчилик сыяктуу критерийлерге негизделет.*

Бардык ушул критерийлер бири-бири менен өз ара байланышта болот. Баа берүүнүн бул критерийлерин саясий келечекке да жана башкарууга да таандык кылууга болот. Бул адилеттүүлүк, теңчилик жана сот акыйкаттыгы деген түшүнүктөрдүн баардык демократиялуу жарандык коомдун баалуулугун билдирип тургандыгы менен байланыштуу болот, демек саясий критерийлер катары да каралышы мүмкүн.

Алар ошондой эле башкаруучулук критерийлер катары да каралышы мүмкүн, анткени эффект же акыркы натыйжа (effectiveness) (лат.) сыяктуу критерий каралып жаткан саясат жарандык коомго кандай таасир тийгизип жатканын көрсөтөт, демек адилеттүүлүк жана теңчилик деген түшүнүктөр шексиз түрдө колдонулат.

Мына ошентип мамлекеттик саясатка баа берүү башкаруунун, же болбосо саясий чөйрөнүн же болбосо укуктун көз карашынан гана жүргүзүлбөстөн, баарыдан мурда бардык үч перспективанын синтезинин негизинде жүргүзүлөт.

Альтернативдүү тактикаларды салыштыруу жана баа берүү менен кандай аракеттерди жасоонун жана эмне үчүн андай кылуу керектигин текшерүү зарыл болот. Эгерде “мыкты альтернатива” же эки же андан ашык “мыкты” альтернативалардын ортосунда тандап алууга байланыштуу өз ара байланыш жөнүндө билим жаатында ишенимдүүлүк жок болсо, анда кырдаалга талдоо жүргүзүүдө мурдагы көз карашка кайрылып келүү жана кайра карап чыгуу зарыл болот.

Кээде тандап алуу керек болгон бардык альтернативаларды көрсөтүп чыгуу зарыл болгон жагдайлар болот.

Саясаттын варианттарына баа берүүнүн критерийлери. Саясаттын варианттарына баа берүүнүн критерийлеринин төмөндөгү топтомун:

- Натыйжалуулукту.
- Саясий максатка ылайыктуулукту.
- Администрациялык жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн.
- Эффектүүлүктү.
- Адилеттүүлүктү типтүү критерийлер катары кароо кабыл алынган.

Натыйжалуулук саясаттын варианттарын баа берүүнүн критерийлери катары төмөндөгүлөрдү:

- *Техникалык сарамжалдуулукту* – альтернативаларды алардын коомдук проблемаларды натыйжалуу чечүүнү камсыз кылуу жөндөмдүүлүгү боюнча салыштырууну.
- *Жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн* – техникалык көз караштан алганда сунуш кылынган вариантты жүзөгө ашыруу мүмкүнбү? Тандалып алынган альтернатива чындыгында эле каалаган натыйжаларга жетише аларынын далили барбы?
- *Ченөө маселеси* - эреже катары товарлардын же кызматтардын бирдиктери, же болбосо алардын акчалай эквиваленти түрүндө.
- *Адекваттуулук* – колдо болгон ресурстар менен биз максатка жетишүү жолунда канчалык алыс бара алабыз?

Саясаттын варианттарына баа берүүнүн критерийи катары саясий максатка ылайыктуулук төмөндөгүлөрдү эске алат:

- *Аракеттенген адамдар*: ушул проблема кандай топтордун же адамдардын таламдарына тиешелүү болуп жатат?

- Алардын ичинен кимиси тандалып алынган вариантты колдойт, ал эми кимиси каршы чыгат?
- *Биланымдар жана жүйөөлөр*: аракеттенген адамдардын ар бири аталган проблемага жана саясаттын сунуш кылынган вариантына кандай мамиле кылат? Аракеттенген адамдар эмнеге муктаж/эмнеге умтулат?
- *Ресурстар*: Каалаган натыйжаларга жетишүү үчүн пайдаланылышы мүмкүн болгон бийлик, таасир тийгизүү, ыйгарым укуктар, финансылык ресурстар маанисинде алганда ар бир тарап эмнеге ээ болот?
- *Натыйжалуулук*: негизинен кандай топтор же адамдар өздөрүнүн каалагандарын алышат?
- *Чечим кабыл алынган жер*: чечим ким тарабынан жана кандай уюмда кабыл алынат? Качан кабыл алынат?

Саясаттын варианттарына баа берүүнүн критерийи катары администрациялык жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгү төмөндөгү суроолорго жооп берүүнү талап кылат:

- Ушул саясат орун алган саясий, социалдык жана администрациялык контекстте ишке ашырылышы мүмкүнбү?
- Кызматкерлердин зарыл болгон штаты барбы?
- Кызматкерлер кызмат көрсөтүүдө кызматташа алабы?
- Бизде финансылык ресурстар барбы? Эгерде жок болсо башка департаменттер өз ресурстарын береби?
- Колубузга зарыл болгон жеке мүмкүнчүлүктөр барбы?
- Мына ушунун өзү өз убагында жасалышы мүмкүнбү?

Саясаттын варианттарына баа берүүнүн критерийи катары эффективдүүлүк: чыгымдарды жана жетишкендерди ылайык келтирет; натыйжалар менен, ошондой эле иштерди аткаруу

үчүн зарыл болгон ресурстардын саны менен иш жүргүзөт. Саясатты иштеп чыгып жаткан адамдар чыгымдарды жана пайдаларды ылайыкташтырууну кандай кылууну каалашат. Эң мыкты көрсөткүч – пайдалардын чыгымдарга карата мамилеси:

- Пайдалар – позитивдүү натыйжалар.
- Чыгымдар – убакыт, акча, чыгымдалган ресурстар, мүмкүн болуучу терс кесепеттер.
- Факторлор – экономикалык, социалдык, айлана-чөйрө, саясий.

Саясаттын варианттарына баа берүүнүн критерийи катары адилеттүүлүк товарларды жана кызматтарды, чыгымдарды жана пайдаларды, коомдун мүчөлөрү тарабынан ак ниет жана адилет бөлүштүрүүнү билдирет. Негизги белгилери: жарандыгы, жашаган жери, кирешесинин деңгээли, улуттук таандыгы, курагы, жынысы.

Саясаттын варианттарына (альтернативаларын) жана критерийлердин топтомуна ээ болуу менен саясий аналитик аларды салыштырууну жүргүзө алат жана тиешелүү алдыга коюлган максатты тандап алууну жүзөгө ашырат, жана орун алган чектөөлөр институттук, укуктук, финансылык жана башка белгилүү критерийлердин тушунда альтернативаларды тандап алуунун көптөгөн жолдору болот.

Жөнөкөй ыкма саясаттын варианттарын жана критерийлерин тиешелүү таблицкага салуудан жана мурда алдын ала тандалып алынган чараны колдонуу менен ар бир вариантка баа берүүдөн турат (жакшы/жаман, салмактын коэффициенти ж.б.) (таблица № 2).

Баа берүү критерийлери	Саясаттын варианттары				
	1	2	3	4	5
1. Натыйжалуулук	Жогорку	Орто	Орто	Төмөнкү	Жогорку
2. Саясий максатка ылайыктуулук					
3. Администрациялык жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгү					
4. Натыйжалуулук					
5. Адилеттүүлүк					

Саясаттын циклинин ар кандай этаптарында пайдаланылган саясатка талдоо жүргүзүүнүн ар кандай методдорун салыштыруу 3-таблицада келтирилди.

Таблица 3. Коомдук проблемаларга талдоо жүргүзүүдө колдонулуучу талдоонун методдору

Методдору/ этаптары	Проблема боюнча маалымат жыйыно	Пробле- маны структуралаш тыруу	Сист. талдоо жана болжолдоо			Сунуштар ды иштеп чыгуу	Аракеттер дин монито ринги жана натыйжалар га баа берүү
			Учурдагы кырдаал дын өнүгүшүнө талдоо жүргүзүү жана болжолдоо	Альтернативалар ды жол- жоболоштуруу	Альтернативалар ды болжолдоо жана баа берүү		
Саясат таануу методдору		✓	✓	✓	✓	✓	
Социология методдору	✓			✓		✓	
Статистикалык методдор	✓	✓		✓		✓	
Экономика методдору		✓	✓	✓		✓	
Математикалык методдор		✓		✓		✓	
Эксперттик баа берүү		✓	✓	✓	✓	✓	
Экспериментал дык методдор				✓		✓	

3. КООМДУК САЯСАТТЫН АНАЛИТИКАЛЫК ТЕКСТТЕРИН ДАЯРДОО

*«Менин кымбатууларым, бул ушунчалык жөнөкөй, анткени,
саясат физикага караганда алда канча татаал»*

Альберт Эйнштейн

3.1. Саясатка талдоо жүргүзүү форматындагы аналитикалык документтердин негизги түрлөрү

Коомдук саясат документтеринин текстин уюштуруу документтин мүнөзү жана арналышы менен аныкталат. Бул алардын көлөмүн, структурасын жана башка белгилерин аныктайт.

Мамлекеттик саясатка талдоо жүргүзүү документтеринин типтери. Саясатка талдоо жүргүзүү документтери эки түргө бөлүнөт.

Тышкары пайдалануу үчүн документтер бийлик органдарынын (Өкмөттүн) келечектеги аракеттерин коомдо жана (же) таламдаш адамдар чөйрөсүндө талкуулоо үчүн арналган.

Ал үч негизги типтеги документтер:

Программалык документтер (саясаттын билдирүүлөрү, концепциялары - жетекчиликке (өлкөнүн, региондун) аракеттердин тандалып алынган курсу жөнүндө коомчулукка маалымдоодо жардам бере турган документтер. Өлкөнүн Президентинин парламентке кайрылуусу, Өкмөттүн меморандуму, Өкмөттүн аракеттеринин программасы программалык документтердин мисалы болуп саналат.

Жашыл китеп - айкын проблема боюнча маалыматтык документ, ал аталган проблеманын көрүнүшүн (келип чыгыш себептерин, актуалдуулугун, маанилүүлүгүн, андан арылуунун

мүмкүн болуучу принциптерин жана механизмдерин ж.б.) чагылдырган, бирок али аны чечүүнүн айкын жолдорун жана чараларын камтыбаган документ.

Ак китеп – келечектеги аракеттер – иш-чаралар жаатындагы айкын сунуштары бар документ, ал сунуштар проблеманы чечүү үчүн тиешелүү бийлик органына сунуш кылынат. Кандайдыр бир мааниде алганда, Ак китеп – бул Жашыл китептин үстүндө андан ары иш жүргүзүүнүн натыйжасы, бул китепте бийликтер (проблеманы талкуулоону жана аны чечүү боюнча алынган сунуштарды эске алуу менен) проблеманы чечүүнүн ыкмасы боюнча өзүнүн сунуштарын кеңири коомчулуктун жана таламдаш адамдардын талкуусуна коет.

Ички пайдалануудагы документтер бийлик органдарынын келечектеги аракеттерин талкуулоого арналган, көпчүлүк учурда келечектеги аракеттердин максатка ылайыктуулугун аналитикалык негиздемеси бар келечектеги чечимдердин долбоорлорун камтып турат. Бийлик органдары ушул топтогу документтерди *даректүү алуучулар* болуп эсептелет, мунун өзү ал документтердин мазмуну менен коомчулуктун жана стейкхолдерлердин таанышуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарбайт (эгерде жашыруундуулук грифи жок болсо). Ушул топто документтердин эки тибин бөлүп көрсөтүүгө болот.

Баяндама кат – белгилүү бир актуалдуу проблеманын бар экендигине жетекчиликтин көңүлүн бурдуруу үчүн арналган, аны чечүүнүн вариантын да сунуш кылышы мүмкүн.

Аналитикалык документ (аналитикалык кат) – өлкөнүн (региондун, министрликтин ж.б.) жетекчилигин саясатка талдоо жүргүзүүнүн натыйжалары менен камсыз кылуу жана аны саясаттын проблемасын чечүүнүн алда канча максатка ылайыктуу варианты жаатындагы сунуштар менен тааныштыруу

үчүн арналган. Аналитикалык кат проблеманы тыянактары жана сунуштары менен ар тараптуу баяндаган жалпыланган текстти камтып турат. Адатта анын түзүүчүсү катары бир адам – эксперт-аналитик, сейрек учурда эксперттер жамааты чыгат.

Эреже катары, аналитикалык каттын көлөмү машинкага басылган 3-5 барактан турат. Эгерде эксперттин аталган көлөмгө батпаган пайдалуу маалымдамалары болсо, аларды алуучулар үчүн пайдалуу болот деп эсептесе, анда эки бөлүктөн турган документ даярдалат; мында алда канча маанилүү баа берүүлөр, тыянактар жана сунуштар каттын негизги бөлүгүндө баяндалат, ал эми кошумча материал тиркемеде берилет. Аналитикалык катта эмне жазылса да, аларды даректүү алуучулардын (чечим кабыл ала турган адамдардын) анын бардык беттерин окуганга жетиштүү убактысы жана чыдамы жетишпей калышы мүмкүн. Ошондуктан коюлуп жаткан идеялар жөнүндө негизги түшүнүктү баш жагында берүү зарыл болот.

Практикада аналитикалык документтердин дагы төмөндөгү түрлөрүн бөлүп көрсөтүшөт:

- Бир барактан турган эскертме-меморандум.
- Отчет.
- Баяндама.

Бир барактан турган эскертме-меморандум. Булардын тексттерин бир барактан бир жарым баракка чейинки көлөмдө беришет. Документтин бул түрү айкын проблеманы кыскача чагылдырууну, анын чыныгы абалын ачып берүүгө жана ыйгарым укуктуу мамлекеттик органды аны чечүүнү кечиктирүүгө болбой тургандыгына ынандырууга кызмат кылат.

Коомдук саясатта ал айкын проблеманы чечим кабыл ала турган адамдардын саясий күн тартибине киргизүү каражаты катары пайдаланылат.

Эскертме меморандумдун структурасы

Кимге:	Даректүү алуучунун аты жана кызматы
Кимден:	Аналитиктин аты жана кызматы
Датасы:	Меморандум аяктаган дата
Темасы:	Темасы тексттин бир сабы менен кетет
Предмети:	Проблеманын баяндалышы
Сунуштар:	Кандай кылыш керек?
Талкуулар	Эмне үчүн ушундай кылыш керек?
Сунуш кылынган аракеттер:	Муну кантип кылыш керек?

Анын тексти максималдуу түшүнүктүү жана кыска болууга тийиш. Ошол эле мезгилде ал фактыларды жана предметтерди билүүнү көрсөтүп турууга тийиш.

Башка өзгөчөлүктөрү, бул кыска мөөнөттө даярдоо, документти түзүүчүлөр чектелген, ал бир адам (аткаруучу, эксперт) тарабынан даярдалат.

Коомдук саясаттын айрым маселелери бир барак текст менен канааттандыраарлык түшүндүрүлүшү мүмкүн эмес. Ошондуктан практикада аналитикалык документтердин башка түрлөрүн – аналитикалык каттарды пайдаланышат.

Отчет, бул саясатка талдоо жүргүзүүнүн жыйынтыгын алда канча толук чагылдырган тексттик документ. Ал көп сандаган аудитория үчүн: чечим кабыл алуучу адамдар, ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматчылары, эксперттер, массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү, коомчулук үчүн даярдалат. Аны пайдалануучулардын айрымдары ар тараптуу техникалык талдоого кызыкса, ошол эле мезгилде башкалар тыянактарга жана сунуштарга гана кызыгышы мүмкүн.

Отчеттун текстин түзүүгө карата бирдиктүү мамиле жок. Отчеттун текстинин негизги бөлүгү функциялык жагынан эки: *маалыматтык жана аналитикалык* бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүмүндө проблемалуу кырдаалды баяндаган текст камтылат,

ушул текст боюнча кийин тыянактар чыгарылат жана проблеманы чечүү боюнча сунуштар берилет. Экинчи бөлүмдө альтернативдүү саясаттарды талкуулоо процессин чагылдырган текстти жана саясаттын ылайыктуу вариантынын негиздемесин камтып турат.

Изилдөөнүн мүнөзүнө жараша маалыматтык жана аналитикалык бөлүмдөрдүн тексттери бирдей мааниде же көлөмү боюнча асимметриялуу болушу мүмкүн, бирок алардын бири да документтин толук мазмунун түзбөөгө тийиш.

Баяндама – документтин бир түрү, анын тексти белгилүү бир темага арналат жана оозеки билдирүү – чыгып сүйлөө үчүн арналган. Ошондуктан баяндаманын текстин даярдоо процессинде билдирүүнүн ушул тиби арналып жаткан аудитория эске алынууга тийиш.

Баяндаманын текстин түзүүдө теманы проблеманын башкы маселелерине жооп бергендей кылып ачып берүү маанилүү. Бул жерде визуалдуу материалдар, графиктер, схемалар, тыянактар ж.б. өзгөчө мааниге ээ болот.

Отчеттун текстинин негизги бөлүгү 2 бөлүмдөн турат:

1. Тыянактар негизделген фактыларды камтыган маалыматтык бөлүм. Бул бөлүм фактыларга багытталып турат жана анда фактыларды интерпретациялоо аз, проблемалуу кырдаалдын мүнөздөмөсүн, хронологиясын, статистикасын, маалымдамаларды иштеп чыгуунун, колдонуунун натыйжаларын ж.б. камтып турат. Аларды тексттик маалымат катары берүүгө же таблицаларга, графиктерге, схемаларга айландырууга болот.

2. Маалыматтык бөлүмдө келтирилген фактылардын маанисин түшүндүрүү процессин чагылдырган аналитикалык бөлүм. Бул бөлүмдө ар кандай фактыларды салыштыруудагы, көрүнүштөрдү жана алардын өз ара байланыштарын, альтернативалуу чечимдерге баа берүү методикасын түшүндүрүүдөгү логикалык ой жүгүртүүлөрдү камтып турат. Анда ошондой эле жалпылоочу корутундулар жана сунуштар калыптандырылат.

3.2. Саясатка талдоо жүргүзүү тексттеринин спецификасы.

Саясатты изилдөөдөн айырмачылык

Эгерде саясатка талдоо жүргүзүүнүн натыйжалары жөнүндө билдирүү талапка ылайык жүргүзүлбөсө, саясатка жүргүзүлгөн аябай мыкты талдоо да пайдасыз болуп калат. Ошондуктан саясатка талдоо жүргүзүүнүн натыйжаларын көрсөтүп берүү саясий аналитиктин ишинин маанилүү жагы болуп саналат.

Ушундай билдирүүнүн текстин даярдоодо анын коммуникациялык функциясын, маалымат алар үчүн кызыктуу жана аларга өз таасирин тийгизе турган максаттуу аудиторияга багытталгандыгын ачык түшүнүп алуу керек. Айрым учурда бул аудитория ар кандай денгээлдеги бийлик органдарынын чиновниктери, башка учурда массалык маалымат каражаттары, өкмөттүк эмес уюмдар, айрым адамдар (аналитиктер, изилдөөчүлөр) болот. Проблема боюнча коомдогу дискуссияга таасир тийгизүү менен, ошондой болсо да, алардын чордонунда аталган проблеманы чечүүгө ыйгарым укугу бар айкын мамлекеттик орган тургандыгын эстен чыгарбоо керек.

Коомдук саясатка талдоо жүргүзүү сыяктуу эле аналитикалык документтин текстин даярдоону айрым аналитиктер же аналитик/эксперттердин командасы жүзөгө ашырат.

Өткөрүлгөн талдоо жүргүзүү жөнүндө билдирүү оозеки же жазуу жүзүндө, же эки түрдө тең берилиши мүмкүн. Саясатка талдоо жүргүзүү жөнүндө билдирүүлөрдүн ар кандай жазуу жүзүндөгү тексттерин аналитикалык документ деп аташат.

Саясатка талдоо жүргүзүү жөнүндө бардык билдирүүлөр эки суроого жооп берүүгө тийиш:

- Бул эмне болгон проблема жана эмне үчүн ал чечүүнү талап кылат?

- Проблеманы чечүү үчүн эмне кылуу керек?

Жазуу жүзүндөгү жана оозеки билдирүүлөрдүн тексттерин даярдоодо билдирүүлөр даректелип жаткан адамдардын көпчүлүк учурда колу бош эместигин, алардын убактысынын чектелгендигин эске алуу керек. Ошондуктан саясатка талдоо жүргүзүү жөнүндө билдирүүнүн тексти мүмкүн болушунча түшүнүктүү, жөнөкөй жана кыска болууга тийиш.

Билдирүүнүн текстинде камтылган идеялар, тыянактар жана сунуштар адекваттуу жол-жоболоштурулганда гана талап кылынат. Ушуга байланыштуу саясатчы аналитиктин алдында билдирүүнүн мазмунун баяндап берүүдө толуктуктун жана жетиштүүлүктүн принциптерин жолдоо менен, жүргүзүлгөн ишти ачык чагылдырып берүү милдети турат.

Саясий аналитиктерге бири биринен арналышы, көлөмү, структуралары ж.б. жагынан айырмаланган ар кандай түрдөгү документтердин тексттерин даярдоого туура келет. Аналитикалык ишти жүргүзүү практикасы саясатка талдоо жүргүзүүнүн (аналитикалык документтердин) натыйжаларын тексттик жагынан жол-жоболоштурууга тиешелүү бир нече жалпы сунуштарды сунуш кылууга мүмкүнчүлүк берет.

Баарыдан мурда документтин жакшы ойлонуштурулган планы зарыл болот. Жалпысынан алганда бул саясатка талдоо жүргүзүү боюнча иштин белгиленген комплексинин өз алдынча бөлүгүн түзүүгө тийиш. Мунун өзү башкы учурларды колдон чыгарбоого мүмкүнчүлүк берет, ал эми алар болсо, практикалык жагынан чоң мааниге ээ болот.

Аналитикалык документтин текстин даярдоодо маалымат жыйноонун жана фактыларды салыштыруунун колдо болгон методикасын пайдалануу зарыл, эгерде фактыны башка фактылар менен айкалыштыра карабасак же анын маанисин белгилеп көрсөтпөсөк, ал өзүнчө алганда жетиштүү мааниге ээ болбойт.

Балким, жазылгандардын толук түшүнүктүүлүгүнө жана тактыгына жетишүү үчүн жыйынтыктоочу текстти бир нече жолу оңдоп чыгууга туура келет. Атап айтканда, тексттик конструкциялардын тактыгы аналитикалык документтин толук аяктагандыгын жана ынанымдуулугун билдирип турат.

Каттын түшүнүктүүлүгү көз карашынан алганда, аналитикалык документтин сырткы жасалгаланышы жана талапка ылайык жол-жоболоштурулушу, анын жалпы кабыл алынган ченемдерге ылайык келиши зор мааниге ээ болот. Бирок документтин текстинин алгачкы вариантын түзүүдө баяндоонун стилине караганда, анын мазмунуна көбүрөөк көңүл буруу керек.

Аналитикалык документтин мыкты текстин жазуу бул чыгармачылык процесс.

Аналитикалык документтердин тексттерин даярдоонун жалпы принциптери:

- Аналитикалык документтин көлөмүнүн жана структурасынын анын түрүнө ылайык келиши.
- Келтирилген факттардын аныктыгы.
- Тыянактардын жана сунуштардын негиздүүлүгү.
- Тексттик конструкциялардын тактыгы.
- Стилдин сакталышы, сабаттуу баяндоо.

Коомдук саясаттын тексттик билдирүүлөрү илимий изилдөөлөрдүн же журналисттик изилдөөлөрдүн тексттеринен айырмаланат. Ушундай тексттерди көргөзмөлүү изилдөөнүн натыйжалары катары илимий изилдөөлөрдүн жазуу жүзүндөгү жооптору менен салыштыруунун мисалында карап чыгалы.

Бул баарыдан мурда документтин текстинин көлөмүнө жана анда берилген тыянактардын тибине тиешелүү болот.

Адатта илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыгы катары диссертация, монография же илимий эмгектердин жыйындысы чыгат, алар жүздөгөн барактан турган басылма тексттен турат. Тыянактардан тышкары ушул иштердин текстти изилдөөнү улантуу, чечилиши, илимдин тактыгын жогорулатуу үчүн зарыл болгон маселелерди коюу менен аяктайт.

Коомдук саясат документтеринин тексти жагында болсо, алардын башкы өзгөчөлүгү алардын көлөмүнүн салыштырмалуу чоң эмес болушу жана айрыкча кыскалыгы болуп саналат. Алардын тексти да алда канча айкын жана аныкталган тыянактар менен аякталат.

Практикалык сунуштар

- Жөнөкөй, баарына түшүнүктүү тилди пайдаланыңыз;
- Кыска сүйлөмдөрдү жана параграфтарды пайдаланыңыз;
- Мүмкүн болгон жерде өз ойлорунузду жана жана сунуштарыңызды аракеттердин тизмесинин же планынын пункттары катары бериниз;
- Атайын терминологиядан жана жаргондордон, ошондой эле тааныш эмес жаргондордон качыңыз;
- Оюнузду кыска, темадан алыстабастан билдириңиз;
- Өзүңүздүн идеяны колдой турган аргументтерди кадам сайын чогултунуз;
- Ар бир сөз өз ордуна келгенге чейин, ар бир сүйлөм боюнча иш жүргүзүңүз;
- Өзүңүздүн текстти коркпой эле кыскартыңыз жана кесип салыңыз, андан кийин кайра окуп чыгып, ашык жерин кайра кыскартыңыз;
- Таанышыңыздан өзүңүздүн текстти окуп чыгууну сураңыз жана анын түшүнгөнүн же түшүнбөгөнүн сураңыз, эгерде анын жообу Сизди канааттандырбаса, анда текстти кайрадан жазып чыгыңыз.

Жүргүзүлгөн иштин репрезентативдүүлүгү ар кандай камсыз кылынат.

Аналитикалык документтердин тексттеринде тикелей цитата келтирүү өтө сейрек кездешет. Алар үчүн ошондой эле иштин орточо аралыктуу этаптарынын баяндамасы болбойт (мисалы, санариптик маалымдамалары бар формалдуу жол-жоболор). Зарыл учурда алар адатта тиркемелерде келтирилет. Илимий тексттерде тескерисинче, жаңы илимий билимдин мазмунун толугураак берүү үчүн изилдөөлөрдүн орточо аралыктуу этаптары келтирилет.

Илимий жана көргөзмөлүү изилдөөлөрдүн документтеринин тексттеринин айырмачылыктарынын тизмеси кеңейтилиши мүмкүн (төмөндөгү таблицаны караңыз).

Таблица 4

Аналитикалык жана изилдөө/илимий документтердин тексттерин салыштыруу

Салыштыруу критерийлери	Аналитикалык документ	Изилдөөчү документ
Максаты	Позицияны аныктоо жана саясий акторлор тарабынан актуалдуу проблемаларды чечүү	Саясий дүйнөнүн коомдук проблемаларын коюу, жаңы билимдерди ачуу
Объектиси	Проблемалуу кырдаалды берилген мейкиндиктүү-убактылуу параметрлерде чече ала турган социалдык топтор жана институттар	Саясий процесстерге берилген параметрлерсиз эле баа берүү
Процеске катышуусу	Кайра түзүүлөрдү долбоорлоо	Басылмаларга байкоо жүргүзүү жана системага салуу
Субъект	Аналитиктер, атайын борборлор жана институттар	Окумуштуулар, атайын институттар (университеттер, академиялар)
Кыйыр субъект (буюртмачы)	Саясий акторлор	Социум

3.3. Саясатка талдоо жүргүзүү чөйрөсүндөгү аналитикалык документти даярдоо технологиясы

Аналитикалык документтин текстин жазуудан мурда анын сомолосун түзүү б.а. анын пландык структурасын жана негизги бөлүмдөрүн белгилөө керек. Мунун өзү документти логикалык пландаштырууга, негизги ойду жакшы берүүгө жана тыянактарга жана сунуштарга колдоо көрсөтүүнүн аргументтерине көбүрөөк көңүл бурула турган жерлерин бөлүп көрсөтүүгө жардам берет. Документтин биринчи вариантынын тексти кайра каралышы, өзгөртүлүшү жана толукталышы мүмкүн.

Аналитикалык документтердин бардык түрлөрү жалпыланган маалымдоолорду (маалымдамаларды) максималдуу бейтарап түшүнүүгө негизделээрин белгилей кетүү керек.

Саясатка талдоо жүргүзүүнү аяктаган тексттик материалдардын жана документтердин көлөмдөрү жагында болжолдуу сунуштарды берүүгө болот.

Ушул пландан алганда жүргүзүлгөн талдоонун негизинде кабыл алынууга тийиш болгон потенциалдуу саясий чечимдин деңгээли башкы критерий болуп саналат. *Каралып жаткан проблеманын мааниси канчалык жалпы болсо*, аны аналитикалык жалпылоого арналган документ ошончолук кыска болууга тийиш деген жобо кеңири жайылган жобо болуп саналат. Ошондуктан кеңири баяндоого караганда кыска мазмундуу материалды даярдоо татаалыраак болот. Аналитикалык документтин тексти орточо алганда бир басма табактан (машинкага басылган 25 барак) ашпагандай болушу талапка ылайык болот. Бирок, бир басма табактын жарымына барабар болгон формат алда канча ылайыктуу болушу мүмкүн. Аналитикалык документтин негизги структуралык элементтерин иштеп чыгууда төмөндөгү сунуштарды жолдоо сунуш кылынат.

1. Аталышы. Аталышын туура жол-жоболоштуруунун мааниси документ менен алгачкы таанышуу гана андан башталбастан, ошондой эле документте камтылган маалыматты берүү процесси да андан башталгандыгы менен аныкталат. Натыйжалуу аталыш окурмандарга предметке көз жүгүртүп чыгууга, документтин багытын жана каралып жаткан проблеманын өзгөчөлүгүн көрсөтүп тургандай болууга тийиш.

Натыйжалуу аталыш төмөндөгү мүнөздөрдү айкалыштырууга жана:

1. Баяндоо түрүндө болууга, б.а. документте каралып жаткан предметти жана проблеманы түшүндүрүп берүүгө;
2. Мүмкүн болушунча так болууга;
3. Алда-канча кыска жана чакан болууга;
4. Окурмандар үчүн кызыктуу болууга тийиш.

Адатта бул төмөндөгү мамилелердин бирин пайдалануу аркылуу жетишилет, өзөктүү сөздөрдү аталыштын баш жагына чыгаруу; кош чекитти пайдалануу менен аталышты эки бөлүккө бөлүү; аталышта негизги натыйжаларды көрсөтүү менен жетишилет.

Аналитикалык документтердин аталыштарынын үлгүлөрү

- “Кыргыз Республикасынын мектептеринде мугалимдердин жетишсиз болушунун проблемасын чечүү боюнча саясаттын варианттары” (кеңири талкуулоо үчүн).
- “Заманбап этапта Кыргыз Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруусун реформалоого карата мамилелерди аныктоо”.
- “Мамлекеттик–жеке менчик өнөктөштүк: Кыргызстан үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөр”.
- “Мурдагы коммунисттик мамлекеттерде коррупцияга каршы күрөшүү: практикалык сабактар”.

2. Мазмуну. Бул текст документтин бардык структуралык бөлүктөрүнүн аталышын камтып турат, анда ар бир бөлүктүн башталышы жайгаша турган барактардын номерлери көрсөтүлөт. Башкы жана экинчи даражадагы бөлүмдөрдү белгилөө жана барактардын номерлерин киргизүү аркылуу мазмундун тексти айрыкча кызыктыра турган маалыматты камтыган бөлүмгө карата тез мүмкүнчүлүк алууну камсыз кылат.

Аналитикалык документтин өзгөчөлөнгөн жетектөөчүсү болуу менен мазмун окурмандын документин уюштурулушунун жана структурасынын логикасын түшүнүшүнө жардам берет. Ошондуктан мазмундар айкын болушу жана документ жөнүндө жалпы түшүнүк алууда окурмандарга жардам бериши маанилүү болот.

Типтүү мазмундун үлгүсү

Аннотация/резюме

Киришүү

Негизги бөлүк:

- Проблеманы (проблемалуу кырдаалды) баяндоо
- Саясаттын варианттары
- Артыкчылыктуу вариантты негиздөө
- Тыянактар жана сунуштар

Тиркемелер

Библиография

3. Аннотация /резюме. Алардын текстинде документтин мазмунунун маңызы, анын келип чыгышынын себептери жана жагдайлары, документтин максаттары жана милдеттери, проблеманы аныктоо жана баяндоо, мүмкүн болуучу альтернативалар, тыянактар жана негиздүү сунуштар кыскача баяндалат.

Ушул параметрлердин ар бири абзацтан башталат. Аннотациянын өлчөмү А4 форматындагы 2/3 барактан ашпоого тийиш.

Аннотация жана резюме синонимдер болуп эсептелбейт, алардын текстинин көлөмү жана маалыматтын мазмуну боюнча айрым бир айырмачылыктар бар. Аннотациянын текстинде документтин кыска обзору камтылат, ошол эле мезгилде резюменин текстинде бүткүл документтин конспектиси берилет.

Аннотациянын үлгүсү

Иште Кыргызстанда пенсия менен камсыз кылуудагы жагдайга талдоо жүргүзүү, орун алган проблемаларды чечүү жана пенсионерлердин, ошондой эле жакынкы жылда пенсионер боло тургандардын абалын жакшыртуу үчүн өбөлгөлөрдү түзүү жагындагы сунуштар камтылат. Документте коомдук бирикмелердин өкүлдөрүнүн, ведомстволордун, НПОлордун тегерек үстөлдөрдө, бир катар жеке интервьюларда билдирилген көз караштары чагылдырылган. Аналитикалык катта алынган тыянактар документтин авторлору тарабынан кырдаалга талдоо жүргүзүүгө жана баа берүүгө негизделген.

Аналитикалык кат: "Пенсиялык система: проблемалар жана чечимдердин варианттары"

К.О. Измайлов, У.А. Рыскельдиев, Бишкек, 2006.

Резюменин үлгүсү

Эл аралык өнүктүрүү боюнча министрлик (DFID) тарабынан финансыланып жаткан жана GRM International компаниясы тарабынан ишке ашырылып жаткан CARHAP программасы Кыргызстандын ички финансылык ресурстарына талдоо жана Кыргызстандын Бишкек шаарында 2007-жылдын декабрынан тартып 2008-жылдын февралы боюнча алынган мезгилде эл аралык донордук коомчулуктарга сурамжылоо жүргүздү. Кыргызстанда ВИЧ/СПИД боюнча ишти финансылап жаткан 16 потенциалдуу донордун ичинен, 11 донор сурамжылоонун негизинен утурумдук жана келечектеги финансылоо маселелерине, анын ичинде финансылоо боюнча өзүнө алынган милдеттенмелер жагындагы тобокелдерге жана анык эместиктерге тиешеси

бар суроо-жооптуу толтурушту. Иликтөө үчүн кошумча маселе катары аталган сурамжылоодо донордук ишти шайкеш келтирүүгө кошулууга жана катышууга донорлордун кызыгуусунун жана даярдыгынын деңгээлин жана финансылык каражаттарды жалпы фондго бириктирүү механизмдерин изилдөө максатын көздөгөн. Сурамжылоого потенциалдуу донорлордун бардыгы катышпагандыгына карабастан бардык негизги жана алда канча олуттуу донорлор изилдөөгө тартылды. Мына ошентип, изилдөө жүргүзүлгөн учурга карата бардык колдо болгон каражаттар жөнүндө салыштырмалуу комплекстүү түшүнүктү камсыз кылышты.

Аталган сурамжылоонун дагы бир маанилүү максаты финансылык дефицитке талдоо жүргүзүүнү жаңылоо жана консолидациялоо болгон, ал Кыргызстан тарабынан ГФнын жетинчи раундунда өлкөнүн билдирмесин берүү процессинде эсептелип чыккан. ГФ(К) гранттык билдирме 2007-жылдын июнунда толукталып иштелип чыккандан кийин дээрлик бардык респонденттер (тогуз) мындан беш-алты ай мурда ГФнын жетинчи раундунда бекитилген билдирмедеги финансылонун ошол көлөмдөрүнө ылайык өздөрүнүн кайра каралган милдеттенмелери жөнүндө отчетторун беришти. Ошондой болсо да, финансылык каражаттардын 80 пайызы ГФ (К)нын жетинчи раундуна берилген өлкөнүн билдирмеси жаатында кайра каралганына карабастан 2008-жылдын биринчи жарымында андан аркы корректировкалар күтүлүүдө, анткени бир нече донордун изилдөө жүргүзүү учуруна карата консолидацияланган бюджеттери болгон эмес. Тиркелген бюджет жана программалык циклдер (жылдын белгиленген мезгилинде үзгүлтүксүз корректировкаларды жүргүзүүнүн зарылдыгын баса белгилөө менен), ошондой эле ГФ (К)нын жетинчи раундунун программасын жактыруу, текшерүү жүргүзүүнү талап кылган себептердин катарында көрсөтүлдү. Ушул отчет финансылык дефицитке талдоо жүргүзүү жөнүндө комплекстүү отчеттун кыргыз тарабын билдирет жана бир эле методологияны колдонуу менен эки өлкөдө (Кыргызстан, Өзбекстан) өткөрүлгөн изилдөө жөнүндө бир бөлүмдү билдирет.

Аналитикалык отчет "2006-2010-жылдарда ВИЧ/СПИД боюнча Улуттук стратегияны ишке ашыруунун алкагындагы финансылык дефицитке талдоо жүргүзүү. Кыргыз Республикасы Лассе Нильсон жана Чинара Айманкулова, Бишкек 2005

Аннотация/резюме окурмандарды аналитикалык документтин мазмуну менен тааныштырууга болгон биринчи аракет болуп эсептелет. Аннотациянын тексти окурмандардын кызыгуусун өзүнө тартууга багытталган, ошол эле мезгилде резюменин тексти бүткүл документти окубай турган жана натыйжалар менен сунуштарга гана кызыга турган окурмандарга сунуш-талап берүүгө багытталган.

4. Киришүү. Аналитикалык документтин негизги бөлүгүнүн мазмунун чагылдырат, ал контекстти жана проблемалардын табиятын, жүргүзүлгөн талдоонун негизги өбөлгөлөрүн көрсөтүү менен окурмандардын документке болгон кызыгуусун күчөтүүгө тийиш.

Киришүүнүн тексти чакан аталыштар менен бөлүнүп көрсөтүлбөгөн, бирок, милдеттүү тартипте боло турган бир нече элементти камтып турат: саясат проблемасынын контекстин, проблеманы аныктоону, ниеттер жөнүндө билдирүүнү, каралууга тийиш болгон маселелердин чөйрөсүн изилдөөнүн методологиясын камтып турат.

Изилденген проблема адегенде алда канча кеңири коомдук-саясий же социалдык-экономикалык контекстке кыскартылган бирок жигердүү формада жайгаштырылат. Андан кийин аналитикалык документтин чордонунда турган айкын маселеге өтүү жүзөгө ашырылат. Бул жерде проблеманын табиятын жана аны түзүп турган негизги нерселерди ынанымдуу түрдө аныктоо зарыл болот. Ниеттер жөнүндө билдирүү аналитикалык документтин максатын аныктайт. Окурмандардын документке карата ишенимин чындоо, талдоонун пайдаланылган ыкмаларын жана шаймандарын көрсөтүүгө көмөк көрсөтөт.

Киришүү

Социалдык саясат ар дайым адам коомунун ишинин эң маанилүү бөлүгү катары каралып келген жана ошондуктан бардык мезгилдерде адамдар жарандардын социалдык камсыз кылынышынын деңгээли боюнча бийликке жана мамлекетке баа берип келишкен. Мында элдердин моралдык, диний, маданий факторлоруна жараша коомдун өнүгүшү менен социалдык саясаттын түрү кандай өзгөрүп келгендигин бүткүл тарых көрсөтүп турат.

Социалдык саясаттын негизги функциясы – бул жарандардын активдүү жашоо мезгилиндеги жана андан кийинки кирешелеринин жана чыгашаларынын бирдей эмес болушунун эзелтен берки проблемасын чечүү болуп саналат. Дал ушул социалдык камсыздоо системасы ушул милдетти чечүүнү камсыз кылат деп эсептегенге көнүп калганбыз.

КМШнын бардык өлкөлөрү рыноктук экономикага өтүүдө социалдык камсыздандыруу системасын же пенсиялык системаны реформалоого байланыштуу жалпы кыйынчылыктарды баштан кечиришти. Совет мезгилинде мамлекет тарабынан социалдык жагынан корголуп келген бардык пенсионерлер рыноктук экономикага өтүүдө коргоонун ушундай деңгээлинен ажырап калышты. Көз карандысыз мамлекеттер эми мурдагы пенсиялык системаны сактап калуу үчүн бюджеттен жетиштүү каражаттарды бөлүп бере албай калышты. Ушунун натыйжасы катары пенсионерлер жана калктын башка катмарлары жакырчылыктын чегинен тышкары калышты, ал эми бийлик жана коом абдан курч социалдык проблеманын алдында турду.

Коомдо мамлекет, бизнес, коом жашоонун жана эмгектин татыктуу шартын камсыз кылууга тийиш жана башка максаттарды көздөгөн экономика болушу мүмкүн эмес деген түшүнүк бар. Бирок проблеманын курчтугун түшүнүү менен проблеманы чечкенге чейин дагы көп бар.

Мезгил Кыргызстандын бийлигин пенсиялык системаны реформалоого аргасыз кылды. Реформа пенсия менен камсыз кылуу боюнча бардык милдеттенмелерди толук даражада аткаруу үчүн мамлекетте бюджеттин жоктугунан улам, мурдагы пенсиялык системаны сактап калуунун мүмкүн эместигине байланыштуу масштабдуу экономикалык жана социалдык трансформациялоолорду талап кылды. Реформанын жолдорун тандап алууда Кыргызстан пенсиялык системанын башка өлкөлөрдө апробацияланган

моделдерине таянып, аларды өзүнүн шарттарына ылайыктап модификациялоого аракеттенди. Мамилелери боюнча алда канча жакын болгону Россиянын модели болуп калды.

Бирок жалпысынан ийгиликтүү деп эсептөөгө боло турган пенсиялык системаны реформалоонун өзү башкы проблеманы – улгайган адамдарды социалдык коргоону жана алардын татыктуу жашоосун камсыз кылууну чече албай жатат.

Бүгүнкү күндө пенсиянын денгээли жашоо минимумунун жарымына да жетпейт, ошондуктан пенсионерлердин 80%дан ашыгы жакырчылыктын чегинен тышкары жашап жатышат, ал эми бул болсо, 400 миңден ашык адам, улгайган адамдар саламаттык сактоо системасына толук кандуу мүмкүнчүлүк алуудан ажыратылган, өздөрүн тамак-аш азыктары менен камсыз кыла албайт. Улгайган адамдар төмөндөгүдөй абалга коюлган: же тамак-аш же коммуналдык кызматтарга акы төлөө, же тамак-аш же дары-дармек, же жаша же эптеп-септеп күн көр. Бийлик улгайган адамдардын проблемалары жөнүндө кезектеги шайлоолордун убагында гана көп эстейт.

Ошондуктан татыктуу пенсия менен камсыз кылуу проблемасы улгайган адамдар үчүн негизги проблема болуп эсептелет, бирок ал бүгүнкү күндө улгайган адамдарды социалдык камсыз кылуунун башка проблемалары менен комплекстүү каралууга тийиш.

Ушуга байланыштуу коомдо табигый суроолор пайда болот:

- Жаңы бийлик жакынкы мезгилде пенсиялардын өсүшүн камсыз кыла алабы?
- Улгайган адамдарга социалдык жардам көрсөтүүнү жакшыртуунун кандай мүмкүнчүлүктөрү бар жана бийлик, коом, бизнес эмне кыла алат?
- Жакынкы жылдарда өлкөнүн Пенсиялык фондунун бюджетине түшүүлөрдү жогорулатуунун резервдери барбы?

Ушул аналитикалык жазма коюлган маселелерди чечүүнүн мүмкүн болуучу жоопторуна жана жолдоруна талдоо жүргүзүүгө арналган.

Аналитикалык жазма «Пенсиялык камсыз кылуу Кыргызстандын жарандарын качан канааттандырат», ФСК-Ачык Кыргызстан, Бишкек 2006-ж

5. Негизги бөлүк. Булактарды окуп-үйрөнүүнүн жана зарыл болгон жерлерде изилдөөчү жана башка адабиятты тартуунун негизинде теманын изилденип жаткан маселелерин (эреже катары, чакан бөлүмдөргө бөлүнгөн) баяндоо логикалык ырааттуулукта берилет.

Документтин ушул бөлүгүндө проблема, анын бардык маанилүү аспектилери – катышуучулары, шарттары, себептери, масштабдары, кесепеттери ж.б баяндалат. Проблеманы чечүү үчүн мамлекеттик органдардын чечиминин зарылдыгынын ынанымдуу фактылары жана аргументтери келтирилүүгө тийиш.

Проблеманы баяндоо төмөндөгү элементтерди камтып турат:

- Проблеманын өбөлгөлөрүн;
- Утурумдук саясаттын контекстиндеги проблема.

Ар кандай аргументтештирүү: бекитүүнү, ырастоону жана жүйөөнү камтып турууга тийиш.

Ушул бөлүгүндө каралып жаткан кырдаалга/проблемага талдоо жүргүзүү да баяндалат. Бул жерде проблеманы тиешелүү жалпылоо жана проблеманы чечүүнүн идеялары келтирилиши мүмкүн.

Саясаттын варианттарын иштеп чыгуу өзөктүү маселе болуп саналат, ал структуралык эки элементти - талдоо жүргүзүүнүн алкактарын жана саясаттын варианттарына баа берүүнү камтып турат. Талдоо жүргүзүүнүн алкактары – бул баа берүү жүргүзүүдө саясий аналитиктер жетекчиликке алган идеалдар жана баалуулуктар болуп саналат.

Негизги бөлүгүндө саясатка талдоо жүргүзүү темасына таандык кылынган 4-5 башкы (өзөктүү) идеяларды/альтернативаларды чагылдыруу оптималдуу деп эсептелет.

Айрым техникалык жана шаймандык жол-жоболорду, математикалык татаал эсептөөлөрдү, ошондой эле түшүндүрмөлөрдү жана эсептөөлөрдү тиркемеге чыгаруу жакшы болот.

6. Корутунду. *Тыянактарды, сунуштарды/сунуштамаларды* камтып турат. Алар бөлүмдөрдө материалдарга талдоо жүргүзүүнүн негизинде келтирилет, бирок аларды кайталабайт, аларды жалпылайт.

Тыянактарга карата негизги талаптар:

- Чакан бөлүмдүн негизги текстине карама-каршы келбеши жана логикалык жагынан тыгыз байланышта болушу;
- Бөлүмдүн текстинде тикелей кайталоолордун жок болушу;
- Негизги текстте негизделбеген тыянактарга жол бербөө;
- Алар каралып жаткан мезгилди же көрүнүштү мүнөздөөгө тийиш;
- Аталган тематика боюнча изилдөөлөрдүн жалпы жыйынтыгы чыгарылат;
- Тыянактардын тексти кыска болууга тийиш.

Тыянактарга негизденүү менен тигил же бул окуянын себептерин, натыйжаларын болтурбай коюу үчүн иш-чаралардын, сунуштардын тизмеси же алардын варианттары көрсөтүлөт, ошондой эле эгерде ушул тыянактарды жана сунуштарды аткарбаганда же көңүл бурбай койгондо келип чыгышы мүмкүн болгон окуялар, аракеттер болжолдонот.

Жыйынтыктоочу корутундунун көлөмү адатта эки беттен ашпайт.

7. Тиркемелер. Ар кандай таблицалар, графиктер, шарттуу белгилер, сөздүк, математикалык формулалар жана эсептөөлөр, ошондой эле документтин негизги бөлүгүн толуктап турган экинчи даражадагы маалыматтар тиркелет.

8. Пайдаланылган булактардын жана адабияттардын тизмеси. Жыйынтыктоочу отчетту аяктай турган тыянактар жана сунуштар өтө маанилүү болот. Алар жүргүзүлгөн иштин саны жана сапаты жөнүндө айгинелеп турат жана бир эле мезгилде анын проблемалуу кырдаалга таасир тийгизүү үчүн негиз болуп эсептелет.

Жыйынтыктоочу аналитикалык документтерде тыянактар менен сунуштар көбүнчө тыгыз байланышта болот жана аналитиканы туюнтмалоодо жалпылама баалардын предметтик ылайык келишин жана аларды эске алуу менен берилген сунуштарды жолдойт. Мындан тышкары, алардын мазмунуна карата: актуалдуулук, адекваттуулук жана түшүнүү үчүн мүмкүнчүлүк сыяктуу бүтүндөй бир катар талаптар коюлат.

Маңызы боюнча алганда аналитикалык документтердин бардык түрлөрүнүн тыянактары жана сунуштары ушул талаптарга жооп берүүгө тийиш, бирок жыйынтыктоочу отчеттун аларды бекем сактоо алда канча жогору болот.

Тиешелүү аналитикалык документтер пайда кыла турган ири коомдук резонансты эске алуу менен алардын *сунуштама бөлүгүн* даярдоо маселесине өзгөчө көңүл буруу керек.

Алар өзүнүн маңызы боюнча айкын саясий акторлордун саясий чөйрөнүн шарттарына адаптацияланышынын жолдору жөнүндө же саясий чөйрөнүн айкын саясий актордун таламдарына адаптацияланышы тууралуу ой-жүгүртүүлөр болуп саналат. Ушул ой-жүгүртүүлөр салыштырмалуу түрдө изоляциялаштырылып, ошондой эле кырдаалдын өнүгүшүнүн гипотетикалык сценарийлеринин фонунда берилиши мүмкүн, мунун өзү тактикалык кадамдардын мүмкүн болгон бир нече варианттарын сунуш кылууга мүмкүнчүлүк берет.

Ушуну менен жыйынтыктоочу аналитикалык документтерде камтылган сунуштар акторлорго чындыкты андап билүүнү улантууга караганда, активдүү аракеттерге түрткү берет. Ошондуктан ушуга байланыштуу келип чыга турган өзөктүү маселе сунуштардын *принциптүү аткарылышы* жөнүндө маселе болуп эсептелет.

Сунуштун аткарылышынын шарттары көптөгөн учурлар менен аныкталат. Мисалы, алардын мазмунун туюнтмалоо менен сунуш кылынган аракеттерди потенциалдуу аткаруучулардын убактылуу жана материалдык ресурстарына таандык кылууга болот. Бюджет, кадрлар менен камсыз кылуу, техникалык жабдуу кээде академиялык илимдин салттарында тарбияланган изилдөөчүлөрдүн көз жаздымында калат.

Ошондой эле «адамдык ченемди», идеалдуу пландаштырылган чечим менен анын администрациялык жагынан ишке ашырылышынын ортосундагы дистанцияны талапка ылайык эсепке алуу ар дайым эле колдон келе бербейт.

Мындан тышкары, эгерде иш бир нече сценарий менен аяктаса, алар азыраак болууга тийиш. Атүгүл иштеп чыгуу формалдуу жагынан коррективалуу болгондо да, проблемалуу жагдайдын өнүгүшүнүн мүмкүн болуучу үч варианты да чечимдерди кабыл алуу этабындагы анык эместикти төмөндөтпөйт.

Кээде талдоо жүргүзүүнүн көз карашынан алганда, эки алда канча мүмкүнчүлүктүү альтернативаларга көңүл буруу жана кырдаалдын өнүгүшүнүн жетектөөчү тенденцияларын олуттуу өзгөртүүгө жөндөмдүү болгон факторлорду көрсөтүү оптималдуу болот.

Жыйынтыктоочу корутундулардын бардык түрлөрүнүн натыйжалуугунун маанилүү шарты *убакыттын факторун эсепке алуу* болуп эсептелет, ал айкын кырдаалдын өнүгүш

этаптарын аныктап турат. Ушул пландан алганда так чечим жок. Алар келип чыга турган учурду аныктаганга караганда, мүмкүн болуучу окуялардын параметрлерин, алардын типтерин, келечектеги демилгечилерди жана а түгүл саясий системанын ар кандай звенолору үчүн кесепеттерди болжолдоо алда канча жеңил болот.

Ошондуктан көрсөтмөлүү долбоорлордун жыйынтыктоочу корутундуларынын тактыгын жогорулатуу үчүн убакыттын критерийин пайдалануу барыдан мурда саясатка талдоо жүргүзүүнүн искусствого таандык кылынган жана бекем методикалык негизи жок жагына таандык кылынат.

Ошондой болсо да, жыйынтыктоочу корутундуну туюнтмалоодо аналитик болжолдонуп жаткан окуялар боло турган алкактагы убактылуу этаптарга ар дайым көңүл бурууга тийиш. Адатта ушул мааниде алганда таяныч түшүнүктөр катары кыска мөөнөттүү (оперативдүү), орточо мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү келечек сыяктуу аныктамалар чыгат. Кыска мөөнөттүү (оперативдүү) жана орто мөөнөттүү келечекке талдоо жүргүзүүгө басым жасоо саясий практиканын тикелей таламдарын чагылдырып турат.

Саясий келечектин кыска мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү этаптарын аныктоонун алкактары жетиштүү түрдө шартуу болот. Көбүнчө саясий процесстердин өнүгүшүнө жалпы болжолдоо жүргүзүүдө кыска мөөнөттүү келечекте бир жарым-эки жыл жана орточо мөөнөттүү келечекте 5-7 жыл тууралуу сөз болот.

Эгерде ыраттуу жана этаптуу стратегия жүргүзүү боюнча сунуштар берилсе, жыйынтыктоочу отчетторду кабыл алуу мүмкүнчүлүгү жана мазмундуу верификациясы олуттуу жогорулайт.

Алардын проблемаларын изилдөө көпчүлүк жагынан илимий изилдөөнүн өзгөчө жагы катары көрүнсө комплекстүү

аналитикалык маанилүү тактоочу жоболору көпчүлүк учурда саясий тобокелдин даражасына баа берүү болуп саналат.

Мына ошентип, айкындуулук, тактык жана аныктуулук көрсөтмөлүү изилдөөлөрдүн корутунду тыянактарынын жана сунуштарынын маанилүү көрсөтмөлөрү катары чыгат.

Тыянактардын мисалдары

Тыянактар/сунуштар

1. Экономикалык өсүштүн негизги булактарын, алардын башкы мүнөздөмөлөрүн жана факторлорун ачык жана так түшүнүү аракеттердин туура программасын иштеп чыгуунун зарыл шарты болуп эсептелет. Төмөндө экономикалык өсүштүн биздин талдоонун натыйжасында, биз алда канча маанилүү деп эсептелген булактары келтирилди:

- (1) экономикалык активдүү калктын чейрегинин кызмат көрсөтүү чөйрөсүндөгү активдүү иши, анын үстүнө бул иштин негизги бөлүгү көмүскө экономика секторунда орун алган;
- (2) экономикалык активдүү калктын дээрлик жарымы айыл чарбасынын аз продуктулуу жагына топтолгон;
- (3) өнөр жайындагы бир катар объективдүү жана жалпыга белгилүү токтотуп туруучу факторлор экономикалык потенциалды толук кандуу пайдалануу үчүн өтүүгө кыйын болгон тоскоолдук болуп жатат (терс салым);
- (4) ички инвестициялык потенциалды толук даражада пайдаланбоонун көрсөтүлгөн болжолдуу мисалдары (терс салым);
- (5) негизги фонддордун көпчүлүгү эскирген жана модернизациялоо үчүн олуттуу каражаттарды талап кылат (терс салым);
- (6) эмгек ресурстарынын сапаты, кесиптик жагынан даярдоо мындан ары биздин экономиканын атаандаштык артыкчылыгы болбой калды (терс салым);
- (7) жумушсуздуктун жогору болушу эмгек миграциясын шарттады (терс салым);
- (8) жеке менчик секторунун керектөө талабы, анын ичинде керектөөсү; ошондой эле
- (9) эмгек мигранттарынын жер которушу менен камсыз кылынган керектөө талабы официалдуу статистикада эске алынган эмес.

2. Жөнөкөй сөз менен айтканда, биздин оюбузча экономикалык өсүштүн негизги булагы – биздин адамдардын ишкердүүлүгү, алар зарыл билимдерсиз жана көндүмдөрсүз эле рыноктун катаал шарттарына жетиштүү түрдө тез эле ыңгайлашып алышты жана ушул багытта белгилүү бир жеңиштерге жетишти. Иш жүзүндө алар өз үй-бүлөлөрүн, коррупционерлерди жана чет өлкөлүк кредиторлорду багып жатышат.

3. Сунуштар жагында болсо, мында биринчи кезекте инвестициялык климатты жакшыртуу боюнча белгилөө бир аракеттерди жасоо зарыл деп эсептейбиз.

Маселелердин ушул комплекси сот органдарына ишеним көрсөтүү маселелерин, тигил же бул товарлардын же кызматтардын рыноктогу атаандаштыгын камсыз кылуу маселелери, бизнес үчүн маанилүү болгон саясий маселелер боюнча чечимдерди кабыл алуу процессинин тунуктугун жана ачыктыгын, оюндун эрежелеринин жолун жолдоочулугунун жана өзгөрбөстүгүн жана башкаларды камтып турушу мүмкүн.

4. Ата Мекендик капиталды ички экономикалык өндүрүштүк ишке тартуунун мүмкүн болуучу жолдорунун бири капиталдарды амнистиялоо боюнча акция же андан жакшысы капиталдарды легитимдештирүү боюнча деп аталган акция, б.а. капиталга ээ болуунун толук укуктуулугун жана моралдык жагынан өзүн актагандыгын коом тарабынан таануу болуп калышы мүмкүн.

5. Ошондой эле мындан ары экономиканы жөнгө салуунун жалаң гана рыноктук (же жалаң гана тескөөчү) методдоруна тартылуу сыяктуу өзөктүү маселелер боюнча позицияны аныктап алуу өтө маанилүү болот. Башка сөздөр менен айтканда, экономикалык өсүштүн орун алган булактарынын кайсыларын Өкмөт жактырып жана колдой тургандыгын чечүү жана рынокко ачык түшүндүрүү керек. Ал эми кайсыл булактар боюнча алда канча токтоо жана аргасыздан күтүү позициясында тургандыгын жана келечекте аны изоляциялоо үчүн атайын иш жүргүзүп жатканы ачык болууга тийиш. Бийликтердин позициясынын ушундай тунуктугу рыноктун ишенимине ээ болууга мүмкүнчүлүк берет - бул атрибут анча деле виртуалдуу эмес, бирок рыноктук шарттарда толук материалдык мүнөздө болот.

Булагы: «Кыргыз Республикасындагы экономикалык өсүштүн булактары: кыймылдаткыч күчтөрү, тенденциялары жана келечеги», «Сорос-Кыргызстан» фондунун колдоосу алдында КР Экономика жана финансы министрлиги үчүн «АКИpress»тин эксперттери тарабынан даярдалган.

Сунуштар

Жаштарды иш менен камсыз кылуу проблемасын чечүүнүн башы макроэкономикалык саясат болуп саналат, ал эмгектин улуттук рыногун өнүктүрүү үчүн шарттарды камсыз кылууга, колдо болгон жумуш орундарын сактап калууга жана жаңыларын түзүүгө, жарандарга үзүрлүү эмгектенүү үчүн шарттарды түзүп берүүгө багытталат.

Салык саясатын координациялоо үчүн күч-аракеттерди жумшоо, жаңы жумуш орундарын түзүп жаткан инвесторлор жана жумуш берүүчүлөр үчүн жагымдуу шарттарды камсыз кылуу зарыл. Соода жана экспорт жагында чараларды көрүү, чакан жана орто бизнести, айыл чарбасындагы үй-бүлөлүк бизнести өнүктүрүү үчүн тикелей инвестицияларды тартуу зарыл. Иш менен камсыз кылуу саясатын сектордук саясатчылар менен координациялоо маанилүү болот.

Эмгек рыногунун апробациялык жөндөмүнүн начар экендигин эске алып, билим берүү жагында сунушту эске алуу менен атаандаштыкка жөндөмдүү болгон жумушчу күчүн даярдагандай реформа жүргүзүү зарыл. Жогорку окуу жайларынын алдындагы жана жаштарды ишке орноштуруу борборлорундагы карьераны өнүктүрүү борборлорунун иши колдоого алынууга тийиш.

Өлкөнүн бюджетинин чектелген мүмкүнчүлүктөрүн, анын тышкы ири карызын эске алуу менен жумушчу күчүнүн мобилдүүлүгүнө түрткү берүү, эмгек акыга салык салууга өзгөртүүлөр киргизүү, өзүн өзү иш менен камсыз кылууга колдоо көрсөтүү зарыл. Көмүскө секторду же формалдуу эмес экономиканы интеграциялоо – дагы бир чоң милдет.

Жаштарды иш менен камсыз кылуу саясаты натыйжалуу болсун үчүн ал дифференциацияланган мүнөздө болууга айкын даректерге, жаштардын белгилүү бир сегменттерине багытталууга тийиш. Рынокко алгачкы жолу кирип жаткандарга айрыкча көңүл буруу зарыл.

Эл аралык уюмдарды жаштардын кредиттик программалар, коомчулуктарды өнүктүрүү программалары, жаштардын ишкерчилигинин мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү аркылуу ички эмгек рыногунда иштеши үчүн мүмкүнчүлүктөрдү кеңейте турган долбоорлорду ишке ашырууга багыттоо зарыл.

Ошондой эле жаштардын эмгек рыногундагы жагдайды изилдөөгө жана мониторинг жүргүзүүгө да олуттуу көңүл буруу маанилүү. Жаштардын эмгек рыногундагы проблемаларды чечүүгө багытталган практикалык кадамдардын жалпы мазмуну жөнүндө калкка маалымат берүү, жаштар боюнча иш жүргүзүп жаткан мамлекеттик жана коомдук структуралардын өз ара аракеттерине көмөк көрсөтүү зарыл.

Аналитикалык жазма: «Жаштардын жумушсуздугу: проблеманын өзгөчөлүктөрү жана аны чечүүнүн жолдору», Коомдук саясат институтунун эксперти Анар Мусабоева тарабынан даядалган. Бишкек 2010.

4.4. Аналитикалык документтин текстин туюнтмалоо, анын стилистикалык өзгөчөлүктөрү

Албетте, көрсөтмөлүү документтердин жыйынтыктоочу аналитикалык документтерин жазуунун универсалдуу стили болбойт. Аналитикалык тексттердин мазмундуу формаларын өркүндөтүүнүн жолдорун издөөгө чыгымачылык менен мамиле кылуу зарыл.

Логиканын жөнөкөйлүгүнө жана баяндаманын мазмундуулугуна жетишүүгө мүмкүнчүлүк берген айрым жеке учурларга көңүл буруп көрөлү. Алсак, көрсөтмөлүү аналитикалык материалдарда пайдаланылып жаткан терминдерди тактыгын этибарга албай коюуга болбойт, түшүндүрмө сөздөрдү абайлап колдонуу зарыл.

Ошол эле мезгилде көпчүлүк учурда өтө эле абстракттуу мааниге ээ болгон өтө эле адистешкен сөздөрдөн качуу керек. «Өлкө формациялык жылышты баштан кечирип жатат», «демократиялык транзит», «экономикалык коллапс» деген типтеги сөз айкаштары пайдубалдуу иштеп чыгууларда орунду болбосо, көрсөтмөлүү иштеп чыгууларга таптакыр ылайык келбейт. Жагдайдын өнүгүшүнүн «алдын-ала айтууга болбой турган кесепеттери» жөнүндө кеңири колдонулуп калган фразаларды колдонуунун кереги жок.

Түшүнүк берүүчү конструкцияларга такай кайрылуу – сапаттуу аналитикалык документтерди даярдоонун маанилүү шарты болот. Мындан тышкары, татаал маанидеги сөз

айкаштарын, көп сандаган кошумча сүйлөмдөрдү жана ар тараптан сүрөттөп жазуулардын кереги жок. Жазылган сөздөрдүн кыска, жөнөкөй жана мазмундуу болушу аналитикалык тексттердин стилистикасынын туруктуу принциби болуп калууга тийиш.

Материалдар мүмкүн болушунча так, ачык жана кыска жол-жоболоштурулууга тийиш. Аналитиктин оюн так бере турган, аны кош мааниде интерпретациялоого жол бербей турган сөздөрдү жана сөз айкаштарын тандап алуу керек. Сөз айкаштарын түзүүдө образдуу сөздөрдү, кесиптик жаргон сөздөрдү, турмуштук, абстракциялуу, так эмес түшүнүктөрдү колдонуудан качуу керек.

Кабарланып жаткан проблема тууралуу так түшүнүк бере турган сөздөрдү колдонуу керек. Мисалы, «Турак жай массивдериндеги жаштардын проблемаларынын чечилбеши шаардык бийлик үчүн олуттуу кесепеттерди пайда кылышы мүмкүн» деген сүйлөмдө козголуп жаткан маселе так ачылып берилген эмес. Анда «жаштардын кандай проблемалары» чечилбей жаткандыгы жана шаар бийлиги үчүн «олуттуу кесепеттер» эмнеге алып келери чечилбеген бойдон калган.

Сөз айкашын кошумча сүйлөм менен баштоонун кереги жок. Ачыктыкка жетишүү үчүн мүмкүн болушунча кыска сөз айкаштарын түзүүгө аракеттенүү, башкы ойду сүйлөмдүн баш жагында баяндоого аракеттенүү керек. Мунун өзү даярдалып жаткан маалыматка көп маалымдама батырууга мүмкүнчүлүк берет, ал эми окуган адам аны жеңил кабыл алат.

Жогоруда айтылгандардын бардыгы аналитикалык тексттердин маанисине жана мазмунуна тоскоолдук кылбайт. Буга материалды структуралаштыруу, илимий байкоо жүргүзүүнүн башкы жана экинчи даражадагы объектилерин бөлүп көрсөтүү, алардын салыштырмалуу мүнөздөмөлөрүн

берүүнүн логикасы, ал эми өзгөчө учурларда образдуу сөздөрдү пайдалануу аркылуу жетишилет.

«Бир жагынан», «ошондой болсо да», «бирок» деген киринди сөздөр маалыматка аналитикалык ой жүгүртүүгө өтүүнү жана көрсөтмөлүү изилдөөнүн корутунду тыянактарын кабылдоону жеңилдетет. Ал орфография жана тыныш белгилерин коюу эрежелерин сактоону гана эмес, ошондой эле абзацтарды абайлап аныктоону, тексттин өтө эле ачык же өтө эле жыш жазылышына жол бербөөнү билдирип турат.

Материалды баяндоонун жүрүшүндө маанилүү жерлерин бөлүп көрсөтүү (астын сызып коюу), беш-жети өзөктүү идеяларга көңүл буруу талапка ылайык болот, мунун өзү материалдын жалпы мазмунун толугу менен кабылдоону жеңилдетет.

Саясий проблемалар боюнча текст менен иштөөдөгү башкы кыйынчылык мына мында турат, студенттик жазма тапшырмалардын салттуу формасы курстук же дипломдук иштер үчүн кабыл алынган стандарттар менен, б.а. болжол менен он жана андан ашык баракка басылган өлчөмдө белгиленет.

Ошол эле мезгилде мамлекеттик мекемелерде, ведомстволордо, уюмдарда, бизнесструктураларда ж.б. аналитикалык документтердин негизги массасы жаш адистер аткарууга көнүп калган жумуштарга көлөмү жагынан тең келе албайт. Ошондуктан ар кандай аналитикалык материалды үч-жети форматында кыскача баяндоо көндүмүнө ээ болуу өзгөчө мааниге ээ болот.

Жаш аналитиктер туш болуп жаткан дагы бир кыйынчылык бар. Заманбап уюмдарда изилдөө иши, эреже катары, топтук форматта жүргүзүлөт, мында адистер тапшырманы бири бирин органикалык толуктоо менен аткарышат. Ошондуктан көрсөтмөлүү аналитикалык иштеп чыгуу көпчүлүк учурда жеке

илимий чыгармачылык болбостон, бир нече кызматкердин ишинин жыйынтыгы болуп саналат.

Бул жерде проблема мына мында турат, жаңыдан баштап жаткан аналитиктердин айрымдарынан башкалары жамааттык иштин көндүмдөрүнө ээ эмес, анткени, текшерүү, курстук жана дипломдук иштерди жазууда алардан принцибинде башка нерселер талап кылынат.

Жыйынтыктоочу аналитикалык документтерди даярдоо бир жагынан чыгармачыл, ал эми экинчи жагынан, улам тартипке салынып жаткан процесс болуп эсептелет. Бирок аларга карата талаптар көпчүлүк жагынан атайын нускамалар тарабынан аныкталган ведомстволук материалдардан айырмаланып, илимий долбоорлорду түзүү, алардын мазмуну, көлөмү, стили боюнча сунуштар жана аларда камтылган сунуштардын мүнөзү болжолдуу болуп саналат жана аларды айкын кырдаалга жараша колдонуу керек.

5. АНАЛИТИКТЕРДИ ЖАНА АНАЛИТИКАЛЫК ДОКУМЕНТТЕРДИ ЭФФЕКТИВДҮҮ КОММУНИКАЦИЯЛАРДЫН ШАЙМАНЫНА КАНТИП АЙЛАНДЫРЫШ КЕРЕК

- Кудай аналитиктерди эмне үчүн жаратты?

*- Алардын фонунда синоптиктер менен астрологдор
олуттуу болуп көрүнөт.*

4.1. Коммуникациялар коомдук саясаттын ажырагыс компоненти катары

Саясатка талдоо жүргүзүү боюнча иштин жана саясатка талдоо жүргүзүүгө таандык кылынган жазуу жүзүндөгү документтерди (аналитикалык баяндама/жазма, меморандум ж.б.) даярдоонун натыйжалуулугу олуттуу даражада коммуникациялардын эффективдүүлүгүнө, стейкхолдерлер менен өз ара аракеттенүү процесстерине жана жалпы эле саясат чөйрөсүнө жараша болот.

Аналитикалык иш маалымат менен иштөөнүн бир түрү катары, саясий циклдин бардык этаптарында ар кандай коммуникациялык аракеттер менен коштолот. Бул айрыкча саясатка талдоо жүргүзүү боюнча финалдык ишке – коомдук саясаттын коммуникацияларынын предмети катары аналитикалык документтин өзүн түздөн-түз даярдоого тиешелүү болот. Бирок алар коммуникациялардын айкын процессине киргизилген учурга чейин, аналитикалык документтер коммуникациялык аракеттерге потенциалдуу гана ээ болот.

Коммуникациялар текст менен иштей турган иш болуп саналат, бирок бул алар жалаң гана тексттик иш дегенди дегеле билдирбейт. Коммуникациялык иштин мааниси зарыл тексттерди даярдоо чөйрөсүнөн алда канча алыс кетет. Текст

активдүү коммуникациялардын шарттарында адамдардын социалдык өз ара аракеттерин, ал эми алар аркылуу социалдык топтордун өз ара аракеттерин уюштуруу функциясын аткарат.

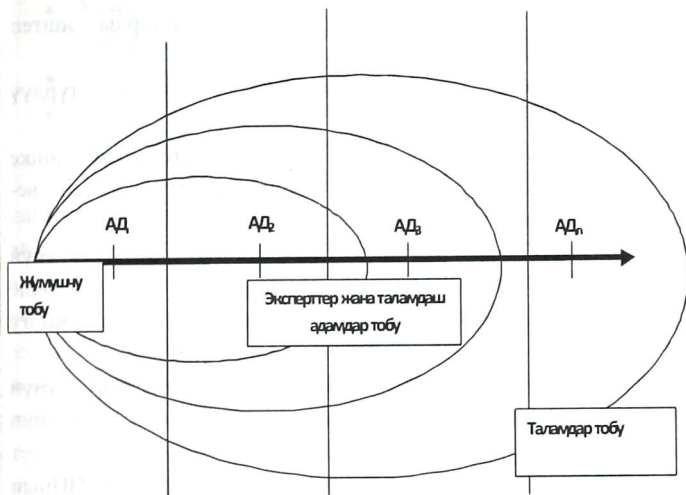
Тексттин өзүнүн аналитикалык документке чейинки эволюциясы үч негизги функцияны – социалдык, системалык жана жөнгө салуучу функцияларды арттыруу катары көрүнөт. Аналитикалык документтин деңгээлинде үч функция тилдик коммуникациялардын негизинде иштердин белгилүү бир системасына калыптанат.

Активдүү коммуникациялардын шарттарында тексттик ишти алмаштырууну: эксперттер тобу – таламдаш адамдар тобу жана стейкхолдерлер – коомдук саясат субъекттеринин таламдаш топторун схемасы боюнча кеңейтүү жүрөт.

Жумушчу тобу (аналитиктер тобу) документтин мазмунун өзөктүү кармоочусу – коомдук форматтагы аналитикалык документтин иштеп чыгуучусу жана кыймылдаткычы.

Жумушчу тобундагы коммуникациялар:

- Пландаштыруу этабында коомдук саясаттын жумушчу тобу талдоо жүргүзөт жана аныкталган артыкчылыктуу багыттарды мамлекеттик башкаруу органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын практикалык иш-чараларынын системасына интеграциялайт жана координациялоонун, көзөмөлдөөнүн жана контролдоонун механизмдерин ар тараптан иштеп чыгат.
- Коомдук саясат тобу көрсөткүчтөрдү, максаттуу маанилерди белгилейт жана максаттуу маанилердин ушул деңгээлине жетишүүнү эске алуу менен мониторинг жүргүзөт.

4-схема. Аналитикалык документтерден тартып коомдук саясат документине чейин мазмунун арттыруу

Эксперттер тобундагы жана коомдук саясат субъекттеринин таламдаш топторундагы коммуникациялар. Консенсуска жетишүү жана Өкмөттүн колдоосуна жетишүү үчүн:

- Мониторинг жана баа берүүнүн сунуш кылынган негизин макулдашуу үчүн консультациялык жолугушууларды жана семинарларды уюштуруу, ошондой эле расмий саясий колдоону жана жактырууну камсыз кылуу, ченемдик документтин статусуна бекемдөө;
- Экспертиза жүргүзүүгө муктаж болгон ченемдик-укуктук документтерди аныктоо жана жаңы мамилени киргизүү;

- Төтөш министрликтерге айкын багыттарды иштеп чыгууга түрткү берүү;
- Багыттарды иштеп чыгуучулардын тобуна түрдүү эксперттерди кошуу;
- Мониторинг жана баа берүү системасын ишке ашыруудагы өнөктөрдү – министрликтер менен ведомстволорду аныктоо;
- Коомдук саясаттын негиздерин институтташтыруу үчүн улуттук, региондук жана жергиликтүү деңгээлде тиешелүү уюштуруу структураларын түзүүгө демилге көтөрүү;
- Процесске катышкан бардык структуралар үчүн отчеттуулуктун жана маалымдамаларды жыйноонун стандарттуу форматын иштеп чыгуу;
- Коммуникациялардын планын иштеп чыгуу жана ИПнын мониторинг системасы жөнүндө маалыматты жайылтуу;
- Сунуш кылынган структураны жайылтууга жардам көрсөтүү маселелерине кызыккан ар кандай донорлордун колдоосуна ээ болуу.

Азыркы мезгилде коммуникациялардын ар кандай моделдери белгиленүүдө. **Коммуникациялардын линиялык модели** алда канча кеңири таанууга жана жайылтууга ээ болду, ал беш элементти камтып турат:

- Ким? (билдирүүнү берип жаткан коммуникатор).
- Эмне? (кандай билдирүү берилди).
- Кантип? (берүү жүзөгө ашырылууда)
- Кимге? Билдирүү жиберилди, реципиент ким).
- Кандай эффект менен? (билдирүү жеткирилди).

Коммуникациялардын эффективдүүлүгү төмөндөгү факторлор менен аныкталат:

- Коммуникациялардын технологияларын уюштуруунун эффективдүүлүгү;
- Чөйрөнүн эффективдүүлүгү;
- Коммуникациялык процесстин катышуучуларынын коммуникациялык компотенттүүлүгү менен аныкталат.

Саясий аналитик аналитикалык документти пландаштырууну, уюштурууну, жазууну жана бет ачарын көрсөтүүнү айтпаганда да, инсандар аралык мамилелердеги, маалымат алмашуудагы, чечимдерди кабыл алуу процесстериндеги өзүнүн ролун ишке ашыруу үчүн коммуникациялык мыкты көндүмдөргө ээ болууга тийиш. Ошондуктан саясий аналитиктердин коммуникациялык процесстин өзөктүү катышуучулары катары жогорку жалпы жана атайын коммуникациялык компетенттүүлүккө ээ болушу маанилүү болот.

Коммуникациялык жалпы компетенттүүлүккө:

- өз эмоцияларын жана маанайларын башкара билүүнү;
- уга билүүнү;
- маектешинин мамилесине жараша аракеттене билүүнү, анын өзөктүү сөздөрүн коштоп жана маанайына жараша аракет кылууну жана башкаларды;
- «туура» суроолорду бере билүүнү таандык кылууга болот.

Саясий аналитиктин кесиптик сапаттарына:

- Талдоо жүргүзүүнүн методологиясын билүү жана техникасына ээ болуу;
- Интеллектуалдык көндүмдөрдү:
 - таанып-билүү жөндөмдүүлүгүн;
 - чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн;
- Уюштуруучулук көндүмдөрүн.
- Жеке сапаттарын:

- стресстерге көтөрүмдүүлүгү/туруктуулугу;
- этикалык ченемдери жана баалуулуктары;
- өзүн-өзү өркүндөтүшүн таандык кылууга болот.

Коммуникациялык компотенттүүлүк – коммуникациялык милдетерге адекваттуу жана аларды чечүү үчүн жетиштүү болгон коммуникациялык жөндөмдүүлүк+коммуникациялык билим+коммуникациялык билгичтик.

Коомдук саясат чөйрөсү үчүн **интеракционисттик модель** деп аталган модель алда канча алгылыктуу болот, ал коммуникация субъекттери – коммуникатор да жана реципиент да тең укуктуу, өз ара күтүүлөр жана белгиленген шарттар менен, ошондой эле мамиле түзүү предметине карата жалпы таламдар менен байланыштуу дегенге негизденет. Коммуникациянын өзү болсо, берилип жаткан билдирүүлөрдүн жардамы менен ушундай таламды ишке ашыруу катары чыгат.

Коммуникациялык өз ара аракеттенүүнүн эффекти болсо жалпы предметке карата коммуникатордун жана реципиенттин көз караштарынын бири бирине жакындашынан же алысташынан көрүнөт, мунун өзү иш жүзүндө алардын өз ара түшүнүүсүнүн жана кызматташтыгынын мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңейишин же тескерисинче тарышын билдирет.

Коммуникациялардын аныктамалары

Маалымат алмашуу процесси жана натыйжасы.

А.Н.Дятлов «Жалпы менеджмент. Концепциялар жана комментарийлер.

Курчап тургундарды өзүнүн идеясына тартуу аркылуу алдыга коюлган максаттарга жетүү же болбосо алардын каршылыгынан арылуу.

В.Козлов «Коммуникациялар жөнүндө мифтер»

Адамдардын өзүнүн кесиптик ишинин процессиндеги мамилелер.

Жалпы менеджмент теориясы

Адамдар маалымат алмаша турган баарлашуу жана ал жалпы сөздүктүн, жакындыктын жана коммуникациялык технологиялардын болушуна негизденет.

*Алистэр Коуберн. «Программалык камсыз кылууну
жаманаттык оюн катары түзүү»*

Натыйжалуу коомдук саясат айрым коммуникациялык планды же а түгүл стратегияны иштеп чыгууну талап кылат, алар аналитикалык документти анын пайдалануучуларына – коомчулукка, бийлик органдарына жана негизги максаттуу топтордун өкүлдөрүнө кандай кылып көрсөтүүнү баяндап беришет. Туура ойлонуштурулган мамиле жана пландаштырылган иш-чаралар коомдук саясат процессинин ар кандай этабы үчүн чечүүчү мааниге ээ болот.

Коммуникациялык стратегия саясатка талдоо жүргүзүүнүн өзүнчө жана атайын чечиле турган милдети болуп саналат, аны жүзөгө ашырбаган коммуникация чаржайыт болуп калат жана ушуну менен аналитикалык иштин ийгилиги, коомдук маанилүү проблеманы чечүү камсыз кылынбай калышы мүмкүн.

Коммуникациялык стратегиялардын төмөндөгүдөй типтери бар: бет ачар, манипуляция, конвенция. Жүргүзүлүп жаткан коммуникациялардын ачыктыгынын, симметриясынын жана ыкмасынын деңгели боюнча алар да айырмаланып турат: бет ачар тиби пассивдүү коммуникация болуп эсептелет; манипуляциялык тип активдүү коммуникация, конвенционалдык тип интерактивдүү коммуникация болуп эсептелет.

Так ушундай эле: бет ачар үчүн кайрылуу, манипуляция үчүн – билдирүү, конвенция үчүн – диалог негизги каражаттар болуп эсептелет.

Конвенционалдык коммуникациялык аракеттердин ишинин объектиси жарандар (манипуляциялык аракеттердегидей сыяктуу) эмес, социалдык проблемалар болуп саналат, мында жарандар өнөктөр (демилгечилер, жардамчылар, идеялардын генераторлору) катары чыгат.

Конвенционалдык коммуникациялык аракеттердин шаймандары манипуляциялык аракеттердин көмүскө жана жашыруун шаймандарынан айырмаланып ачык болуп саналат. Конвенционализациялоонун мазмунун делиберативдүү процесс болуп саналат, ошол эле мезгилде манипуляциялык коммуникациялык стратегиянын мазмуну жүрүш-турушту башкаруу болуп саналат.

Саясий аналитиктин конвенциялык – коммуникациялык стратегиянын ичиндеги милдети аналитикалык текстти жөн гана жазып коюу болуп эсептелбейт. Анын милдети бийлик үчүн жана жарандар үчүн билдирүү камтылган саясий текстти жазуу, анын үстүнө эки аудитория тең текстте чечиле турган мазмундуу милдеттер жаатында атайын түрдө сегменттештирилүүгө тийиш болгон саясий текстти жазуу болуп эсептелет.

Ушундай конвенционалдык-консультациялык тексттин милдети:

- 1) тексттин проблематикасынын ичиндеги жарандык коомдун структурасынан бийликке билдирүү жеткирүү;
- 2) бийликтен жарандык коомдун структураларына карата ошол эле проблематикадагы билдирүүнү жеткирүү;
- 3) андан кийин мына ушунун өзү бир эле проблема болушу мүмкүн экендигин жана мында бийликке жана жарандык коомго ушул проблематиканы социалдык өнүктүрүүнүн алда канча

жалпы стратегиясынын ичине киргизүүгө мүмкүнчүлүк берээрин көрсөтүү болуп саналат.

Акыркы милдет стратегиянын жана максаттын мазмунундагы проблеманы түшүнүүнү билдирет. Конвенцио-налдык-коммуникациялык стратегия бири-бири менен байла-нышта болгон үч кадам аркылуу көрсөтүлүшү мүмкүн: аналитикалык текстти түзүү, бет ачаарын көрсөтүү, глобалдуу (массалык) консультациялар, алар делиберативдүү процесс деп аталат.

Коммуникациялык программа/план – бул чараларды жөн гана санап өтүү эмес, ал алдыга коюлган максатка жетүү же белгиленген проблеманы чечүү үчүн көрүлө турган аракеттердин байланыштуу, логикалык баяндамасы болот.

Бул иш жетишүү зарыл болгон өзөктүү натыйжалардын баяндамаларын, ошондой эле программанын алкагындагы аракеттерди ырааттуу аткарууну, өткөрүүнүн мөөнөттөрүн билдирип турат. Пландаштыруу кырдаалды жалпысынан көрүүгө, ресурстарды жана бюджеттерди пландаштырууга мүмкүнчүлүк берет. Ушул этапта кампаниянын жана жалпы программанын эффективдүүлүгүнө баа берүүнүн критерийлери коюлат.

Коммуникациялык план/программа баарыдан мурда аналитикалык материалдардын – аналитикалык документтердин жардамы менен өзгөрүшүнө, максаттуу аудиториянын жүрүш-турушуна жана белгилүү бир аракеттерди жасоого түрткү беришине багытталган.

Ошондуктан коммуникациялык кампанияны пландаштырууда баарыдан мурда таасир тийгизиле турган максаттуу аудиторияны так түшүнүү зарыл болот.

Алар:

- өкмөт;
- бийликтин жергиликтүү органдары;
- жөнгө салуучу органдар;

- тармактык ассоциациялар;
- кесиптик бирикмелер болушу мүмкүн.

Коммуникациялык кампанияны пландаштыруунун кийинки маанилүү маселеси **коммуникациянын каналдарын тандап алуу** болуп эсептелет. Бул саясатка талдоо жүргүзүүнүн натыйжаларын максаттуу топторго чейин жеткире турган каражаттарды тандап алууну билдирет. Мүмкүн болуучу каналдардын катарына массалык-маалымат каражаттары, интернет, атайын иш чаралар (тегерек үстөлдө), конференциялар, бет ачарлар ж.б. таандык кылынат. Коммуникациянын жеке каналдарын (мисалы, жеке жолугушууларды) пайдалануу мүмкүн. Ар бир каналдын мааниси максаттар жана максаттуу аудиториянын спецификасы менен аныкталат.

Маалыматты жайылтуунун ар бир каражатынын өзүнүн өзгөчөлүктөрү болот, аларды эске алуу жана сабаттуу пайдалануу керек. Мисалы, басма сөз адамдарга көлөмдүү жана кабыл алуу үчүн оор болгон материалды жеткирүүгө мүмкүнчүлүк берет. Беделдүү адамдардын колдоосуна жана таануусуна жетишүү үчүн материал олуттуу гезитте же журналда жарыяланат. Адамдардын тар чөйрөсүнө маалыматты мисалы, адистер үчүн чыгарылган журналдар аркылуу жеткирүү баарынан туура болот.

Максаттуу аудиториялар менен өз ара аракеттенүү тикелей же ортомчулук мүнөздө, мисалы, массалык маалымат каражаттары аркылуу болушу мүмкүн. Ушуга байланыштуу таасир тийгизүү баштапкы (коммуникациялык таасирдин акыркы объектиси болуп эсептелген аудиторияга, мисалы, бийлик органына таасир тийгизүү), экинчи (массалык маалымат каражаттары аркылуу, алар проблема жөнүндө коомдук пикирди пайда кылуу менен калган аудиторияларга таасир тийгизет), үчүнчү (баштапкы максаттуу аудиторияларга да, ошондой эле

массалык маалыматтык каражаттарына да түздөн-түз таасир тийгизе турган пикирлердин лидерлери аркылуу таасир тийгизүү) болушу мүмкүн.

Баштапкы таасир **инсандар ортосундагы коммуникацияларга** негизделет. Аларга жеке маектешүү учурунда, аудитория менен баарлашууда, телефон менен сүйлөшүүдө, кат алышууда, тикелей эфирде, бири-бири менен түздөн-түз өз аракетте болгон эки (же андан көп) адамдар катышат. Инсандар аралык коммуникациялар расмий (формалдуу) жана расмий эмес, (формалдуу эмес) болот. Формалдуу коммуникациялар уюштуруу саясаты, эрежелер, кызматтык нускамалар менен регламенттештирилет жана формалдуу каналдар боюнча жүзөгө ашырылат. Формалдуу эмес коммуникациялар эрежелерди катуу сактоону талап кылбайт, алар кызматкерлердин ортосунда калыптанып калган жеке мамилелер системасына ылайык жүзөгө ашырылат.

Инсандар аралык коммуникациялар төмөндөгү артыкчылыктарга ээ болот:

- Алака түзүүнүн инсандар аралык каражаттарынын жардамы менен индивиддердин ортосунда түздөн-түз байланышты белгилейт, ошол эле мезгилде массалык коммуникацияларда маалымат алмашууда коммуникациялардын техникалык каражаттары тарабынан ортомчулук кылынат.
- Инсандар аралык коммуникация иш жүзүндө ар дайым алда-канча оперативдүү жана минимум тоскоолдуктар менен өзүнүн даректүү адамына жетет.
- Ал ар дайым тандап алат, анткени инсандар аралык канал маалыматты өз учурунда берүү үчүн алда канча ылайыктуу учурда оперативдүү калыптанат жана керектүү респондентке чыгууга жөндөмдүү келет.

- Ал формалдуу регламенттөөчү формалардан жана билдирүүлөрдүн стилинин алкагынан алда-канча эркин, мунун өзү аны алда-канча мүмкүнчүлүктүү жана жеткиликтүү кылат.
- Жеке алака түзүүдө кабылдоо эффекти сүйлөп жаткан адамдын жагымдуулугунун, анын үнүнүн тембринин, интонациясынын, мимикасынын, жаңсоолорунун эсебинен күчөтүлүшү мүмкүн, алар жалаң гана айкын маектешүүчүгө багытталат.

Коммуникациянын жеке эмес каналдары – бул жеке байланыш жок болгон жана ортомчу кайтарым байланыш шарттарында маалыматты жайылтуу каражаты. Аларга массалык маалымат каражаттары, басылма жарнама каражаттары, жарнаманын иллюстрациялап-көргөзүүчү каражаттары (такталар, илмелер, плакаттар) жана интернет таандык кылынат.

Коммуникациялык иш чаралардын планынын эффективдүүлүгүнө баа берүү ар дайым көптөгөн талаштарды пайда кылат. Айрымдары эффективдүүлүккө баа берүүнүн негизинде сапаттык мүнөздөмөлөр турууга тийиш деп эсептешет; экинчилери болсо коммуникациялык эффектти сандык көрсөткүчтөрдүн жардамы менен гана ченөөгө болооруна ишенет.

Коммуникациялардын эффективдүүлүгүнө баа берүүнүн төмөндөгү методдору алда – канча көп пайдаланылат:

1. Мурда коюлган максаттарга жана милдеттерге жетишүүгө баа берүүнүн жана талдоо жүргүзүүнүн негизинде. Максаттарды жана милдеттерди коюудагы тактык жана айкындык коммуникациялык кампаниянын өзүнүн ишке ашыруусунун эң маанилүү шарты гана болбостон, ошондой эле ага баа берүүнүн шарты болуп саналат.

2. Сандык көрсөткүчтөрдү ченөө жана эсептөө бул жерде даярдалган жана жарыяланган маалыматтык материалдардын саны, жүргүзүлгөн сүйлөшүүлөрдүн саны, чалынган телефондордун саны ж.б. тууралуу айтылып жатат. Бул методдун кемчилиги билдирүүлөрдүн максаттуу аудиторияга тийгизген таасиринин күчү жана тереңдиги жөнүндө маалымат алууга мүмкүнчүлүктүн жоктугу болуп эсептелет.

3. “Кайра байланышка” талдоо жүргүзүү башкача айтканда, максатуу аудиторияны аналитикалык документ жөнүндө кабардар болушу канчалык жогорулагандыгына баа берүү; изилденип жаткан проблемага карата коомчулуктун көңүлүн бурууга мүмкүн болгондугун; бул тууралуу коомчулуктун пикиринин өзгөргөндүгүн пикирлердин санын ченөө болуп саналат.

Ушул методдорду чогуу пайдалануу менен жүзөгө ашырылып жаткан коммуникациялык иштин эффективдүүлүгүнө алда канча толук баа алууга болот.

Кампаниянын алкагында коммуникациялык менеджменттин айрым шаймандарынын эффективдүүлүгүнө баа берүү өзүнчө методика катары каралышы мүмкүн.

Мисалы, аналитикалык документти жайылтуу төмөндөгүдөй бааланышы мүмкүн. Даярдалган же салынып жиберилген аналитикалык документтерди жана келип түшкөн пикирлерди же сунуш-талаптарды эсептөө жүргүзүлөт. Эгерде мисалы, аналитикалык каттардын отуз көчүрмөсү даярдалып жана салынып жиберилсе, ал эми 20 сунуш катталса, анда аналитикалык катты жайылтуунун эффективдүүлүгү болжол менен 66% ды түздү деп эсептөөгө болот.

Атайын иш чаралардын эффективдүүлүгүн ченөө, массалык маалымат каражаттарына жарыяланган материалдардын санын эсептөө жана максаттуу аудиториянын ичинде сурамжылоо жүргүзүү аркылуу ченөөгө болот.

Айкын коммуникациялык шаймандардын эффективдүүлүгүнө баа берилгенден кийин, адатта массалык сурамжылоо жана анкеталаштыруу аркылуу максаттуу аудиториянын пикирлериндеги жана талаптарындагы өзгөртүүлөргө талдоо жүргүзүлөт.

Коммуникациялык иш чаралардын натыйжалуулугуна баа берүүнүн проблемасы бир проблеманын алкагында шаймандарды пайдалануу эффективдүүлүккө баа берүүнүн ар кандай ыкмаларын талап кылышы мүмкүн экендигинен көрүнөт. Кеңири коомчулукка натыйжалуу таасир тийгизүүнү ченөө кыйыныраак болот. Мындай учурда адатта жалпы изилдөө жүргүзүү талап кылынат, ал олуттуу чыгымдарды талап кылат.

4.2. Коомдук саясаттын коммуникациялары жана мониторинги

Мониторинг коомдук саясат циклинин бир бөлүгү болуп эсептелет жана аналитикалык ишке, анын ичинде Кыргызстанга мүнөздүү болгон жагдайды чагылдырып турат, атап айтканда:

1. Мониторинг азыркы мезгилде көп сандаган тышкы долбоорлордун өзүнөн-өзү жетиштүү болгон элементи катары орун алган, бирок ал жол-жоболук жагынан мамлекеттик саясатты иштеп чыгуу жана мамлекеттик деңгээлде чечимдерди кабыл алуу системасына жетиштүү түрдө киргизилген эмес.

2. Азырынча мониторингдин натыйжалары министрликтердин пландарынын, максаттуу программалардын артыкчылыктарына коррекция жүргүзүү үчүн негиз болуп кала элек. Бюджеттерди калыптандырууда, башкаруунун бардык деңгээлдеринде инвестицияларды пландаштырууда эске алынышы начар.

3. Мониторингдин маалымдамалары Жогорку Кеңеш тарабынан, контролдоочу функцияларды аткаруу жана бюджеттерди, мыйзам долбоорлорун ж.б. аргументтүү талкуулоо ж.б. үчүн пайдаланылбайт.

Иштин абалынын ушундай болушунун башкы себептеринин бири жумуштун аткарылгандыгын же аткарылбагандыгын айтууга боло турган саясий коммуникациялардын жоктугу болуп саналат. Кайра байланыш контурунан алынган аналитиканын өзүнө таандык коромжулуктары бар. Дал ушул кайра байланыш аналитикалык изилдөөлөрдүн материалдарын жана даярдалган аналитикалык документтерди башкарууну камсыз кылууга тийиш.

Иштин абалынын ушундай болушунун себептери көп. Алардын бардыгы администрациялык ресурс деп аталган нерсенин басымдуулук кылышына байланыштуу болуп жатат. Мисал үчүн биз аналитикага түздөн-түз тиешеси бар себептердин эки тибин бөлүп көрсөтөбүз.

Биринчиден, маалыматты “менчиктештирүү” проблемасынын чечилбегендиги жана маалыматтын “асимметриясы”.

Азыркы мезгилде коомдук саясатты аткаруунун жүрүшүнө контролдук жүргүзүү үчүн зарыл болгон маалыматтын массасы ар кандай ведомстволорго таандык болгон көптөгөн уюмдар боюнча чачкындалган болуп калды.

Көптөгөн мамлекеттик органдардын маалыматтар менен соода кылууну каалашы, ушул чөйрөдө таасир тийгизүүнүн администрациялык таянычтарынын жоголушу типтүү болуп саналат.

Ушул проблеманын чечилбеши табигый түрдө коомдук саясаттын мониторинг системасынын мүмкүнчүлүктөрүн азайтат, ал эми бул саясаттын негизинде бүткүл мүмкүнчүлүктүү маалыматка комплекстүү талдоо жүргүзүү жатат.

Экинчиден, коомдук саясатынын өзүндө адекваттуу укуктук база (регламенттер) жок.

Олуттуу даражада өлкөнүн өнүгүшүнө таасир тийгизе турган коркунучтуу көрүнүштөргө жана тобокелдерге мониторинг жана системалуу талдоо жүргүзүүнү уюштурууга байланыштуу проблемалардын кеңири чөйрөсү укуктук талаанын чегинен тышкары калды.

Атап айтканда, прецеденттик укукту пайдалануунун жол-жобосу мыйзамдык деңгээлде иш жүзүндө регламенттештирилген эмес, ал эми мындай практика бар.

Саясатка мониторинг жана баа берүүнүн толук кандуу системасын ишке киргизүү үчүн негизги проблема өлкөнүн институттук начарлыгы болуп саналат.

Бүгүнкү күндө мониторинг жана баа берүү боюнча эксперттик потенциалды түйүлдүк абалында деп мүнөздөөгө болот. Анткени, билимдер басымдуу түрдө үзгүлтүктүү жана чачкындуу мүнөздө болот, ал эми аларды алып жүрүүчүлөрүнүн байланышы жок.

Жарандык коом – бул ачык маалыматты угуп жаткан кулак гана болбостон, бул аналитикалык-полистик текстти даярдоого байланыштуу аналитиктердин, консультанттардын, изил-

дөөчүлөрдүн эксперттердин айкын аракеттери менен кайтарым байланыш болуп саналат.

Коомдук мониторингди уюштуруунун айрым проблемаларынын тизмеси мындай:

- Коомдук саясаттын так билдирилген артыкчылыктарынын жоктугу жана катышкан тараптардын пикирин эске алуу боюнча аракеттердин начарлыгы.
- Саясаттын максаттары, чаралары менен аларды ресурстук камсыз кылуунун ортосундагы үзгүлтүк жана макулдашылбагандык.
- Саясатты ишке ашыруунун натыйжаларынын мониторингинин начарлыгы.
- Начар жери – мамлекеттик башкаруу органдары тарабынан чечимдерди кабыл алуунун жол – жоболору жана ушундай чечимдерге контролдукту уюштуруу.
- Саясаттын катышуучуларынын (мамлекеттин, аналитикалык структуралардын жана донордук коомчулуктун) ортосундагы өз ара аракеттердин жол – жоболорунун жоктугу.
- Саясаттын кайтарым байланышынын механизми институттук жана мыйзамдык негизде болбостон, жеке мүнөздө болуп жатат.
- Саясатты ишке ашыруунун жүрүшүндө жарандык коом менен мамлекеттик структуралардын ортосунда шексиз түрдө үзгүлтүк келип чыгат.

Болжолдонгон схемалардын ичинен коомдук саясаттын практикасын алда канча жакындатылган схема мониторинг жана баа берүү механизмдерине талдоо жүргүзүү болуп саналат. Ал методологиялык жана ишке байланыштуу мамилелерди өзүнө камтып турат.

Методологиянын схемасы	Аракеттердин схемасы	Механизмдин схемасы
Максат Изилдөө Программа Методдор Ишке ашыруу Жыйынтыктары Келечеги	Максатка багытталышы Байкоо жүргүзүү Маалымдамаларды иштеп чыгуу Анализди талдоо жүргүзүү Баа берүүлөр Трансляциялоо	План Катышуучулар Базасы Этаптары Көрсөткүчтөрү Тыянактар Сунуштар

Коомдук саясаттын мониторингине кире турган чекиттер катары төмөндөгү мазмундуу механизмдер белгилениши мүмкүн: КР Өкмөтү менен аналитиктердин коммуникацияларынын механизми.

Мүмкүн болуучу багыттар:

- Аналитиктер жана КР Өкмөтү;
- НПО жана жарандык коом тарабынан өкмөттүн катышуусуз мониторингдин көз карандысыз структурасын түзүү.

КР Өкмөтү мамлекеттик эмес уюмдарды мамлекеттик саясатты ишке ашырууга активдүү тартууга өзүнүн ниеттенип жаткандыгы тууралуу билдирди (мисал: ар бир мамлекеттик органда коомдук байкоо кеңештерин түзүү жөнүндө чечим).

Бирок, азыркы учурда алардын катышуусунун мазмуну ачык эмес, атап айтканда алар сунуш кылган чечимдер кандай статуска ээ болот, алардын пикирин эске алуунун механизми кандай болот, коммерциялык эмес уюмдардын көңүлдөрү бардык министрликтер менен администрациялык ведомство-лордо болобу?

Ушундай мамилени жайылтуу аналитиктерге коомдук саясаттын артыкчылыктары боюнча саясий дискуссияларга алда канча кеңири катышууга мүмкүнчүлүк берет.

Ушундай өнөктүктүн артыкчылыктарына карабастан коомдук бирикмелерде саясий дискуссияларга катышуу үчүн тиешелүү деңгээлдеги адистердин болбой калышы мүмкүн. Натыйжада алар таламдаш топтордун керектөөлөрүн коргоодогу өзүнүн ролун аткара албай калышы мүмкүн.

Өкмөттүн өкүлдөрүнүн катышуусу саясий иш чаралар менен мониторингдин багыттарынын ортосунда байланышка түрткү берүү, пропагандалоо жана камсыз кылуу милдетин жеңилдетет. Азыркы мезгилде ушундай модель айрым министрликтер менен ведомстволордун деңгээлинде жарым-жартылай ишке ашырылып жатат.

Жарандык коомдун институттарынын коомдук саясаттын мониторингине катышуусун камсыз кылуу максатында төмөндөгүдөй мамилелер сунуш кылынат:

1. Жергиликтүү деңгээлде коомдук саясаттын мониторингинин структурасын түзүү, аларга жергиликтүү коомчулуктардын (жамааттардын) деңгээлинде мониторино-рингди жана талдоо жүргүзүүнүн натыйжаларын жүзөгө ашыруунун милдети жүктөлөт.

Бийликтин жергиликтүү органдары тарабынан жүргүзүлгөн долбоорлордун алкагында – мисалы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (айыл өкмөтү) тарабынан кызматтарды көрсөтүү жөнүндө жетишилген натыйжалар тууралуу маалымдамалар айрыкча баалуу болуп саналат.

Коомдук кеңештер да айкын багыттар боюнча маалымдамаларды, мисалы, жакырчылыкты кыскартуу, ичүүчү таза суу менен камсыз кылууну уюштуруу ж.б. боюнча маалымдамаларды чогултууну жүзөгө ашырышы мүмкүн.

2. Мониторинг боюнча биргелешкен иш чаралар: аталган иш жарандык коомдун уюмдардын жана коммерциялык эмес уюмдардын коомдук саясатка мониторинг жана баа берүү максаттары үчүн катышуусу менен биргелешкен форумду (дискуссиялык аянтчаны) түзүүнү билдирет.

3. Маалыматтар жана маалымдамалар базасы менен туруктуу алмашып туруу. Жарандык коомдун уюмдары семинарларды, жумушчу жолугушууларын өткөрүү аркылуу, гезиттер, радио жана телекөрсөтүү аркылуу коомдук саясат жөнүндө маалыматты жайылтат. Өкмөт менен биргелешкен интернет ресурстар түзүлөт, алар аркылуу коомдук саясатты ишке ашыруу жана анын жетишкендиктеринин процесстеринин чөйрөсүндөгү утурумдук маселелер чагылдырылат.

4. Коммуникациялардын потенциалын арттыруу. Коомдук саясаттын мониторингин жана баа берүүнү жүргүзүүдө өкмөттүк эмес уюмдар биргелешкен аракеттерди пайдаланышы мүмкүн. Мындай иш эффективдүү институттук башкаруунун жана толук аныкталган маалыматтык агымдардын, жергиликтүү деңгээлдеги НПОлор менен НКОлордун жакшы өнүккөн тармагынын болушун, андан да маанилүүсү жергиликтүү органдары менен Өкмөттүн документтерине жана маалыматына мүмкүнчүлүктүн болушун талап кылат.

Өкмөттүк эмес уюмдар ошондой эле коомдук угууларды өткөрө алышат, аларда жергиликтүү бийлик органдары тарабынан берилген маалымдамалар талкууланат жана талданат.

Жергиликтүү коомчулуктун өкүлдөрү ушундай угууларга катышат жана маалыматтын тактыгы же так эместиги жаатында маалыматтарды беришет.

Жергиликтүү деңгээлде эффективдүү мониторингди камсыз кылуу бир катар спецификалык коммуникациялык стратегияларды өткөрүүнү талап кылат. Бул стратегиялар төмөндөгү чараларды талап кылат:

- Администрациялык жүктү кыскартуу максатында жергиликтүү деңгээлдеги мониторингдин багыттарын дыкаттык менен тандап алууну;
- Техникалык колдоо көрсөтүүнү жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүнүн программалары менен байланышта болгон сапатка контролдук жүргүзүүнүн механизмдерин иштеп чыгууну;
- Жергиликтүү администрациялык маалымдамаларды тактоо жана отчеттуулуктун объективдүү эмес жактарын аныктоо максатында мониторингдин кийинки системасын (калктын мамлекеттик кызматтарды пайдаланышын изилдөө) пайдалануу;
- Бийликтин жергиликтүү органдары жана кызмат көрсөткөн структуралар менен коомдук саясаттын мониторингинин натыйжалары жагында алар үчүн алгылыктуу деңгээлде кайтарым байланышты камсыз кылуу;
- Ошондой эле бийликтин жергиликтүү органдары жана алардын коомчулуктарынын ортосундагы маалыматтык агымына көмөк көрсөтүү.

Жарандык коомдун уюмдары коомдук саясаттын мониторингинде ар кандай ролду ойношу мүмкүн. Алар алынган маалыматтын жөнөтүүчүлөрү катары да, ошондой эле пайдалануучулары катары да болушу мүмкүн.

Коомдук саясаттын мониторингинин жалпы структурасында жарандык коомдун жергиликтүү уюмдары төмөндөгүдөй функцияларды аткарышы мүмкүн:

- Мониторингдин функциялары. Жарандык коомдун уюмдары мониторингдин айрым түрлөрүндө – атап айтканда жакырчылыкка биргелешип баа берүүдө, көрсөтүлгөн кызматтарга канааттанууну изилдөөлөрдө салыштырмалуу артыкчылыкка ээ болушат.
- Бюджеттик талдоо жана мамлекеттик чыгашаларга байкоо жүргүзүү.
- Мониторинг системасынын калыптанып калган институттук структураларына катышуу.
- Саясатты талкуулоого жана парламенттин комитеттеринин ишине катышуу.
- Талдоо жүргүзүү жана саясий сунуштарды иштеп чыгуу.
- Ийкемдүү финансылоо берүү, мунун өзү изилдөөчү уюмдарга жана пропагандисттик структураларга баа берүү жүргүзүүдө өзүнүн көз карандысыздыгын сактап калууга мүмкүнчүлүк берет.

Жарандык коомдун уюмдары зарыл учурда потенциалды арттыруу боюнча даректүү колдоо же ортомчулук кызматтарды көрсөтүү үчүн жергиликтүү деңгээлдеги программалардын аткарылышына байкоо жүргүзүшү мүмкүн. Өкмөт үчүн жарандык коомдун уюмдарынын мониторинг системасындагы ойной турган ролу жаатында алар менен консультацияларды өткөрүү маанилүү болот. Көпчүлүк учурларда жарандык коомдун уюмдары кооптирленип калуудан же өкмөттүн контролдугу алдында калуудан коркуу менен системанын бир бөлүгү болуп калууга аракеттенишпейт, мындай окуя Кыргызстандын түштүгүндөгү жабыр тарткан тургундарга гуманитардык жардамды уюштурууда болду.

Коомдук саясаттын коммуникациялык байланыштары жана мониторингдин натыйжаларын пайдалануу

Принцибинде, коомдук саясаттын мониторинг системасы ар кандай максаттарга жетишүүгө колдоо көрсөтөт. Мисалга алсак, өлкөнү өнүктүрүү процессинин алкагында мониторинг:

- Саясаттар жана программалар боюнча өкмөттүн кабыл алуу процессинде колдоо көрсөтүшүнө;
- Кабыл алынган саясий чечимдер үчүн өкмөттүн коомчулуктун алдындагы айкын отчеттуулугуна;
- Өнүгүү жагында өнөктөштүктү чындоо менен өкмөттүн, жарандык коомдун жана донорлордун ортосундагы конструктивдүү диалогго;
- Жарандык коомдун саясатты иштеп чыгуу процессине жана өлкөнүн артыкчылыктарына коррекция жасоо этабына катышууга;
- Донорлорлун мониторинг, отчеттуулук жана отчет берүүчүлүк жагында, айрыкча программалык колдоо көрсөтүү жана эл аралык милдеттенмелер жагында донорлордун талаптарына ылайык келүүнү камсыз кылууга;
- Анын натыйжаларын пайдаланууга көмөк көрсөтүү аркылуу саясатты иштеп чыгуунун мониторингине жана талдоо жүргүзүүгө талапты жогорулатууга көмөк көрсөтө алат.

Саясий процеске таасир тийгизүү үчүн коомдук саясаттын мониторингинин маалымдамалары талданууга жана саясаттар менен программалардын эффективдүүлүгүнө баа берүү үчүн пайдаланылышы мүмкүн. Мисалы, мониторингдин маалыматты маанилүү ролду ойной турган жер бюджеттик артыкчылыктар боюнча чечимдер болуп саналат.

Маалымдамаларга талдоо жүргүзүүнү институтташтыруу үчүн бийликтин борбордук органдарына жакын жайгашкан борбордук аналитикалык структуранын болушу зарыл. Ушундай аналитикалык бөлүмдөрдүн ролу талдоо жүргүзүү менен гана чектелбөөгө жана маалымдамаларды иштеп чыгууну же саясатты иштеп чыгууну камтып турууга тийиш. Аталган бөлүмдүн өкмөттүн жана башка таламдаш тараптардын улуттук деңгээлдеги талаптарына ылайык келишин камсыз кылуу зарыл.

Талдоонун таламдарында потенциалга түрткү берүүнүн пайдалуу шайманы катары өкмөттүн жана донорлордун биргелешкен аналитикалык иши да кызмат кылышы мүмкүн.

Эгерде талдоо жаңы программалар жагындагы талап болуп калса, анда мамлекеттик кызматтарды көрсөткөн мамлекеттик органдар талдоону тышкы мүнөздөгү талап катары эмес, өздөрүнүн жеке максаттарына жеткире турган каражат катары карай башташат.

Бийлик органдарынын, мисалы, КР Жогорку Кеңешинин (парламенттин) коомдук саясаттын мониторингине катышуусу өтө маанилүү болот, анткени ал коомдук саясаттын мыйзамдуулугун камсыз кылат.

Парламент мыйзам чыгаруу функциясына ээ, мунун өзү өкмөт менен программаларды жана өлкөнүн стратегиясын туюнтмалоо жана жүзөгө ашыруу жагында өкмөт менен кызматташтыкты билдирип турат. Мониторинг системасы өлкөдөгү кырдаалга талдоо жүргүзүү маселелерин талкуулоодо парламент үчүн абдан маанилүү маалымат булагы болуп калууга тийиш.

Парламенттин министрликтер менен ведомстволор жагындагы контролдоочу функциясы ага мониторингдин талаптарын алда канча активдүү сактоо максатында аларга таасир тийгизүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Парламенттик комитеттерде угуу жана сунуш талаптарды жиберүү аркылуу парламент министрликтер менен ведомстволорду коомдук-саясаттын максаттарын аткарбагандыгы үчүн жоопкерчиликке чакыра алат.

Парламент сектордук стратегиялар боюнча коомдук угуулардын же өлкөнү өнүктүрүү пландарын аткаруу боюнча отчеттордун алкагында коомдук саясаттын мониторинги боюнча отчетторду үзгүлтүксүз карай алат.

Анын үстүнө парламенттин потенциалын эске алганда депутаттардын-комитеттердин мүчөлөрүнүн колдоосу маанилүү фактор болуп калат. Коомдук саясаттын мониторингинин процессине катышуу үчүн парламенттин потенциалын жана мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу боюнча бир нече жалпы багыттар бар:

- Парламенттеги депутаттардын кайсыл топтору маалыматка муктаж экендигин аныктоо керек.
- Парламентарийлердин маалыматты түшүнүшү үчүн системага талдоо жүргүзүү, тыянактар жана сунуштар кабылдоо үчүн түшүнүктүү форматта берилүүгө жана так баяндалууга тийиш.
- Ошондой эле депутаттардын маалымдамаларды интерпретациялоо, маалыматты негизделген чечимдерди кабыл алуу үчүн маалыматты пайдалануунун тартиби жана отчет берүүчүлүктү камсыз кылуу жагындагы мүмкүнчүлүктөрүн, ошондой эле аларды коомчулукка жана массалык маалымат каражаттарына жеткирүүнүн жолдорун күчөтүү маанилүү болот.
- Парламент менен жарандык коомдун топторунун ортосундагы кызматташтыкты өнүктүрүү керек.

- Жарандык коомдун топтору өзөктүү механизм болуп эсептелет, анын жардамы менен парламент маалыматты өзүнүн шайлоочуларына жеткире алат.
- Мындай топтор ошондой эле парламент үчүн маалыматтын жана көз карандысыз талдоонун маанилүү булагы катары кызмат кылышы мүмкүн.
- Жарандык коом өз кезегинде мониторинг аркылуу коомдук саясатты иштеп чыгуу процессине кирүүнүн кошумча чекитин алат.

Коомдук саясат мониторингинин маанилүү аспектиси талдоо жүргүзүлгөн маалыматты натыйжага айландыруу жана аны өкмөттөгү, ошондой эле андан тышкары адамдардын кеңири чөйрөсүнө анын ичинде донорлорго жайылтуу болуп саналат.

Мониторинг системасы натыйжалардын кеңири спектрин камсыз кылат, алар аудиториялар тарабынан ар кандай максаттар үчүн пайдаланышы мүмкүн, мындан тышкары ага алынган натыйжаларды пайдалануучулар үчүн активдүү жайылтуунун стратегиясы салынган.

Ар кандай аудиториянын талаптарын канааттандыруу үчүн аткарылган иштер жөнүндө ар жылкы отчетторду даярдоо жетишсиз болот. Мындай отчеттор өлкөнү өнүктүрүүнүн пландарын карап чыгуунун жана жаңылоонун мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүүгө тийиш. Алар улуттук стратегияларды иштеп чыгуунун улуттук саясий циклинин бир бөлүгү болуп калууга милдеттүү.

Аткарылган иштер жөнүндө ар жылкы отчеттор кеңири жайылтылууга жана ички аудиторияны канааттандырууга тийиш. Мындан тышкары ар жылкы отчеттор өкмөттүн талаптарына ылайык келүүгө жана зарыл учурда айкын муктаждыктарга ылайык келүү үчүн же саясий циклдин айкын

кадамдарын жүзөгө ашыруу үчүн кошумча натыйжаларды сунуш кылууга тийиш.

Эгерде коомдук мониторингинин системасы коомчулук алдындагы отчет берүүгө колдоо көрсөтүүгө багытталса, дагы бир өзөктүү милдет жарандык коомдун уюмдарына жана массалык маалымат каражаттарына маалымат берүү болуп саналат.

Аткарылган иштер жөнүндө ар жылкы отчеттордун долбоорлору коомчулуктун комментарийлери үчүн жайылтылууга, ал эми мониторингдин маалымдамалары же отчеттор расмий веб-сайттарга жайгаштырылууга тийиш.

Бирок мында, мониторингдин маалымдамаларын ички аудитория үчүн алгылыктуу форматта берүү өкмөттөн жаңы көндүмдөрдү талап кылат, ушундан улам ушундай ишке жарандык коомдогу өнөктөрдү тартуу пайдалуу болушу мүмкүн.

Ушул колдонмодо аналитикалык документтердин коммуникациялык эффективдүүлүгү жана натыйжалуулугу көз карашынан алганда, аларды кандай даярдоону баяндап берүү аракети жасалды. Колдонмонун төрт бөлүмүндө: коомдук саясат деген эмне, маалыматты жыйноонун жана ага талдоо жүргүзүүнүн кандай ыкмалары бар, аналитикалык документтерди жазуунун кандай өзгөчөлүктөрү бар жана аналитикалык документ коомдук саясат чөйрөсүндөгү эффективдүү шайманды эмне кылат деген суроолорго жооп берилди.

Бул колдонмо коомдук саясат чөйрөсүнүн негиздеринен өзү үчүн көп нерсе таба ала турган жаңыдан баштап жаткан окурмандарга, ошондой эле коомдук саясат процесстерине бир аз кызыга баштаган, теориялык негиздер менен тааныш болгон жана аталган чөйрөдө бир аз практикалык тажрыйбасы бар катышуучуга эсептелген. Окурмандардын экинчи категориясы (биринчи категориядагыдай эле) колдонмонун акыркы үч главасын окуп-үйрөнүү менен өзү үчүн пайдалуу көп нерсени таба алат, ошондой эле Кыргызстандын контекстине карата коомдук саясат технологияларын колдонуу жагын ойлоно баштайт.

Колдонмонун авторлору коомдук саясат деген феноменге, коомдук саясаттын Кыргызстандын шартында кандай түзүлүп жаткандыгына жана кандайча түзүлүшү керектигине жалпысынан кызыгып жүргөндөрдүн бардыгына, иш жүзүндө коомдук саясат менен иш жүргүзүүгө аракеттенип жаткандарга пайдалуу болду деп ишенет. Бул күн сайын ар кандай чечимдерди жана саясатты иштеп чыгуу боюнча иш жүргүзүүгө туура келип жаткан жана аны коомдун талаптарына алда канча максималдуу жооп бергендей жана ушунун негизинде алда канча эффективдүү кылуу тууралуу ойлонгон мамлекеттик бийлик органдарынын

жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлерине гана таандык кылынбайт. Бул өздөрүнүн максаттуу топтору үчүн алда канча сапаттуу турмушту камсыз кылуу үчүн бийликке таасир тийгизүүгө аракеттенип жаткан жарандык коомдун уюмдарына да таандык кылынат. Алардын көпчүлүгү үчүн коомдук саясат маселелери али алардын ишинин ажырагыс элементтери болуп кала элек жана бул түшүнүктүү себептерден улам ушундай болуп жатат, анткени, өкмөттүк эмес уюмдардын олуттуу саны негизинен жарандарга түздөн-түз кызмат көрсөтүү боюнча иш жүргүзүшөт. Бирок ар кандай методдор жана ыкмалар менен мамлекет тарабынан кабыл алынган чечимдерге таасир тийгизүүгө аракеттенгендердин көпчүлүгү ушул колдонмо аркылуу иштин жаңы тибин уюштуруунун ыкмасын таба алат же эң жок дегенде коомдун проблемаларын чечүүнүн атынан бийлик менен кандай иш жүргүзүүнүн жаңы түшүнүгүнө ээ болот, мында мамлекеттик башкаруунун эффективдүүлүгү олуттуу жакшырат.

Колдонмо Кыргызстандын эксперттик коомчулугунун коомдук аналитикалык документтерди даярдоонун ыкмасын баяндап берүү жагындагы алгачкы аракети болуп эсептелет. Ушул аракет аналитикалык документтердин функцияларын жана алардын келип чыгуу ыкмаларын түшүнүүгө карата мүмкүн болуучу мамилелерди аягына чыгарбай тургандыгы айкын. Предметтин татаалдыгына байланыштуу мындай мамилелердин варианттары жетиштүү түрдө көп, анткени, ар кандай мамилелерди эффективдүү колдонуу жагынан алганда Кыргызстандын контексти да жетиштүү түрдө татаал. Мындан ары аналитикалык документтерди жазуунун жана пайдалануунун башка ыкмалары баяндалган басылмалардын пайда болушу толук мүмкүн жана алар ушул процесске көмөк көрсөтсө, ушул колдонмонун авторлорунун үмүтү акталат.

Аналитикалык Документтин структурасы

1. Киришүү. Талдоо үчүн проблеманы аныктоо

- а) Проблеманын туюнтмаланышы
- б) Проблемалуу кырдаалдын симптомдору
- в) Буюртмачы

2. Проблеманы баяндоо жана идентификациялоо

- а) Мамлекеттик кийлигишүү үчүн негиздер
- б) Проблеманын масштабдары
- в) Келип чыккан проблема жаңыбы же кайталанып жатабы
- г) Маселенин тарыхы, мурда эмне жасалган
- д) Институттук жана мыйзам чыгаруу чөйрөлөрүндөгү иштердин абалы (саясий чөйрө)
- е) Проблеманы чечүүнүн актуалдуулугу

3. Консультациялар (стейкхолдерлерге талдоо жүргүзүү)

- а) *Таламдаш топтор* (мамлекеттик сектордон тышкары)

Бул саясий процессте жалпы таламдарга ээ болгон катышуучулардын институтташтырылган топтору (катышуучуларды топторго бириктирип турган формалдуу же формалдуу эмес байланыштар эске алынышы мүмкүн).

- б) *Бийликтин таламдаш тараптары* (позицияларды макулдашуу)

Бул саясаттын ушул процессине таандык кылынган тигил же бул маселелер макулдашыла турган органдар.

4. Проблеманы чечүүнү моделдөөгө иштирүү

- а) Проблеманы чечүүнүн максаттары
- б) Милдеттери
- в) Максаттарга (милдеттерге) жетишүүнүн критерийлери

Натыйжалуулук – саясаттын жарыяланган максаттарына жетишүү чаралары.

г) Чектөөлөр

5. Проблеманы чечүүнүн альтернативдүү варианттары

5.1. №1 альтернативдүү вариант “ ”

а) Вариантты ишке ашыруу боюнча иш-чаралар

б) Варианттын потенциалдуу артыкчылыктары

в) Варианттын потенциалдуу кемчиликтери

5.2. №2 альтернативдүү вариант “ ”

а) Вариантты ишке ашыруу боюнча иш-чаралар

б) Варианттын потенциалдуу артыкчылыктары

в) Варианттын потенциалдуу кемчиликтери

5.3. ... (вариант “эч нерсени өзгөртпөйт”)

6. Сунуштар

а) Универсалдуу критерийлерди аныктоо ыкмаларынын баяндамасы

Натыйжалуулук кандай аныкталат

Эффективдүүлүк кандай аныкталат

Адилеттүүлүк кандай аныкталат

Администрациялык жагынан ишке ашырылышы кандай аныкталат

Саясий жагынан ишке ашырылышы кандай аныкталат

б) Саясий альтернативаларга салыштырма талдоо жүргүзүү

Критерийлер	Саясаттын варианттары (альтернативалары)			
	1	2	3	4
Натыйжалуулук				
Эффективдүүлүк				
Адилеттүүлүк				
Саясий жагынан ишке ашырылышы				
Администрациялык жагынан ишке ашырылышы				
Варианттын рейтинг				

2. Ишке ашыруу

- а. Сунуштарды ишке ашыруудагы мүмкүн болуучу проблемалар (кыйынчылыктар)
- б. Саясатты ишке ашыруудагы тоскоолдуктарды четтетүү үчүн сунуш кылынган чаралар
- в. Аракеттердин сунуш кылынып жаткан курсуна коомдук колдоону камсыз кылуу боюнча иш-чаралар.

Пайдаланылган булактар

Тиркемелер

АД (аналитикалык документ) боюнча иштин сценарийи Аналитикалык документти ишке ашыруу.

Чөйрөсү – коомдук саясат.

Максаты

Коомдук саясаттын ачыктыгы аркылуу АДны коргоонун, сактоонун жана өнүктүрүүнүн системасын түзүү жана билим берүү системасында коомдук саясатка карата болгон чакырыктарга адекваттуу келген өзгөртүүлөрдү камсыз кылуу.

Проблема

Өлкөнү өнүктүрүүнүн келечегинин көрүнүшү боюнча саясий дискурстун жоктугу.

Милдеттер

- Коомдук саясаттын ачыктыгын коргоонун, сактоонун жана өнүктүрүүнүн механизмдерин аныктоо.
- Тандалып алынган багыттар боюнча коомдун макулдугун алуу.
- Билим берүү чөйрөсүндөгү саясатка, өлкөдө гуманитардык продуктуларды жайылтуу жагындагы саясатка өзгөртүүлөр киргизүү.
- Коомдук саясат системасын камсыз кылуунун максаттары жана милдеттери жаатында коомдун макулдугуна жетишүү.
- Тышкы маалыматтык таасир менен иш алып барууну жөнгө салуу.
- КР жарандарынын өздүк аң-сезимин жогорулатуу кадамдарын жасоо.

Продуктулар

А) Коомдук саясаттын багыттары боюнча коомчулук менен бирге даярдалган жана талкууланган Аналитикалык документтер министрликтер менен ведомстволор үчүн башкаруучулук чечимдердин негизи катары.

Б) Билим берүү чөйрөсүндөгү программасы үчүн талкууланган негиздер.

В) Гуманитардык коммуникациялар чөйрөсүндөгү саясат программасы үчүн талкууланган негиздер.

Г) Айрым материалдарды массалык маалымат каражаттарында жарыялоо.

Д) TV программаларында рубрика алдында жарыялоо

Иштер:

- Коомдук саясат проблемаларынын аналитикасы.
- Кыргызстанда саясий дискурстарды уюштуруу боюнча “тегерек үстөлдөрдүн”, илимий-практикалык семинарлардын, конференциялардын цикли.
- TV да берүүлөр цикли.
- Тилдер, билим берүү жана маалымат чөйрөлөрүндөгү коммуникациялар боюнча КР Өкмөтү үчүн сунуштарды талкуулоо жүргүзүү.
- Жумушчу топтор менен коомдук саясатты ишке ашыруу боюнча сунуштарды даярдоо.

Аналитикалык документке тиркеле турган саясий чечимдердин мүмкүн болуучу варианттары

Аналитикалык документ

“Кыргыз Республикасында башталгыч кесиптик билим берүүнү өнүктүрүүнүн проблемалары: мамлекеттик сегмент” (2003).

Чечимдердин варианттары:

1. Биринчи вариант (консервативдүү) – эч нерсе өзгөрбөйт, мазмуну жана формасы мурдагыдай эле калат.

Тобокелчиликтер:

1. Ушул вариантты ишке ашырууда системанын акырындык менен кыйрашынын тобокели өсөт.
2. Өлкөнү өнүктүрүү векторлору менен системанын ортосундагы ажырымдык өсөт.
3. Кесиптик даярдыктын сапатынын начарлашынын коркунучу жогорулайт.

Ресурстар:

- Ресурстардын чектелгендиги сунуш кылынып жаткан кызматтардын атаандаштыгын, имиджин жана сапатын жогорулатууга мүмкүнчүлүк бербейт.
- Мамлекеттик бюджеттен финансылоонун акырындык менен кыскарышы бюджеттен тышкаркы булактардан жабылбай калат.
- Ушундай чечим мамлекет үчүн абдан чыгашалуу болот жана ал акырындык менен жоопкерчиликти, анын ичинде окуу жайларынын имараттарын күтүү үчүн жоопкерчиликти аймактарга өткөрүп бере баштайт, мунун өзү өз кезегинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен билим берүү мекемелеринин ортосунда чыр-чатактардын келип чыгышына алып келет.

Кесепеттери:

- Аныкталган проблемалардын өсүшү.
- Кесиптик окутуу жагындагы керектөөлөр менен кесиптик-техникалык билим берүү системасынын мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы үзгүлтүктүн жогорулашы.

- Негизги буюртмачы катары мамлекет менен иш алып барууну күчөтүүнү улантууга басым жасоо (финансылык каражаттар чектелүү болгондо), финансылоонун жаңы булактарын издөөгө жетишсиз көңүл буруу аныкталган проблемалардын дагы көбүрөөк курчушуна алып келет.

- Бизнес-коомчулук өзүнүн талабына (даана товар «азыр жана токтоосуз») адекваттуу сунуш албагандыктан, өзүнүн буюртмасын калыптандырууга кызыкпай калат.

- Баштапкы кесиптик билим берүү системасы таламдарын бизнес-коомчулук менен айкын макулдашуу аркылуу башкы кардарынан айрылат.

- Донорлор келечеги жок система катары кесиптик-техникалык билим берүү системасы менен иштөөдөн баш тартат.

2. Экинчи вариант (эволюциялуу) – аныкталган проблемалардын бар экендиги таанылат жана кесиптик-техникалык билим берүүнүн жаңы имиджди калыптандырууга багытталган макулдашылган миссиясын иштеп чыгуу боюнча этаптуу иш жүргүзүлөт.

Тобокелчиликтер:

- Ушул чечимди аткаруу консервациялык топтордун каршылыганаан арылуу, саясий жетекчиликти кайра багыттоо ж.б. сыяктуу тышкы жана ички факторлор менен токтотулушу мүмкүн.

- Мурдагы мезгилде алсырап калган системанын ушул вариантты ишке ашыруу үчүн бекемдик запасы жетишпейт.

Ресурстар:

– Колдо болгон ресурстарды эффективдүү пайдаланган шартта, системадагы көптөгөн кыйынчылыктар ушул ресурстардын эсебинен чечилиши мүмкүн.

– Донорлор менен системанын координацияланган аракеттери түшкөн каражаттарды натыйжалуу пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

– Реформанын алгачкы кадамдарынан кийинки кадамдары көпчүлүк жагынан системанын өзүнүн эсебинен камсыз кылынат.

Кесепеттери:

– Система мамлекет тарабынан жүктөлгөн милдеттерди аткарууну улунтат жана андан тышкары, өзүн актуалдаштыруу үчүн кошумча шаймандарга ээ болот.

– Ченемдик-укуктук базаны шайкеш келтирүү.

- Системанын ишинин жаңы принциптерин көбөйтүп өстүрүүнү жана өнүктүрүүнү камсыз кылууга жөндөмдүү болгон жаңы кадрларды түзүү.
- Кадрлардын квалификациясын жогорулатуунун, материалдык-техникалык базаны ар дайым жакшыртуунун жана кадрларды этабы менен жаңыртуунун эсебинен адистерди даярдоонун сапатын жогорулатуу.
- Бююртмачы менен Кардардын ортосундагы өз ара аракеттерди жакшыртуу, бул бизнестин өкүлдөрүн эле эмес, жергиликтүү коомчулукту да камтып турат.
- Башкаруунун тунуктугунун жана отчеттулугунун камсыз кылынышы.
- Рыноктук экономиканын шарттарында өзүнүн функцияларын жана ролун так аныктоо системага айкын аймакты өнүктүрүүнүн керектөөлөрүнө адекваттуу жооп берүүгө мүмкүнчүлүк берет.
- Ченемдик базаны өркүндөтүү, таламдардын алып жүрүүчүлөрү болгон бардык топтор менен башкаруучулук чечимдерди кабыл алууга катышуунун айкын жол-жоболорун жана форматтарын иштеп чыгуу, алар болсо рыноктогу керектөөлөрдүн өзгөрүүлөрүнө карата ийкемдүү мамиле кылууга мүмкүнчүлүк берет.

3. Үчүнчү вариант – радикалдуу реформалар

Тобокелчиликтер:

- Системанын башкаруунун жоголушу жана анын кыйрашы.
- Социалдык функциялардан ажыроо жана жана анын натыйжасында социалдык проблемалардын курчушу.
- Системаны эмгек рыногунун айкын сунуш-талаптарына багыттабастан, аны «модалуу кесиптердин» адистерин ашыкча өндүрүүгө кайра багыттоо.

Ресурстар:

- Окуу жайларынын социалдык жүктөн баш тартышына байланыштуу келип чыккан компенсациялык иш-чараларга байланыштуу олуттуу ресурстук тыгымдар.

Кесепеттери:

- Социалдык курч абалдар жана чыр-чатактар.
- Ички миграциянын шаарларга, барынаан мурда борборго күч алышы.
- Кесиптик даярдоонун мүмкүнчүлүктөрү аркылуу чайкоочулук кылган караңгы структуралардын келип чыгышы.
- Айрым адистиктердин жана кесиптердин жок болуп кетиши.

- Жакынкы мезгилде реформалоо саясатын кайра кароонун зарылдыгы.

Саясий чечимди иштеп чыгуунун методикалык схемасы:

- 1) проблеманы табуу жана аныктоо;
- 2) проблемага тиешеси бар маалыматты жыйноо;
- 3) чечим кабыл алуунун планын түзүү, бул план проблемага тиешелүү болгон кырдаалга талдоо жүргүзүүнүн методун тандап алууну, саясий болжолду жана саясий болжолдун өзүн, ар бир этаптын аткаруучуларын аныктоону, маалыматтык, убактылуу, финансылык, уюштуруучулук жана башка ресурстук чектөөлөрдү аныктону камтып турат;
- 4) проблемага тиешеси бар саясий кырдаалга талдоо жүргүзүү;
- 5) орун алган тенденциялар сакталганда жана активдүү кийлигишүү болбогондо, окуялар кандай өнүгөөрүн аныктоо;
- 6) проблеманы чечүүнүн альтернативдүү варианттарын калыптандыруу;
- 7) тигил же бул альтернативаны ишке ашыруудан келип чыга турган кесепеттер жаатындагы болжол;
- 8) чечимдин алда канча мыкты вариантын тандап алуу;
- 9) чечимди аткаруу;
- 10) чечимге карата мамилеге талдоо жүргүзүү – кайтарым байланыш принцибин ишке ашыруу;
- 11) чечимди коррекциялоо.

Тыянак:

Ушул системага структуралык элементтер катары: кырдаалга талдоо жүргүзүү, издеме жана ченемдик болжолдоо жана кайтарым байланыш механизми менен бирге тикелей чечим кабыл алуу.

Аналитикалык документтин текстин туюнтмалоо боюнча методикалык сунуштар

Заманбап аналитикалык документ – бул баарыдан мурда сөздөн куралган тилдин графикалык каражаттары менен белгиленген жазуу жүзүндөгү текст.

Документти туюнтмалоонун элементтеринде же маалыматты тексттен тышкаркы формаларда – схемаларда, диаграммаларда ж.б. берүүдө камтылган тилдик материал экинчи, багыттоочу функцияны аткарат.

Титулдук барак

Документтин биринчи алгачкы бөлүгү. Барактын ичинде кийинки жазуулар: негизги уюмдун аталышы жана ушул жазуунун алдында аналитикалык документтин аталышы жана түрү, төмөнкү жагында даярдалган жери жана жылы болууга тийиш.

Текст

Көпчүлүк учурда аналитикалык документтин текстинин негизги бөлүгү колонтитулга ээ болот. Колонтитул “*уюмдун аталышы же аналитикалык документтин аталышы*” кара тамга жана жантайган арип менен басылган колонтитул титулдук барактан башка тексттин ар бир барагынын ылдыйкы же үстүнкү жагына жайгаштырылат.

Экинчи беттен тартып ар бир баракка удаалаш кеткен номер коюлат, ал барактын үстү жагынын ортосуна өсүшү боюнча жайгаштырылат.

Аналитикалык документтин текстти түшүнүктүү болууга тийиш. Тигил же бул проблеманы изилдөөдө пайдаланыла турган *илимий терминдер, сөз айкаштары* кеңири аудитория үчүн алынган түшүнүктөр менен алмаштырылууга тийиш. Аларды башка сөздөр менен алмаштыруу мүмкүн болбогон учурда, алар калтырылышы мүмкүн, бирок алар милдеттүү түрдө тиркемеде келтирилет жана ар тараптан ачылып берилет.

Аналитикалык документтин негизги бөлүмдөрү ар бир жолу жаңы беттен башталат.

Бет ачарлар үчүн аналитикалык документти катуу мукаба менен мукабалап, текстти формага салып, графикаларды жана диаграммаларды түрдүү түстө жасалгалоо керек.

Аналитикалык документ жооптуу аткаруучу тарабынан дыкааттык менен текшерилүүгө, андан кийин текшерүү үчүн рецензентке берилет, ал

аталган документти көңүл коюп изилдеп чыгат. Бардык өзгөрүүлөр автордун макулдугу менен киргизилет.

Баяндоонун стили. Проблеманы баяндоону, саясаттын варианттарына баа берүүнү жана тыянактарды/сунуштарды камтыган аналитикалык документте текстти баяндоонун жеке же көпчүлүк сандагы үчүнчү жактын атынан баяндоо формасы пайдаланылат.

Бир бетте беш саптан ашык болгон сүйлөмдөрдү түзүү, жана бир сүйлөмдө бир нече тактооч же чакчыл сөз айкаштарын пайдаланууга, ошондой эле бир сүйлөмдүн тексти боюнча алтыдан ашык санарипти санап өтүү сунуш кылынбайт.

Каралып жаткан мезгилге таандык кылынган этиштер, өткөн чак менен пайдаланылууга тийиш. Оозеки колдонулган жана сленгдик сөздөрдү, риторикалык суроолорду жана жоопторду пайдаланууга тыюу салынат.

Бир же байланыштуу сүйлөмдөрдө бирдей сөздөрдү көп жолу кайталоого жол бербөө керек.

Фамилияларды инициалдардан өзүнчө жазууга, ал эми санариптер менен сандарды алардын тамгалык маанисинен өзүнчө жазууга жол берилбейт. Фамилияны жазууда адегенде атын, атасынын атын, андан кийин фамилиясын көрсөтүү керек, мисалы: А.И.Брычкин, Анатолий Иванович Брычкин. 6000 адам.

Кыскартуулар жана аббревиатуралар. Кыскартууларды эки түргө бөлүүгө болот. Көз менен кабыл алуу үчүн арналган кыскартуулар жана оозеки, ошондой эле жазуу речинде колдонулган кыскартуулар.

Кыскартуулардын биринчи түрүн *тексттик же графикалык* деп атоо кабыл алынган. Мындай кыскартууларга төмөндөгүлөрдү таандык кылуу кабыл алынган:

- аймактык, өндүрүштүк жана администрациялык бирдиктердин аталышы (ш., обл.-р.-н., шаарча, үй, 3-д., туюк көчө);
- кызматтар менен наамдардын аталыштары (акад., проф., улук илим.кызм., кенже ил.кызм., доц.);
- даталардын жана календардык мөөнөттөрдүн аталышы (ай, ж.);
- тексттин өзүндөгү кыскартуулар (б.а., ж.б.у.с);
- кайрылуунун формалары (жол.,жар.) ж.б.

Кыскартылган сөздөрдүн экинчи түрү –*аббревиатуралар*. Алар оозеки речте адаттагы сөздөр катары кеңири пайдаланылат. Аббревиатуралар кыскартылган сөз айкашынын биринчи тамгаларынан түзүлөт: КР ЖК, МСБ, ЖОЖ.

Кошулган эки үндүү тыбыштарды чыгарып салуу менен кошулган эки үнсүз тыбыш боюнча түзүлгөн кыскартуулар да аббревиатураларга таандык кылынат: млрд., млн., чкт. сөздү кыскартып салуу аркылуу, б.а.сөздүн аягын жазбай коюу аркылуу: спец., зав., зам.,ж.б.).

Ошондой эле кыскартуулардын аралаш тиби колдонулат: НИИ пастбищ, Гипрозем ж.б.

Татаал кыскартылган сөздөр башталгыч бир же эки муунду экинчи толук сөз менен кошуу аркылуу түзүлөт: капремонт, хозрасчет, жилотдел, стройбанк ж.б.

Мекемелердин аталыштарын каалагандай кыскартууга жол берилбейт. Кыскартылган сөз айкаштары (ж.б., ж.б.у.с. жана башкалар) б.а. (башкача айтканда) деген сөздөн башкалары сүйлөмдүн акырында гана колдонулат.

Эгерде документтин текстинде аткаруучу *кыскартууларды жана аббревиатураларды колдонсо*, анда аларды бүткүл тексттин алдындагы өзүнчө бетке чыгаруу, кыскартуулардын тизмесин түзүү ыңгайлуу болот. Кыскартууларды өзүнчө баракка чыгарбай койсо деле болот, бирок мындай учурда алар текстте айтылат (алгачкы жолу анын толук аталышы келтирилип, андан кийин тегерек каша менен кыскартуу келтирилет).

Уюмдардын аталыштары болбогон сөздөрдү кыскартууга жол берилбейт (“финсаясат”, “топотдел” “мампрограмма” ж.б.).

Бир баракта бир эле уюм бир нече жолу айтылганда төмөндөгүдөй типтеги расмий кыскартууларды пайдаланууга жол берилет: “КР Финмин”, “Маммүлкком” ж.б.).

Кызматтардын аталыштары “президент”, “губернатор”, органдардын аталыштары: “өкмөт”, “Министрлик”, ченемдик-актылар: “Жарлык”, “Мыйзам” ж.б. баш тамга менен жазылат. Булар көптүк жак менен билдирилгенде аталышын көрсөтпөстөн баш тамгасыз жазылат.

Төмөндөгү сөздөрдү кыскартууга жол берилбейт: б.м.- болушу мүмкүн, м.о. – мына ошентип, д.а. – деп аталган, а.н. – анын ордуна, мис.-мисалы, ф-ла- формула, з-д – завод деп кыскартууга жол берилбейт.

Тыныш белгилери. *Тексттеги чекит, үтүр, кош чекит, каша* деген сөздөр жалпы эреже боюнча жазылат: бул белгиге чейин аралык калтырылбайт, ал белгиден кийин милдеттүү түрдө аралык калтырылат.

Каша, тырмакчалар текстте ошол белгиге салынып жаткан түшүнүк менен чогуу коюлат. Эгер башка тыныш белгиси болбосо кашадан кийин милдеттүү түрдө аралык жасалат. *Чекит, үтүр, үтүрлүү чекит, кош чекит, жана тире* жабылган кашаанын алдында коюлбайт. Бул белгилер

тырмакчадан кийин аралык калтырбастан жазылышы мүмкүн. Суроо, илеп белгисинен жана көп чекиттен кийин жабылган тырмакча кошумча аралыксыз коюлат.

Илеп, суроо белгиси, көп чекит бүткүл сүйлөм боюнча кашага алынган сөздөргө таандык кылынышы мүмкүн, мындай учурда алар кашадан кийин коюлат. Эгерде көп чекит каша менен шайкеш келсе, анда көп чекиттен кийинки каша ачык калтырбастан коюлат.

Дефис менен жазылган кошмок сөздөр ачыксыз жазылат, ал эми тире эки жагынан ачык калтыруу менен бөлүнөт: “катышкан – өлкөлөр” жана “Жаштар – бул өлкөнүн келечеги”.

Сан атоочтор. Документтин текстиндеги санариптердин өтө эле көп болушу окурманды тажатып жиберет, аны өздөштүрүп, баалап алуу мүмкүн болбогондуктан аларга карата кызыгуу жок болот, ошондуктан текстте санариптердин өтө маанилүүлөрүн гана келтирүү зарыл болот. Аларга социологиялык изилдөөлөр боюнча документтерде гана жол берилет.

Текстте жеке чоңдуктардын бирдигин арипсиз билдирген *сандык сан атоочтор* сөз менен айтылат. Мисалы: “бул буюмдар үчтөн ашпоого тийиш”. Убактылуу чектерди же мезгилдерди билдирген бир маанидеги сын атоочтор ушул сыяктуу жазылат. Мисалы: “сыноолор үч-беш күнгө созулууга тийиш”. Илимий–техникалык жана атайын мүнөздөгү тексттерде, ишкер документтерде ариптик маанидеги чен бирдиктери менен коштолгон сандар сан арип менен жазылат. Мисалы: “жүк көтөрүмдүүлүгү 5т. самосвал”.

Иреттик сан атоочтор. Эгерде жазуу араб санариптери менен жүргүзүлсө, анда катар кеткен сын атоочтор жөндөмөлөрдүн аякталышын көрсөтүү менен жазылат. Мисалы: “2-курстун студенти”. Бир нече катар кеткен сан атоочтор саналып өткөндө, анын аякталышы бир гана жолу жазылат. Мисалы: “1,2,3-пункттарды аткарууга тапшырма берилди”. Бирок: “1-параграфты, 2-параграфты ачыңыз”. Санариптердин жардамы менен өзүнө сын атоочтордун айрым формаларын камтыган татаал сөздөрдү билдирген аныктамаларды жазууга болот, мисалы: “100-пайыздык, 20-километрдик”. Текстте конференциянын, жылдын кварталдарынын, жарым жылдыктарды билдирген эсептиксын атоочтор жөндөмөлөрдү колдонбостон рим цифралары менен жазылат.

Көп маанилүү сандарды санариптер менен жазуу кабыл алынган. Сүйлөм ушундай сандан башталган учурларда андай кылбоого, мисалы: “жыйырма чакырымы төшөлдү” эмес: “жолдун 20 км. салынды” деп жазуу керек. Көп маанидеги бир бүтүн сандар класстарга бөлүп аралык калтыруу

менен жазылат, мисалы: 250 000 т. , 1 248 435 сом. Пункттардын номерлери араб санариби менен жазылат. Катар номерди билдирген сан тексттен чекит менен бөлүнөт, андан кийин милдеттүү түрдө аралык калтырылат. Эгерде бир баракта бир нече, мисалы он же андан ашык пункттар жазылса, анда бир разрядка өскөн сан сол жакка бир кадамга жылдыруу менен жазылат.

Белгилер: №, %. Параграф, градус, мүнөт, секунд, бөлчөктөр текстте санариптик маанилер менен айкалышып гана кезигет. Алар санариптен өзүнчө бөлүнбөйт. Ачык аралык % белгисинен кийин гана коюлат. Көптүк маанидеги сандарды жазууда параграфтын номеринин белгиси эки эселенбейт. Алар төмөндөгүдөй жазылат: № 1-4, №1,2,3; тиешелүү түрдө 98,99,5 жана 100%.

Параграф 2, №беш же номер 3, план жүз% га аткарылды деп жазууга жол берилбейт.

Жөнөкөй бөлчөктү жазууда бөлчөктүү сызык сап менен санариптин ортосунда бир деңгээлде жазылганда алар санариптен аралык менен бөлүнбөйт, мисалы: $5/3$, $7/1$. Кыйшык сызык оңго кыйшайган түргө ээ болууга тийиш. Бүтүн сандар аралык менен бөлүнөт, мисалы: $1\ 5/8$, $4\ 3/8$; ондук бөлчөктөр үтүр менен ачык калтырбастан жазылат. Ондук бөлчөктөрдү санап берүүдө аларды бири-биринен үтүрлүү чекит менен бөлүшөт: 2,5; 7,02; 99,5%.

Арифметикалык аракеттердин белгилери: кошуу, алуу, көбөйтүү, бөлүү, теңдик белгиси жалпы эреже боюнча жазылат. белгиге чейин жана андан кийин аралык калтыруу керек.

Даражанын көрсөткүчтөрү жана индекстери, чен бирдиктери, химиялык элементтердин белгилери жана алардын кошулмаларынын формулалары уюштуруу техникасынын программалык продуктуларынын мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен жазылат.

Чен бирдиктери. Салмактын, узундуктун, аянттын, көлөмдүн чендери тестте санариптик мааниси жок кездешсе, анда аларды толугу менен жазышат, мисалы, килограммдар, тонналар, кубметрлер ж.б. санариптер менен айкалыштырганда кыскартып жазылат, мисалы: 25 кг., 130 т, 15 см ж.б.

“Тартып – чейин” деген чектердеги түшүнүк тире белгиси же сөздөр менен билдирилет. Эгерде “тартып” деп жазылса, анда андан кийин милдеттүү түрдө “чейин” деп жазуу керек, мисалы: “тасманын кеңдиги 5-7 ммга чейин жол берилет”. “тасманын жол бериле турган кеңдиги 5-7 ммнын чектеринде”.

Рим санариптерин жазууда алар баш тамгалар менен жазылат, алардан да рим сандары түзүлөт. Мисалы, рим санариптери араб санариптерине

караганда жогору турат, мисалы, документтердин алда канча ири бөлүктөрүнө рим санариптери, ал эми майдаларына араб санариптери менен номер коюлат.

Бөлүмдөрдү туюнтмалоонун эрежелери. Чакан бөлүмдөрдүн текстинин ички структурасы туюнтмалоога карата коюлган милдеттүү талап болуп саналат. Ал бөлүмдөргө жана чакан бөлүмдөргө бөлүнөт. Бөлүмдөргө бүткүл документтин чектеринде катар номер коюлууга жана араб санариптери менен белгиленип чекит коюлууга тийиш.

Чакан бөлүмдөрдүн ар бир бөлүмдүн чектериндеги номерлери болууга тийиш. Мисалы, 2.1- экинчи бөлүм, биринчи чакан бөлүм. Бөлүмдөрдүн аталыштары текстке симметриялуу түрдө баш тамгалар менен жазылат. Чакан бөлүмдөрдүн аталыштары абзацтан биринчи баш тамгасынан башкалары саптык санариптер менен жазылат.

Мисалы:

2. ӨНӨР ЖАЙ

2.1. Машина куруу

Жалпы эрежелер:

Аталыштар баш тамгалар менен жазылат.

Аталыштарды ташууга жол берилбейт. Аталыштын акырына илеп жана суроо белгисинен башка тыныш белгиси коюлбайт.

Кыска аталыштарды (15 белгиден аз) ортосун ачып жазышат – ар бир тамгадан кийин аралык кетет, мисалы: “СИНТАКСИС”, же бпт; автоматтык разрядка жүргүзүлөт.

Ири аталыштар (40 белгиден ашык) бир нече сап менен жайгаштырылат, бирок ар бир сап мүмкүн болушунча мазмундуу мааниге ээ болууга тийиш. Чоң аталыштын тексти бир интервал менен аткарылат.

Бөлүмдүн жана чакан бөлүмдүн аталышынын ортосундагы аралык – эки интервал, аталыш менен тексттин ортосундагы аралык – бир интервал.

Эгерде бир баракка аталыштары бир бир нече текст жазылса, анда тексттин акыркы сабынан тартып кийинки аталышка чейин кош интервал жасоо зарыл.

Эгерде тексттин аталышынан кийинки кеткен үч сап беттин акырына батпаса, аталышты беттин аягына жазууга болбойт. Бүткүл текстти кийинки бетке которуу максатка ылайыктуу болот.

Чакан аталышты туюнтмалоонун эрежеси: Кичине тамгалар менен жазылат. Жакшыраак көрүнсүн үчүн аларды бөлүп көрсөтүшөт жана тексттен кошумча интервал менен бөлүшөт. Аталышты беттин сол жагынан

туюнтмалоода чакан аталыш жайгашкан жер да беттин сол тарабына жазылууга тийиш. Аларды астын сызуу, ортосун ачуу, кашага алуу менен бөлүп көрсөтүүгө болот.

Шилтемелерди туюнтмалоо. Бир катар документтерде шилтемелер, толуктоолор, түшүндүрмөлөр же булагын көрсөтүүлөр кездешет. Шилтеменин текст менен байланышта болушуна сносканын белгилери кызмат кылат. Алар тексттин кандайдыр бир булакка шилтеме жасоо керек болгон жерге, ошондой эле шилтеменин өзүнүн алдына коюлат.

Араб санариптери жана жылдызчалар сносканын белгилери болуп кызмат кылат. Жылдызчалар санариптик жумуштарда жана бир бетте үчтөн ашпаган шилтеме болгон кезде колдонушат. Шилтемелердин тексти беттин акырына, негизги тексттин ылдый жагына жайгаштырылат.

Эгерде документте бир нече шилтеме болсо, анда аларды ар бир беттин чегинде ирети боюнча номерлешет. Шилтеменин тексти негизги текст бетте канча орунду алганына карабастан беттеги сызыктын алдына жазылат. Акыркы шилтеменин акыркы сабы беттин төмөнкү чегинин деңгээлинде жайгашат.

Негизги текст биринчи шилтемеге чейин жазылат, шилтемелерге номер коюлат жана сап акырына чейин толукталып жазылат.

Абзацтык чегинүүдөн кийин шилтеменин катар номуру коюлат, аралык жасалат жана шилтеменин тексти баш тамга менен жазылат. Мазмуну чоң текст бир нече сапка жазылат. Ушул учурда биринчи жана андан кийинки саптар сол тараптан башталып жазылат. Эгерде бир баракта бир нече сноска болсо, анда аларды биринчиси сыяктуу жол-жоболоштурушат, бирок аларды бири-биринен эки интервал менен бөлүшөт. Шилтеменин абзацтын туюнтмалоо санариптин өлчөмүнөн башкалары негизги текст үчүн берилгендей жол-жоболоштурулат. Шилтемелер үчүн – 14 пунктун ордуна 12 пункт керек. Библиографиялык баяндамалар эрежелерге ылайык берилет. (караңыз).

Тигил же бул маселени кароо процессинде байланыштыруучу сөздөрдү (мында, ошону менен бирге, андан тышкары, бирок, ошондой болсо да ж.б.) сыяктуу сөздөрдү пайдалануу керек. Теманы алмаштырууда кириңди фразаларды пайдалануу керек.

Айрым фразалар, сүйлөмдөр, негизги ойлор, тыянактар, сунуштар, ал эми кээде мазмундук мааниси бар сөздөрдү түс аркылуу астын сызуу, курсив же коюу санарип менен бөлүп көрсөтүү зарыл болот.

Таблицалар

Аналитикалык документ мүмкүн болушунча тексттик материалдан тышкары таблицалар, графиктер, сүрөттөр же диаграммалар менен жабдылууга тийиш.

Таблицаларда окуунун эки деңгээли: вертикалдуу- графалар жана горизонталдуу саптар болот.

Таблицадагы белгилердин жалпыланган аталышы аталыштын жана чакан аталыштын графаларын, ал эми объекттердин аталышы – таблицанын сабынын аталышы жана чакан аталышы таблицандагы белгилердин жалпыланган аталышын түзүп турат. Эгерде таблица бирден ашык баракка басылса, таблицанын графаларына номер коюлушу жана кийинки беттерине ушул графалардын номерлери гана басылат.

Аталыштар баш тамгалар менен, ал эми эгерде чакан аталыштар аталышы менен бир маанини билдирсе, б.а. аны түшүндүрүп турса, кичине тамгалар менен жазылат. Эгерде чакан аталыш өз алдынча мааниге ээ болсо, анда ал баш тамагалар менен жазылат. Аталыштарга жана чакан аталыштарга чекит коюлбайт.

Тилкелердин аталыштары боегу калың баш тамгалар менен башталат.

Биринчи тилкенин аталышы ушул тилкенин мазмунун чагылдырууга тийиш. Мындай мазмунду аныктоодо кыйынчылыктар келип чыккан учурда таблицаны биринчи тилкесинин аталышысыз эле жол-жоблоштурууга жол берилет.

Таблицанын графаларынын жана саптарынын аталыштары жана чакан аталыштары атооч жөндөмдөгү биринчи жактагы зат атооч менен билдирилет. Таблицанын графаларынын жана саптарынын аталыштарында жана чакан аталыштарында жалпы кабыл алынган шарттуу белгилер гана колдонулат.

Таблица баш жагынан, капталынан жана прографалардан турат.

Таблицанын баш жагы бул анын үстүңкү бөлүгү, анда прографалардын аталышы жана каптал жагынын аталышы камтылат. Таблицанын баш жагы таблицанын андан кийинки санариптик материалынан бөлүнүп турат.

Таблицанын прографалары санариптер же байкоолордун, касиеттердин кыска жазуулары ж.б. менен толтурулат.

Адатта таблицанын каптал жагына кандайдыр-бир белгилердин аталыштары, ал эми прографаларга ушул белгилерди мүнөздөгөн маалымдамалар жайгаштырылат. Таблицанын каптал жагы ээси, ал эми графалар баяндоочу сыяктуу болуп калат.

Практикада таблицаларды түзүүнүн жана туюнтмалоонун төмөндөгүдөй негизги эрежелери иштелип чыккан:

1. Таблица өлчөмү боюнча мүмкүн болушунча чакан болууга тийиш, анткени, кыска таблицага талдоо жүргүзүү жеңил болот. Кээде бир чоң таблицадан көрө, 2-3 анча чоң эмес таблица түзүү максатка ылайыктуу болот.

2. Таблицанын аталышы, ээ сабынын жана баяндоочтун аталыштары так, кыска жана ачык жол-жоболоштурулууга жана эгерде бул талап кылынса, чен бирдиги болууга тийиш. Таблицанын аталышында келтирилип жаткан маалымдамалар таандык кылынган аймак жана мезгил көрсөтүлүүгө тийиш. Таблицадагы көрсөткүчтөрдүн аталыштарын алардын мазмунун ачып бере турган нускамалык түшүндүрмөлөр менен коштоонун кереги жок. Мындай түшүндүрмөлөрдү эскертүүдө берүү жакшы болот. Таблицанын графаларында жана саптарында атооч жөндөмөдөгү зат атооч менен билдирилген аталыш болууга тийиш. Графалардын жана саптардын чакан аталыштары атылыштар менен ылайык келип турууга тийиш.

3. Ээнин саптары жана баяндоочтун графалары адатта жекеден жалпыга карай деген принцип менен жайгаштырылат, б.а. адегенде жөндөлүүчүлөр келтирилет, ал эми ээ менен баяндоочтун акырында жыйынтыктар чыгарылат. Эгерде бардык жөндөлүүчүлөр келтирилбей, алардын алда канча маанилүүлөрү гана бөлүнүп көрсөтүлсө, анда адегенде жалпы жыйынтыктар көрсөтүлөт, ал эми андан кийин алардын алда канча маанилүү болгон курамдык бөлүктөрү бөлүнүп көрсөтүлөт, бул үчүн жыйынтыктоочу саптан кийин, «анын ичинде» деген түшүндүрмө берилет.

4. Таблицанын санариптерине шилтеме жасоо ыңгайлуу болушу үчүн ээдеги саптарга жана баяндоочтогу графаларга көпчүлүк учурда номер коюлат. Мында баяндоочтун санариптер жазыла турган графаларына гана номер коюлат. Баяндоочтун графаларына таптакыр номер коюлбайт, же болбосо литерлер менен («а», «б» ж.б.) белгиленет.

5. Таблицаны толтурууда төмөндөгү шартуу белгилер пайдаланылат: эгерде мындай көрүнүш дегеле орун албаса, тире коюлат. эгерде аталган көрүнүш тууралуу жок болсо, көп чекит коюлат же «маалымдамалар жок» деп жазылат. эгерде маалымдамалар болсо, бироксандык маанилер таблицада кабыл алынган тактыктан аз болсо, 0,0 деген белги коюлат.

6. Таблицада тегеректелген сандар тактыктын бирдей даражасы менен (0,1 ден 0,01 ге чейин ж.б.) келтирилет. Пайыздар менен берилген көрсөткүчтөр чоң сандар, мисалы төрт маанилүү сандар менен

билдирилгенде, аларды «... эсе жогору же аз» деген сөздөр менен алмаштыруу максатка ылайыктуу болот. Мисалы, 2489% дегендин ордуна «24,9 эсе көп» деп жазуу жакшы болот.

7. Эгерде жалаң гана отчеттук маалымдамалар эмес, эсептөөлөрдүн натыйжасында алынган маалымдамалар келтирилсе, бул тууралуу таблицада же ага карата эскертүүдө билдирип коюу максатка ылайыктуу болот.

8. Таблица эскертүүлөр менен коштолушу мүмкүн, аларда маалымдамалар булагы, көрсөткүчтөрдүн алда канча толук мазмуну жана башка зарыл түшүндүрүүлөр көрсөтүлөт.

Таблицаларда аталган документ менен таанышууда анын айрыкча көңүл бурула турган параметрлерин боегу калың, кыйшык шрифт же башка түс менен бөлүп көрсөтүү зарыл.

Ар бир таблицанын, графиктин, диаграмманын жана сүрөттүн өсүш даражасы боюнча өзүнүн катар номери (номерлештирилген аталыш) болууга тийиш жана жазуу үстүңкү жагынын оң бурчуна жайгаштырылууга тийиш, мисалы:

1-таблица. Жашоо деңгээли

Кээде алардын кыскача аталышына жол берилет. Мисалы, 1-таблица., 5-диаграмма ж.б.

Таблицанын номери, аталышы, чен бирдиктери боегу коюу 12 өлчөмдөгү жантак тамга менен бөлүнүп көрсөтүлөт. Таблицанын аталышы баш тамгалар менен, номери араб сан ариптери менен жазылат.

Эгерде таблица же диаграмма, сүрөт тиркемеге жайгаштырылса, анда тиркеменин тиешелүү бетине шилтеме жасалат.

Таблица минималдуу калыңдыктагы алкакка (көлөкөсүз) алынууга тийиш.

Текстте таблицадагы маалымдамаларга номерин көрсөтүү менен шилтеме жасалганда, «12-таблица» деген сөз баш тамга менен жазылат. Таблицага номерин көрсөтпөстөн шилтеме жасалганда кичине тамгалар менен «... кийинки таблицада» деп көрсөтүлөт.

Чен бирдиктери жатыш жөндөмөдө көрсөтүлөт (мисалы, «өткөн жылдын тиешелүү мезгилине карата пайыздар менен»). Чен бирдиктеринде кыскартууларды колдонуунун зарылдыгы жок.

Биринчи тилкедеги маалымдамаларды тегиздөө таблицанын сол чети боюнча, калган тилкелердики таблицанын ортосу боюнча жүргүзүлөт.

Биринчи саптын биринчи тилкесиндеги маалымдамалар боегу калың шрифт менен бөлүнүп көрсөтүлөт.

Таблицанын аталышы анын мазмунуна так ылайык келүүгө тийиш.

Эгерде таблицаны бир бетке батыруу мүмкүн болсо, таблицаны туюнтмалоода аны эки бетке бөлүү болбоого тийиш. Узун таблицалар бөлүнгөн учурда, экинчи беттин үстү жагында таблицанын талааларынын болгон аталыштары көрсөтүлүүгө тийиш.

Чоң эмес таблицалар алар таандык кылынган беттеги тексттен кийин коюлат.

Таблицанын көлөмдүү болушуна: таблицанын башкы мазмунуна тикелей тиешеси жок артыкбаш сан ариптердин киргизилишине жол берилбейт.

Бир бүтүн баракты ээлеген ири таблицалар өзүнчө барактарга жазылат жана ушул таблица биринчи жолу аталган беттен кийинки текстке карата берилет.

Кээде барактарды журналдык жайгаштыруу талап кылынат, бул болсо таблицаны алда канча даана көрсөтөт. Таблицалардагы бардык графалардын аталыштары болот, аталыштардагы сөздөрдү кыскартып жазууну өтө зарыл учурда гана колдонууга болот.

Айтылып өткөн бардык жеке, химиялык, физикалык-химиялык, финансылык жана башка чоңдуктар алардын чен бирдиктеринин аталыштары менен коштолот.

Графиктер жана диаграммалар

Изилдөөнүн натыйжасында алынган, таблицаларга жайгаштырылган материал көпчүлүк учурда ар кандай графиктерди, диаграммаларды түзүү жана сүрөттөрдү колдонуунун жардамы менен ачык көрсөтүп берүүгө муктаж болот.

Графиктер статистикалык материалдардын алда канча жеткиликтүү, түшүнүктүү жана эсте каларлык болушу, ошондой эле аларга жакшы талдоо жүргүзүүгө көмөк көрсөтүү үчүн колдонулат. График таблицадан айырмаланып, тигил же бул көрүнүштүн абалынын же өнүгүшүнүн жалпыланган сүрөтүн берет, бир кароо менен эле санариптик материалда камтылган мыйзам ченемдүүлүктөрдү байкоого мүмкүнчүлүк берет. Анда салыштырмалуу мүнөздөмөлөр алда канча даана болуп калат жана көрсөткүчтөрдүн өнүгүш тенденциясы жана өз ара байланыштары ачык көрүнүп турат.

Программалык продуктулардын техникалык мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен көрсөтүлгөн көрүнүштөрдү күтүүнүн ар кандай мезгилдеринде болжолдоо максатка ылайыктуу болот.

Графиктер *аттрактивдүү* (бир караганда эле графикте эмне тартылгандыгы түшүнүктүү болууга тийиш), *эстетикалуу* (кооз) болууга тийиш. Такай даярдалуучу документтерди даярдоонун калыптанып калган практикасына негизденүү менен, жалпы кабыл алынгандан башка учурларда, диаграммалардын типтери жана түрлөрү ар бир жолу алдыга коюлган милдеттерге негизденүү менен тандалып алынат.

Техникалык мүнөздөмөлөрү:

Шрифт	Arial суг (боегу коюу эмес)
Диаграмманын аталышы	16 (ичке көлөкө, курсивсиз)
Окторунун аталышы	12-14
Легенда	14
Коюлган текст	12-16 (курсив)
Маалымдамалардын белгилери	10-14 (алкакка алынышы мүмкүн)

Графиктин маанилердин огу боюнча торчосу болууга тийиш. Диаграмма коюлган барактагы графиктин (диаграмманын) талаасы пропорционалдуу басымдуулук кылган орунду ээлөөгө тийиш.

Тегерек жана шакектүү диаграммалардан башка бардык графиктерде экономикалык бөлүктөр сирень түстүү жана социалдык бөлүктөр сары түстүү фон менен берилиши мүмкүн. Графиктин талаасы ак бойдон калат.

Графиктин жана графиктин кадрынын тышкы алкактары болбоого тийиш.

Сызыктуу графиктин сызыктары ийкемдүү, орточо жоондукта болууга жана ар бир өзгөргөн жеринде өзгөчөлөнүп турууга тийиш. Сызыктардын болжолдук бөлүгү пунктирлүү сызык менен берилүүгө жана ал жайгашкан жерге «болжол» деп жазылып коюлууга тийиш.

Сызыктуу графиктин түсү жана стили аларды кийин ак-кара вариантта басып чыгарууну эске алуу менен тандалып алынууга тийиш.

Сызыктуу бир графикте 4-5 тен ашык өзгөрүлмө графиктин бет ачарын өткөрүүгө жол берилбейт.

Графиктерди классификациялоо. Графиктер колдонулган графикалык образдардын мүнөзү жана алдыга коюлган милдеттерди чечүү көз карашынан, атап айтканда: салыштыруу графиги, динамика, структура жана структуралык жылыштар, аткарууга контролдук жүргүзүү, мейкиндикке жайгаштыруу жана

мейкиндикте таралуу, варианттык катарлар, варианттык белгилердин көз карандылыгы болуп классификацияланат.

Тилкелүү диаграммалар статистикалык көрсөткүчтүн чоңдугун салыштыруу жана курамдын салыштырмалуу мүнөздөмөсү, ар кандай объектилерди мүнөздөп турган кандайдыр-бир көрүнүштүн процесси үчүн алда канча жөнөкөй жана ачык-даана көрүнүп турат. Ар бир өзүнчө турган тилке өзүнчө объектиге арналат. Тилкелердин жалпы саны салыштырылып жаткан объектилердин санына барабар болот.

Сызыктуу графиктер документтин түстүү жана ак-кара варианттары үчүн бир вариант менен түзүлөт. Сызыктуу графиктин артыкчылыгы мына мында: динамика үзгүлтүксүз сызык катары берилип, процесстин үзгүлтүксүздүгүн мүнөздөп турат. Көрүнүштөрдүн убакыт ичинде өнүгүшүн (динамикасын) жана тигил же бул аракеттин аткарылышынын жүрүшүн мүнөздөгөн процесстерди ачык көрсөтүү үчүн колдонулат. Графиктин жалпы көрүнүшү ординат огунун жана абсцисс огунун масштабдарынын катышына жараша болот. Эгерде абсцисс огундагы шкала үчүн масштаб ординат огундагы масштабдар менен салыштырганда абдан узун болуп калса, анда динамикадагы термелүү анча билинбей калат. Анын тескерисинче, абсцисс огундагы масштабга салыштырганда ординат огундагы масштабды жогорулатуу өтө кескин термелүүлөрдү пайда кылат. Маалымдамаларында убакыттын ар кандай мезгилдери, убакыттын аралыгындагы интервалдар (кесиндилердин узундугу) камтылган кандайдыр-бир көрүнүштөрдүн графикалык сүрөттөлүшү үчүн шкаланы абсцисс огуна коюуда мезгилдердин узактыгынын чоңдугуна пропорционалдуу болууга тийиш. Сызыктуу графиктин ачык көрүнүп турушунун шарттарынын бири ийри сызыктардын сүрөттөн кескин бөлүнүп көрүнүп турушу болуп саналат. Көпчүлүк учурда бир сызыктуу графикте бир нече ийри сызык келтирилет, алар ар кандай көрсөткүчтөрдүн динамикасынын салыштырмалуу мүнөздөмөсүн берет же ар кандай кырдаалдардагы ошол эл көрсөткүчтүн өзүн көрсөтөт. Сызыктар бири биринен айырмаланып турушу үчүн, алардын ар бири ар кандай вариантта жасалат, аларга айырмалоочу белгилер салынып, ар кандай түстөр менен берилет. Мындай графиктер бөлүштүрүү катарларын ачык сүрөттөп көрсөтүү үчүн пайдаланылат (ийри сызыктуу бөлүштүрүүлөр). Мындай учурда абсцисс огу боюнча варианттар коюлат, ал эми ординат огуна бөлүштүрүү катарларынын жыштыктары коюлат. Мындай графиктер варианттуу бир белгинин экинчи белгиге көз карандылыгын ачык сүрөттөп көрсөтүү үчүн пайдаланылат.

Диаграмманын структуралык элементтеринин (өзгөрүлмө) саны көп болгон учурда, *шакектүү (тегерек)* диаграммаларды легенда ачкычын жана

диаграмманын тышкы катмары боюнча пайызды көрсөтүү менен легенданын ордуна белгилер менен жабдуу керек. Шакектүү жана тегерек диаграммалар түстүү жана ак-кара варианттар менен түзүлөт. Түстүү варианттын тушунда түстүк гамма программада болгон оргтехника аркылуу автоматтык түрдө тандалат. Ак-кара түстөгү вариантта секторлордун түстөрү кол менен жасалат. Түстөрдүн контрасттуулугу накта ак жана накта кара түстөрдү, ошондой эле бозомук жана ар кандай оюуларды пайдалануу менен жетишилет. Ченөө масштабы оор, бирок ар бир геометриялык фигурада ал көрсөтүп турган сандык маанини көрсөтүү керек.

Сектордук диаграммалар радиустар менен айрым секторлорго бөлүнгөн тегеректи билдирет. Ар бир сектор бир бүтүн бөлүктүн кандайдыр-бир бөлүгүн мүнөздөйт жана тегеректин ушул бөлүгүнүн салыштырма салмагына пропорционалдуу келген аянтын ээлеп турат. Көргөзмөлүүлүккө тегеректеги айрым бөлүктөрдүн салыштырма салмагынын көзгө дароо байкалагандыгы менен жетишилет. Кээде сектордук диаграммаларда өсүштүн көрсөткүчтөрү менен көрүнүштүн структурасынын өзгөрүшү айкалыштырылат.

Диаграмманын структуралык элементтеринин (өзгөрүлмө) саны 10дон ашпоого тийиш. Баштапкы массивдеги элементтердин саны ашып кеткен учурда, аны кыскартуу маанилерди азайышы боюнча сортто жана минималдуу маанилердин санын суммалаштыруу аркылуу салыштырма салмагы аз болгон көрсөткүчтөрдү «Башкалар» деген графага агрегирлештирүү аркылуу жетишилет.

Тилкелүү диаграммалар түстүү жана жана ак-кара варианттарда түзүлөт. Эгерде маалымдамалар бир катар өзгөрүлмө маанилер боюнча бир өзгөрүлмө маани боюнча же убакыттын бир мезгилинде бир катар өзгөрүлмө маани боюнча талдоо жүргүзүлөт, 10-12 катардын чагылдырылышы мүмкүн.

Графикте төмөндөгүдөй негизги элементтерди айырмалоо зарыл болот:

- *графикалык образ* (графиктин негизи) – бул геометриялык белгилер, чекиттердин, сызыктардын, фигуралардын жыйынтыгы, ушулардын жардамы менен статистикалык чондуктар көрсөтүлөт. Колдонулган геометриялык белгилерге жараша графиктер чекиттүү, сызыктуу, тилкелүү, тасмалуу, тегерек ж.б. болуп бөлүнөт. Графикалык образды туура тандап алуу абдан маанилүү. Ал графиктин максатына ылайык келүүгө жана көрсөтүлө турган статистикалык жана жана башка маалымдамалар үчүн алда канча көрүнүктүү болууга тийиш.

- *график талаасы* – бул графикалык образдар жайгашкан жер. Өлчөмдөрү жана пропорциялары боюнча мүнөздөлөт. Талаанын өлчөмү графиктин арналышына жараша болот.

- геометриялык белгилерди талаага жайгаштырууну аныктай турган *мейкиндик ориентирлери* координаттык торчолордун системасы түрүндө берилет.

- *масштабдуу ориентирлер* – ушул белгилердин сандык жагынан аныкталышына жардам берет. Масштабдык шкалалардын системасы менен аныкталат. Сандык чоңдукту графикалык чоңдукка которуунун шарттуу чени графиктин масштабы деп аталат.

- *графиктин экспликациясы* - өзүнө графиктин аталышын жана анын айрым бөлүктөрүнүн тиешелүү түшүндүрмөлөрүн камтып турат. Бул анын мазмунунун сөз менен түшүндүрүлүшү. Ал графиктин аталышын, масштабдык шкалаларды бойлото кеткен колдорду, графиктин айрым бөлүктөрүнө карата түшүндүрмөлөрдү өзүнө камтып турат. Графиктин аталышына карата статистикалык таблицанын аталышына карата коюлган ошол эле талаптар коюлат: бирок ал кыска формада графиктин мазмунун берип турууга тийиш.

Эгерде бир нече өзгөрүлмө графиктин динамикалык талдоосу келтирилсе, алардын саны 3-4төн ашпоого тийиш. Катардын акыркы убактылуу мезгили жана чектелген маанилери боюнча маалымдамалардын белгилери милдеттүү түрдө коюлат.

Диаграммалар бөлүмдүн текстине сүрөт түрүндө киргизилет. Кадрдан баш сөз менен жазылган жер алынып салынат.

Тексттеги диаграмманын бийиктигинин жана кеңдигинин пропорциялары Excel пакетиндеги барактагы диаграмманын пропорцияларына ылайык келүүгө тийиш.

Барактын туурасы боюнча коюлган диаграмманын өлчөмү 12смдан жогору болбоого тийиш (бийиктиги – 8см).

Диаграмманы курчап турган текстте ташууларды ордуна коюу жүргүзүлөт.

Түстүү көрүнүштөгү графиктерден, диаграммалардан башка, графиктер, диаграммалар ак-кара түстө берилүүгө жана окуганга ыңгайлуу болууга тийиш.

Легендалардын жазуулары жан башка тактоочу жазмалар даана аткарылууга тийиш, эгерде график негизги бөлүгүндө абдан чакан жана ар тараптуу болсо, анда аны А4 форматына чейин чоңойтуу жана тиркемеге киргизүү зарыл, мында текст боюнча шилтеме жасалат.

Библиографиялык шилтемелер

Автор өзүнүн документинде пайдаланган адабият жана маалымат булактары (китептер, журналдар, жыйнактар ж.б.) “адабияттар”, “адабият

жана булактар”, “пайдаланылган адабияттар” деген жалпы аталыш менен тиркемеде пайдаланылышы мүмкүн.

Документтин темасы боюнча сунуш кылынган адабияттардын тизмеси да ушундай эле келтирилет.

Библиографиялык маалымдамалар: булактын авторунун аты-жөнү, анын аталышы, кайсы басмада, кайсыл шаарда, кайсыл жылы басылган, бетинин номери ж.б. белгиленген тартипте келтирилет:

1. Автордун аты-жөнү, илимий даражасы кыскартылган, эгерде авторлор бир нече болсо, анда алар титулдук баракта кандай тартипте берилсе, ошол тартипте саналып өтөт.

2. Булактын толук аталышы баш тамгалар менен тырмакчага алынбастан жазылат.

3. Басылган жери, мында Бишкек “Б.” чекит менен белгиленет, калган шаарлар толугу менен жазылат.

4. Басмалардын аталышы: илим ж.б.

5. Басылган жылы.

6. Томдордун саны же томдун номери. Эгерде шилтеме эмгектин бир бөлүгүнө жасалса чыгарылышынын номери. Номерлер жөндөмө мүчөлөрү жок жазылат.

7. Барактын номери.

Эгерде булак бирөө болсо, анда шилтеме сноскалар сыяктуу документтин акырында сызыктын алдына келтирилет. Мындай учурда катар номер коюлбайт.

Мисалдар:

1. О.М. Рой. Социалдык-экономикалык жана саясий процесстерди изилдөө: жогорку окуу жайлары үчүн окуу китеби СПб, Питер, 2004 -364-б.;

2. Ата мекен. 2000.13-июнь;

3. Р.Г. Осипян. Эмгек рыногу жана интеллигенция. Социологиялык изилдөө. 2000. №10 31-44-б.

Таламдаш тараптар менен консультацияларды өткөрүү

Таламдаш тараптар менен консультацияларды жүргүзүүнүн алда-канча эффективдүү формаларын аныктоо үчүн:

- Консультацияларды өткөрүүнүн формасын аныктай турган негизги факторлорду идентификациялоону жана талдоо жүргүзүүнү жүзөгө ашыруу;
- Консультацияларды өткөрүүнүн ар кандай формаларынын негизги мүнөздөмөлөрүн карап чыгуу жана долбоордун максаттарына жана негизги факторлорго негизденүү менен алда канча эффективдүү форманы аныктоо зарыл.

Таламдаш тараптар менен консультацияларды өткөрүүнүн формасы төмөндөгүлөргө негизденип тандалып алынат:

- Консультацияларды өткөрүүнүн максаттары;
- Консультацияларды даярдоо жана өткөрүү үчүн адамдык жана финансылык ресурстардын болушу;
- Консультацияларды даярдоо үчүн убакыттын болушу;
- Консультация өткөрүлүп жаткан маселенин татаалдыгы;
- Таламдаш тараптардын позицияларынын ортосундагы пикир келишпестиктердин мүмкүн болуучу деңгээли, консенсуска жетишпей калуу тобокели ж;б.

Маселенин татаалдыгы жана/же мүмкүн болуучу ар кандай көз караштардын ортосундагы олуттуу айырмачылыктар консультацияларды өткөрүүгө карата алда канча негиздүү даярдыкты жана аларды өткөрүүнүн ар кандай формаларын бириктирүүнү талап кылат (мисалы, даярдоо этабында сурамжылоо жүргүзүү жана негизги иш чара катары коомдук талкууну өткөрүү).

Эгерде консультациялардын предмети комплекстүү маселе болсо, аны бир нече аспектилерге бөлүүгө болот, аларды кароо алда канча узак мезгилге созулушу мүмкүн жана консультацияларды өткөрүүнүн ар кандай формаларын колдонуу менен жана бүтүндөй бир катар иш чаралардын мезгилинде жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

Өзөктүү факторлорго талдоо жүргүзүүдөн башка учурларда консультацияларды өткөрүүнүн формаларын тандап алууну жүзөгө ашыруу алардын өзөктүү мүнөздөмөлөрүн карап чыгууну камтууга тийиш, алардын негизгилери төмөндө келтирилди.

Консультацияларды өткөрүүнүн негизги формаларынын өзөктүү мүнөздөмөлөрү

Формасы	Баяндалышы	Артыкчылыгы	Кемчиликтери
Жазуу жүзүндөгү консультациялар	Алдын ала даярдалган материалдар жана документтер комментарий үчүн таламдаш тараптарга жиберилет	<ul style="list-style-type: none"> • аналитикалык документтердин көлөмүнүн чоңдугуна байланыштуу таламдаш тараптардын көпчүлүгүнөн комментарийлерди алуунун мүмкүнчүлүгү; • салыштырмалуу аз каражат сарпталуусу 	таламдаш тараптардын бардыгы эле кесипкөй комментарийлерди бере алышпайт; жеке баарлашуунун кемчилиги жана жооп, комментарий албай калыш мүмкүнчүлүгү; Комментарий алуунун узак мөөнөтү
Фокус-топтор	Атайын тандалып алынган катышуучулар конкреттүү саясат же проблема жөнүндө ойлорун айтат	<ul style="list-style-type: none"> • уюмду айрыкча кызыктырган маселелерди изилдөөгө мүмкүнчүлүк берет; • бир топ терең натыйжаларды алып келиши мүмкүн; • мурдагы консультацияларды өткөрүү үчүн пайдалуу; • жоопторду тез алуу 	<ul style="list-style-type: none"> • эгерде маселе так эмес жол-жоболоштурулса, топ көңүл бурбай коюшу мүмкүн; • өзөктүү роль алдын-ала изилдөөдөн жана даярдыктан өткөн; • Алынган көз караштар(ойлор) тар чөйрө үчүн кызыгууну туудурбайт
Сурамжылоо	Окутулган интервьюерлер калктын тандалып	<ul style="list-style-type: none"> • Аныкталган маселе жаатында көптөгөн 	<ul style="list-style-type: none"> • Натыйжаларга жетишүү көп убакытты алышы

	<p>алынган белгилүү бир бөлүгүнө алдын ала белгиленген бир катар суроолорду берет</p>	<p>адамдардын көз карашын аныктоо үчүн пайдалуу метод;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Таламдаш тараптардын өкүлдөрү менен жеке баарлашуу жана жоопторду тактоо мүмкүнчүлүгү; • Башка методдорго караганда ишенимдүүлүгү жогору 	<p>мүмкүн;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Суроолорду туюнтмалоонун татаалдыгы; • Дыкааттык менен даярдык көрүүнү талап кылат; • Наркы жогору; • Даярдыгы бар интервьюерлердин болушу
<p>Анкеталаш-тыруу</p>	<p>Анкетала берилген суроолордун тизмесине респондент өз алдынча жооп берет</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Таламдаш тараптардын кеңири чөйрөсүнүн арасына жайылтууга болот; • Коомдук отурумдарга катышпай турган тараптардын көңүлдөрүн тартууга мүмкүнчүлүк берет; • Почта, электрондук почта же телефон аркылуу жасаса болот 	<ul style="list-style-type: none"> • Стратегиялык талдоонун татаалдыгы; • Таламдаш тараптардын айрым өкүлдөрү катышпай коюшу мүмкүн; • Суроолордун формулировкасынын татаалдыгы; • Жоопторду алуунун көп убакка созулушу

<p>Коомдук угуулар</p>	<p>Эреже катары бир өзөктүү маселеге же темага арналган ири чогулуштар бир нече суроого бөлүнөт</p>	<ul style="list-style-type: none"> • консультацияларды өткөрүүнүн алда канча ачык жана мүмкүнчүлүктүү формасы; • таламдаш тараптардын өкүлдөрүнүн алда канчасын чогултууга мүмкүнчүлүк берет; • конкреттүү суроо боюнча бир топ көз караштарды бөлүүгө мүмкүнчүлүк берет 	<ul style="list-style-type: none"> • айрым адамдар ачык чогулушта оюн жакшы айта алышпайт; • дыкаттык менен даярданууну талап кылат; • эксперттерге гана тиешелүү тар темаларды талкуулоо мүмкүн эмес
<p>Конференция</p>	<p>Конкреттүү натыйжаларга жетүүнү каалаган эксперттердин салыштырмалуу көп санын чогултат</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Консультацияларды өткөрүүнүн алда канча ачык жана мүмкүнчүлүктүү формасы; • Таламдаш тараптардын өкүлдөрүнүн алда канча көп санын чогултууга мүмкүнчүлүк берет; • Теманы ар тараптан талкуулоого мүмкүнчүлүк берет 	<ul style="list-style-type: none"> • Айрым адамдар ачык чогулушта өз ойлорун жакшы билдире алышпайт; • Дыкааттык менен даярдоону талап кылат; • Көп каражат жумшоону талап кылат

<p>Семинарлар/эксперттик талкуулар</p>	<p>Конкреттүү натыйжаларга жетүүнү каалаган эксперттердин салыштырмалуу аз санын чогултат</p>	<ul style="list-style-type: none"> • убакыт чектелгенде жана эксперттердин тобунун пикирине баа берүү зарыл болгондо эффективдүү; • бир эле мезгилде аны чечүү үчүн эксперттердин тажрыйбасын мобилизациялоо менен проблеманы тиешелүү/атайын мөөнөттөрү менен белгилей алат; • Топтук иш макулдашууга келген жана дагы иштей турган сфераларды ажыратуу мүмкүнчүлүгүн берет 	<ul style="list-style-type: none"> • Анын алдында өткөрүлгөн изилдөөнү жана бир катар уюштуруу иштерин талап кылат; • Консенсуска жетишүүнүн кепилдиги жок; • Бардык эле таламдаш тараптардын өкүлдөрү катыша албайт
<p>Жумушчу топтору</p>	<p>Белгилүү бир чөйрөдө талкуулоо жүргүзүү жана сунуштарды берүү үчүн адамдардын атайын тандалып алынган тобу</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Чечимдерди кабыл алуу үчүн жооптуу адамдардын таасирин камсыз кылууга мүмкүнчүлүк берет/коомчулук; • Коомдук/ири отурумдардан көрө, дайындоо жеңил; 	<ul style="list-style-type: none"> • Структурасы жогору болушу, ири пландаштырууну, кенири катышууну жана процесстин деталдарын башкарууну талап кылышы мүмкүн; • Таасир тийгизүү алда канча тынчы

		<ul style="list-style-type: none"> • Узак убакыт бою туруктуу консультацияларды өткөрүү мүмкүнчүлүгү 	<p>жок азчылыктан алынышы мүмкүн;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Бардык эле таламдаш тараптар тартылбашы мүмкүн; • Катышуучулур кабыл алынчу чечимдерге жоопкер болуп калышы мүмкүн
--	--	---	---

Консультацияларды даярдоо жана өткөрүү боюнча сунуштар.

Консультация өткөрүү деп саясаттын актуалдуу маселелерин талкуулоону, аларга карата таламдаш тараптардын позицияларын аныктоону жана саясий чечимдерди иштеп чыгуу жана жайылтуу убагында анын натыйжаларын эсепке алууну караган коммуникациялык иш чараны түшүнөбүз.

Талкуулардын эффективдүүлүгү стандарттуу жол-жоболордун принциптерин сактоонун натыйжасында камсыз кылынат, алар негизгилери:

1. Талкуунун предметин аныктоо;
2. Талкууну даярдоо жана өткөрүү боюнча уюштуруу тобун түзүү;
3. Саясий диалогдун максаттарын жана милдеттерин аныктоо.

Сценарийди жана программаны иштеп чыгуу;

4. Талкуунун катышуучуларынын тизмесин даярдоо;
5. Катышуучуларга маалымат берүү жана чакыруу;
6. Талкуу үчүн мейкиндик түзүү;
7. Талкуу жүргүзүү;
8. Өткөрүлгөн талкууга баа берүү;
9. Талкуунун натыйжаларын жалпылоо;
10. Талкуунун натыйжаларын жайылтуу жана пайдалануу.

Талкуунун предметин аныктоо. Талкуунун предметин аныктоо төмөндөгү кадамдарды карайт:

1. Орун алган же сунуш кылынып жаткан саясаттын таламдаш тараптарга таасир тийгизип жаткан жана алар үчүн актуалдуу болгон маселелерди, проблемаларды аныктоо.

2. Маселелерди, саясаттын проблемаларын изилдөө жүргүзүү жана анын натыйжалары боюнча аналитикалык иш чараларды даярдоо.

3. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары боюнча таламдаш тараптар үчүн негизги билдирүүлөрдү туюнтмалоо.

Талкууну даярдоо жана өткөрүү үчүн уюштуруу тобун түзүү. Талкууну даярдоо жана өткөрүү үчүн уюштуруучулук жана коммуникациялык көндүмдөрү бар жооптуу адамдардын тобун аныктоо зарыл.

Талкуулардын сценарийин жана программасын иштеп чыгуу. Ар бир айкын иш чараны өткөрүүнүн сценарийи аны баштардын алдында такталат. Бирок, бардык талкуулар үчүн жалпы болгон компоненттер бар.

Биринчиден - бул мамлекеттик саясаттын, өкмөттүн ишинин программасынын аталган чөйрөдөгү негизги пункттарын жана жоболорун “чондордун өз оозунан” угууну милдеттүү түрдө көрсөтүү.

Экинчиден, - аталган маселе боюнча программага же мамлекеттик саясатка карата оппозициялык же сын көз караштагы бир же эки даярдалган эксперттин милдеттүү түрдө чыгып сүйлөшүү, бирок бул жерде кыйынчылык мында турат, ушул чыгып сүйлөөлөрдү квалификациялуу талдоо, компетенттүү эксперттик корутунду, мамилелерди, концепцияларды, көз караштарды баяндаган кесипкөйлүк менен жасалган баяндама. Ошондуктан баяндамачыларды издөө боюнча, алар менен консультацияларды өткөрүү, алардын чыгып сүйлөгөндөрү боюнча биргелешкен иш жүргүзүү боюнча түйшүктүү иш зарыл болот.

Үчүнчү компонент,- баяндамаларды талкуулоо. Алар тегерек үстөл режиминде да, ошондой эле чакан топтордогу иштер катары өтүшү мүмкүн. Талкуулана турган маселелер аталган чөйрөдөгү материалдардын негизинде саясатка талдоо жүргүзүүнүн жана калыптандыруунун кадамдарын камтууга тийиш.

Топтордо иш жүргүзгөндөн кийин натыйжаларды көрсөтүү болуп өтөт. Талкуунун программасы төмөндөгүлөрдү:

- Талкуунун темасынын аталышын.
- Өткөрүү датасын.
- Убактысын жана ордун.
- Талкуунун максатын жана милдеттерин.
- Карала турган маселелерди жана алардын ырааттуулугун.
- Жумушчу топтору үчүн маселелерди.
- Катышуучулардын жана баяндамачылардын тизмесин камтууга тийиш.

Программа жана материалдар алдын-ала таратылып берилет.

Катышуучулардын тизмесин даярдоо. Катышуучулардын тизмесин түзүүнүн алдында таламдаш тараптарды аныктоону жана талдоо жүргүзүү максатка ылайыктуу болот. Ошондой эле төмөндөгү критерийлерди колдонууга болот:

- Катышуучунун тикелей кызыгуусу.
- Катышуучунун талкуунун предмети жаатындагы билими же тажрыйбасы.
- Катышуучу ушул талкуунун предмети таасир тийгизе турган топтун өкүлү.
- Катышуучунун альтернативалуу пикири бар.

Баяндама жасай турган эксперттерге, айрыкча альтернативалуу пикири бар эксперттерге өзүнчө көңүл буруу зарыл.

Маалымат берүү жана катышуучуларды чакыруу. Чакыруу жана катышуучулардын “келишин камсыз кылуу” өзгөчө милдет, коомдук талкуулардын ийгилиги көбүнчө ушул милдеттин чечилишине жараша болот. Таламдаш, жакшы даярдалган 90%дык аудиториянын болушу уюштуруучулардын “биринчи адамдарды” жана “өзөктүү фигураларды” – ушул маселе боюнча мамлекеттик саясатка жооп бере турган адамдарды, ошондой эле белгилүү эксперттердин, аналитиктердин, коомдук ишмерлердин, парламенттин депутаттарынын катышуусун уюштуруучулардын камсыз кылышына жараша болот.

Оозеки ырастоо жетишсиз болбогондор үчүн “келишин камсыз кылуу” да маанилүү болуп саналат. Чакырылгандар менен сүйлөшө билүү, ушул адамдын келээр-келбесине жетишүү, анын сылыктыктан улам баш тартпай жаткандыгын билүү атайын тажрыйбаны жана мамилени талап кылат. Мунун өзү өз убагында чечим кабыл алуу үчүн маанилүү болот, анткени ким келээрин, канча жана кандай катышуучулар болоорун билүү сценарий менен алек болгон уюштуруучулар үчүн келечектеги иш чаранын адекваттуу көрүнүшүн түзөт.

Талкуулар үчүн мейкиндик түзүү. Ар бир коммуникациялык иш чара талкуу мейкиндигин уюштуруу көз карашынан алганда атайын даярдалууга тийиш. Катышуучуларды туура жайгаштыруу, алардын топтордогу иши үчүн орундарды камсыз кылуу зарыл.

Ошондой эле талкуу убагында теле-операторлордун жана басма сөз кызматкерлеринин кыймылы үчүн ыңгайлуулуктарды кароо зарыл. Буга дагы жалпы отурумдардын жана топтук иштин убагында которууну камсыз кылуу да маанилүү. Эгерде жалпы отурумдарда удаалаш которууну пайдалануу

ыңгайлуу болсо, ал эми топтордо катышуучулар бири-бирин өздөрү түшүнгөндөй кылып же тилди билген бир же бир нече катышуучунун жардамы менен уюштургандай кылып уюштуруу зарыл болот.

Ошондой эле катышуучулардын чай жана кофе ичүү үчүн танаписке чыккан убагында баарлашуусу үчүн ыңгайлуулуктарды кароо да маанилүү.

Коомдук талкуулар үчүн аудитория өтө эле чоң болбоого тийиш. Залда 50-60 адам болгондо зал толду деген сезим болууга тийиш. Ал болсо 90-100 же андан ашык адамды батырууга тийиш.

Катышуучуларды сарамжал жайгаштыруу

Жалпы аудитория:

- Эмеректи жайгаштыруу
- Чакыргандарды отургузуу
- Жумуш орундарын даярдоо: такта, жазуу үстөлдөрү, flip-chart,...
- Визуалдык катар: өзөктүү фразалар, суроолор, ММКнын өкүлдөрү иштей турган жер
- Удаа которууну камсыз кылуу жана сүйлөнгөн сөздөрдү жазуу

Топтордун иштеши үчүн аудитория:

- Эмеректи жайгаштыруу
- Жумуш орундарын даярдоо: такта, жазуу үстөлдөрү, flip-chart,....
- Топтогу иштер үчүн формалар
- Ырааттуу которууну жана жазууну камсыз кылуу

Танакис, эс алуу үчүн жер

- Жерлерди уюштуруу (жалпы же топтор боюнча).
- Тейлөөнү камсыз кылуу.

Визуалдык катарды түзүү

Коммуникациялык иш чараларды программалардын, өкмөттүн документтеринин негизги пункттары, Президенттин кайрылуусунун айрым жерлери жана аталган маселе боюнча башка маанилүү материалдар баяндалган плакаттарды дубалга илүү менен жүргүзүү баарынан жакшы болот.

Тегерек үстөлдө талкуулана турган маселелер, негизги баяндамачылардын алдына коюлган маселелер, топтордо иштөө үчүн маселелер да дубалдарга илинип коюлат. Бул алда канча предметтик талкуулоо жүргүзүүгө жана катышуучулардын ортосундагы коммуникацияларга көмөк көрсөтөт.

Топтордогу иштердин натыйжалары жалпы катышуучулардын көрүшү үчүн отурумдар залына илинип коюлат жана иш чара аяктаганга чейин алынбайт.

Өткөрүлгөн талкууга баа берүү. Талкууну өткөрүүгө баа берүү талкуунун максатына жетишилгендигин түшүнүү, келечек талкууларды өткөрүүнү өркүндөтүү үчүн маанилүү болуп саналат. Аналитикалык топтун эксперттери гана эмес, ошондой эле коммуникациялардын уюштуруучулары да баа бере алышат.

Материалдарды жалпылоо жана иштеп чыгуу өзүнө төмөндөгүлөрдү камтып турат:

1) дискуссиялар, баяндамалар, тегерек үстөлдөр жазылган аудиокассеталарды кайра жаздыруу.

2) өкмөттүн өкүлдөрүнүн баяндамаларын редакциялоо жана авторлоштуруу.

3) продуктулардын жана алардын натыйжаларын туюнтмалоо, жайылтуу бет ачаарын өткөрүү.

4) аналитикалык катты жазуу, аны талкуулоо, толуктоо жана редакциялоо.

5) бардык талкуулардын натыйжаларынын тексттерин тажрыйбалуу редакторлор тарабынан редакциялоо жана коррективкалао.

Өткөрүлгөн талкуу жөнүндө отчеттун форматы төмөндөгүлөрдү камтып турат:

1. өткөрүлгөн талкуу жөнүндө жалпы маалымат
2. ар кандай таламдаш тараптардын жалпы позициялары
3. таламдаш тараптар эмнеге кызыгууну билдирди
4. таламдаш тараптардын позицияларындагы айырмачылыктар
5. таламдаш бир тараптын экинчи тарапты сынга алышы
6. таламдаш тараптардын сунуштары
7. жүргүзүлгөн талкууга баа берүү

Коомдук талкуулардын натыйжаларын жайылтуу:

- Талкуунун натыйжаларын катышуучуларга салып жиберүүнү;
- Талкуунун натыйжаларын алуу үчүн катышуучулардын сунуш-талаптарын жыйноону;
- Катышуучулардын каалоолорун эске алуу менен салып жиберүү тизмесин аныктоону;

- Коомдук талкуулардын натыйжаларын талкуунун катышуучуларына кагаз жүзүндөгү көчүрмөлөрүн жиберүү жана электрондук почта менен салып жиберүүнү;
- Программа менен иштөөнүн стратегиясын аныктоо үчүн буюртмачыга материалдарды берүүнү өзүнө камтып турат.

Талкуунун натыйжалары:

- Катышуучуларга талкуунун натыйжалары жөнүндө маалымат берүү үчүн;
- Тиешелүү маалыматтык жана аналитикалык материалдарды даярдоо жана массалык маалымат каражаттарына жайгаштыруу үчүн;
- Негизги жоболору талкууга чыгарылган аналитикалык документтерге өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизүү үчүн пайдаланылышы мүмкүн.

ГЛОССАРИЙ

Адресат – дарек ээси, билдирүү же почталык, телеграфтык жиберүү арналган адам (жеке, юридикалык).

Аналитикалык документ – аналитикалык документте баяндалган сунуштарды ырастаган толук жана ынандуу аргументтерди берүү боюнча текст, бул чечимдерди иштеп чыгуунун жана кабыл алуунун жана максаттуу аудиторияны аракетке чакыруунун шайманы.

Аналитикалык иш – чыгармачыл иштин курамдык бөлүгү. Ал маалыматка баа берүү жана чечимдерди кабыл алууну даярдоо үчүн арналган. Аналитикалык иш объективдүү айкындыкты таанып билүү процесси катары изилдөөнүн жалпы илимий методдорун колдонуу менен, диалектиканын, формалдуу логиканын мыйзамы боюнча жүзөгө ашырылат.

Аналитикалык кат – саясаттагы, социологиядагы, экономикадагы жана мыйзам чыгаруудагы кандайдыр бир изилдөөлөр жөнүндө жалпыланган материалды камтыган документ.

Аналитикалык маалымат – тандалып алынган, иштелип чыккан жана талдоо жүргүзүлгөн фактылардын жыйындысы.

Аннотация – эскертүү, документтин, анын бир бөлүгүнүн же жыйынды документтердин мазмуну, арналышы, формасы жана башка өзгөчөлүктөрү көз карашынан алынган кыскача мүнөздөмөсү. Аннотация түшүндүрмө же сунуштама мүнөздө болот.

“Ак китеп” – саясаттын өзүнчө багытын иштеп чыгуу жаатындагы сунуштарды камтыган маалыматтык документ жана ал курал болуп калууда.

Артыкчылыктар – мамлекеттик органдар биринчи кезекте тиешелүү ресурстарды бөлүп берип жана айкын саясатты

же программаны иштеп чыгып иш жүргүзүүгө тийиш болгон максаттардын, аракеттердин, проблемалардын тизмеси.

Баа берүү – илимий ыкмаларды жана изилдөө методикаларын пайдалануу менен долбоорду же программаны ишке ашыруунун натыйжалары жөнүндө маалымдамаларга талдоо жүргүзүү.

Баштапкы маалымдамалар - баштапкы булактардан алынган маалымдамалар (сиз тарабынан сурамжылоодон, интервьюдан, байкоо жүргүзүүлөрдөн жана маектешүүлөрдөн бир нерсени эсептөөдөн өз алдынча алынган маалымдамалар).

Баяндама – белгилүү бир теманы кеңири баяндоо түрүндөгү ачык билдирүү. жетекчиге оозеки же жазуу жүзүндө кабарлоо.

Бийликтин таламдаш органдары – саясаттын аталган процессине таандык кылынган маселелер, макулдашылган органдар.

Бюрократия – иерархия, структура, кызматчылар, иш кагаздарын жүргүзүү, кызматтардын системасы, кызматтык нускамалар жана эрежелер мүнөздүү болгон уюм.

Гендер – коом адамдарынын биологиялык жынысына жараша аткарууну талап кылган социалдык жана маданий ченемдердин жыйындысы.

Дебаттар – кандайдыр бир маселени талкуулоо, пикир алмашуу, жарыш сөздөр, талаштар.

Дельфи методу – талдоо методу, проблеманы эксперттердин тобунун жардамы менен чечүү.

Дискурс - (лат. *discursus* – ой жүгүртүү, жүйөө) – аналитикалык рефлексияны жана аналитикалык коммуникацияны интеграциялоо процесси. рефлексиянын жана коммуникациянын бир бүтүн, социалдык шартталган бирдиги.

Дискуссия – акыйкатка жетишүүгө багытталган жана талаш жүргүзүүнүн коррективдүү ыкмаларын гана пайдаланган талаш. коммуникациянын маанилүү формасы, социалдык проблемаларды чечүү методу.

Документ – белгиленген түрдөгү маалыматты (адатта жазуу жүзүндөгү) камтыган жана аны берүү, сактоо практикада колдонуу үчүн арналган билдирүү.

Долбоор – айкын максаттарга жетишүүнү камсыз кыла турган методдордун, технологиялардын, процесстердин, каражаттардын, ошондой эле адамдык, убактылуу, финансылык жана материалдык ресурстардын жана чыгымдардын жыйындысы.

Жамааттык долбоор – уюмдун тиби жана бири-бири менен макулдашкан бир нече адис тарабынан изилдөө иштерин жүргүзүү, мында жалаң гана негизги эмес, көбүнчө илимий издөөнүн экинчи даражадагы жол-жоболору да заманбап аналитикалык практикада жана баарыдан мурда дисциплиналар аралык изилдөөлөрдү жүргүзүүдө олуттуу ролго ээ болот.

Жарандык демилгелер – өзүнүн таламдарына бийликтин чечимдери же бийликтин администрациясынын (билим берүү, транспорт, турак жай) чечимдери тарабынан шек келтирилишинен коргоо же өз ара түшүнүшүү үчүн жарандардын өз алдынча уюмдашуусу.

Жарандык коом – калктын мамлекет тарабынан контролдонбой турган уюмдашкан структуралары (бизнес, саясий партиялар, коомдук уюмдар ж.б.) алар жарандардын ар кандай таламдарын жана керектөөлөрүн билдирет.

“Жашыл китеп” – коомдук саясаттын айкын проблемалары жөнүндө маалыматтык документ.

Жол-жоболор – айкын кырдаалдын тушунда көрүлүүгө тийиш болгон аракеттер.

Институттар – калыптандырылган эрежелер, коомдук турмуштун ченемдери, аларды аткарууну камсыз кылган структуралар жана механизмдер. Бул ошондой эле: а) укуктук ченемдердин негизинде ишти жана бийликти жүзөгө ашыруунун уюштуруу жагынан жол-жоболоштурулган ыкмалары; б) белгилүү бир жактагы укуктун ченемдеринин коомдук мамилелердин жыйындысы (мамлекеттик кызмат институту, жеке менчик институту ж.б.).

Кайтарым байланыш – бул булактан берилген билдирүүгө карата аны алуучунун мамилеси. Бул алуучунун билдирүүгө карата мамилесин эсепке алуу булагы. Кайтарымдуу байланыш коммуникацияны динамикалуу кош тараптуу процесске айландырат.

Коммуникация – маалыматты бир индивидден же топтон ар кандай каражаттарды жана каналдарды пайдалануу менен экинчи тарапка берүү процесси.

Контексттүүлүк – байланышты, тагыраак айтканда көрүнүштөрдүн алда канча кеңири чөйрөсү менен байланышты билдирет. Термин лат. “contextus” –тыгыз байланыш, кошулуу деген латын сөзүнөн келип чыгат.

Коомдук пикир – адамдардын ири тобунун таламдарына тиешеси бар айкын маселе боюнча көптөгөн жеке пикирлердин жыйындысы.

Коомдук саясат – коомдук маанилүү проблемаларды формалдуу, ачык саясий жол-жоболор жана практика аркылуу чечүү боюнча саясаттын ар кандай субъекттеринин иши.

Коомдук саясат мектеби – жаш адамдарда саясатка талдоо жүргүзүүнүн билимдерин, көндүмдөрүн, сын көз карашта ой жүгүртүшүн өнүктүрүүгө жана Кыргыз Республикасында коомдук саясаттын заманбап стандарттарын алга жылдырууга багытталган билим берүү долбоору.

Легитимдүүлүк – мыйзамдарга, башка документтерге жана расмий органдардын чечимдерине негизделген иш.

Максат – башкаруу объектисинин талап кылган абалы, ага жетишүү проблеманын чечилишин камсыз кылат. Ал сандык же сапаттык жагынан билдирилиши мүмкүн.

Максаттуу аудитория – белгилүү бир аракетке карата мамилелеринин жакындыгынын принциби боюнча бириккен өтө эле көп адамдарды аныктоо үчүн иш чаралардын комплекси. Өздөрүнө карата программанын же саясаттын аракети багытталган мүнөздөмөлөрү окшош бириккен адамдардын тобу.

Мамлекеттик орган – мамлекеттик бийликтин белгилүү бир бутагынын функцияларын ишке ашыруу үчүн зарыл болгон мамлекеттик бийликтик ыйгарым укуктар берилген, мамлекеттик бийликтин өз алдынча структуралык бирдиги.

Мамлекеттик программа – ресурстар, мөөнөттөр жана аткаруучулар боюнча өз ара байланышта болгон, өлкөнү өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттарындагы мамлекеттик маанилүү проблемаларды эффективдүү чечүүнү камсыз кыла турган иш чаралардын комплекси.

Мамлекеттик саясат субъекттери – саясий ишке, мамлекеттик саясат процессине катышкан мамлекеттик органдар, адамдар, топтор, партиялар, кыймылдар, ошондой эле башка саясий институттар.

Мамлекеттик саясатка талдоо жүргүзүү – саясатчыларды саясий альтернативалардын артыкчылыктары жана кемчиликтери жөнүндө маалымат менен камсыз кылуу үчүн коомдук проблемаларды изилдөө процесси. Мында, негизги көңүл: а) альтернативаларды иштеп чыгуу процессине; б) максаттарга жана милдеттерге; в) жүзөгө ашыруу методдоруна. д) мониторинг жана баа берүүгө бурулат.

Методика – бул иштин практикалык тажрыйбасын белгилеген ыкмалардын (операциялардын) жана аларга ылайык келгени объектилердин системасы. бул өзү топтогон тажрыйбаны көбөйтүүгө жана таратууга чакырылган система.

Методология – тигил же бул илимдин негизин түзүп турган алда канча жалпы принциптердин жана жоболордун системасы.

Мониторинг – долбоорлорду, программаларды жана стратегияларды ишке ашыруу процессинин жүрүшүнө байкоо жүргүзүү жана контролдоо максатында маалыматты үзгүлтүксүз жыйноо жана талдоо жүргүзүү процесси.

Отчет – пландын, тапшырманын аткарылышы, иш чараларды, тапшырмаларды жана иш чараларды өткөрүү жөнүндө жогору турган жетекчиликке бериле турган маалымдамаларды камтыган документ.

Өнөктөштүк – жалпы проблемаларды чечүү боюнча бир нече уюмдардын тең укуктук кызматташтыгынын формасы.

Пикирлердин лидерлери – башка индивиддердин туткан жолуна же жүрүш-турушуна керектүү багытта таасир тийгизүүгө жөндөмдүү адамдар.

Проблема – кандайдыр бир көрүнүштү таанып билүү процессинде келип чыккан карама-каршылыкты чечүүнү талап кылган татаал практикалык маселе. “Проблема”, “проблемалуу”, “проблематика” деген терминдер саясий кырдаалга же процеске баа берүүдөгү аныкталбагандыкты кароого карата ар тараптуу мамиленин зарылдыгын билдирип турат.

Проблемалуу кырдаал – орун алган абалдын канаттандыраарлыксыздыгы аңдап билинген, бирок аны өзгөрүү үчүн эмне кылуу керектиги ачык болбогон кырдаал.

Реферат – баштапкы документтин (же анын бир бөлүгүнүн) негизги фактылай маалымдамалары жана тыянактары

менен кошумча интерпретациялоосуз же сын – пикирлерсиз кыскартылган баяндамасы.

Рефлексия – субъект тарабынан ички актыларды жана абалдарды өз алдынча таанып билүү процесси, адамдын өзүнүн жеке аң сезиминде болуп жаткандар жөнүндө ой жүгүртүү процесси, өз алдынча талдоо жүргүзүүгө шыктуулук.

Саясат – (гректин –politicus- сөзү) –таптардын, улуттардын жана башка ири социалдык топтордун ортосундагы мамилелерге байланыштуу иштин чөйрөсү, анын чордонунда бийликти жеңип алуу, кармап туруу жана пайдалануу, мамлекеттик иштерге катышуу, иштин формаларын, милдеттерин жана мазмунун аныктап турат.

Саясатты иштеп чыгуучулар – саясатты иштеп чыгууга жана чечимдерди кабыл алууга жооптуу адамдар.

Саясатчы – саясаттын, саясий турмуштун активдүү катышуучусу. саясий ишмер, саясат менен кесиптик иш жүргүзгөн адам.

Саясий аналитиктер – изилдөөлөрдү жана саясатка талдоо жүргүзгөн, саясий консультацияларды уюштурган эксперттер. Булар мамлекеттик саясатка талдоо жүргүзүү алардын негизги кесиптик иши болгон адамдар.

Саясий башкаруу – өнүктүрүүнүн улуттук милдеттерин коюунун, саясатты иштеп чыгуунун жалпы мамлекеттик деңгээлде чечимдерди кабыл алуунун процесси. Ага мамлекеттик бийликтин бардык органдары, саясий жана коомдук институттар жеке менчик секторунун жана жарандык коомдун уюмдары катышат.

Саясий маданият – бийлик жана жарандар чөйрөсүнө таандык кылынган коомдо тарыхый жагынан калыптанган түшүнүктөрдүн, баалуулуктардын жана жүрүш-туруштун үлгүлөрүнүн жыйындысы.

Саясий мониторинг – коомдо болуп жаткан саясий процесстердин абалына байкоо жүргүзүү, баа берүү жана саясий чөйрөнүн абалын болжолдоо.

Саясий чөйрө – көп ченемдүү социалдык мейкиндик жагы, саясий система орун алган чөйрөнүн элементи.

Синектика – коюлган максаттарды күтүүсүз, стереотиптүү эмес аналогияларды жана ассоциацияларды стимуляциялоо үчүн атайын түзүлгөн кырдаалдар, чыгармачылык активдүүлүктү стимулдаштыруу методу.

Синергия – системанын ар тектүү өз ара байланышта болгон компоненттеринин биргелешип иш жүргүзүшүндө келип чыккан системанын сапаттык жагынан жаңы касиеттеринин пайда болушу. Бул ошондой эле биргелешкен ишти жүзөгө ашырууда күч аракеттерди арттыруунун жүрүшүндө иштин эффективдүүлүгүнүн кескин жогорулашы.

Стиль – тексттик материалдардын мүнөздөмөсү, ал маанилүү көрүнгөн каражаттардын өзгөчөлүгүн, айкын сөз айкаштарын, ыкмаларын пайдаланууну чагылдырат, ал мазмундун бирдиктүүлүгү менен шартталган.

Сунуштар – айкын кырдаалдардын өзгөчөлүктөрүн жана аны андан ары өнүктүрүүнүн келечегин эске алуу менен сунуш кылынган аракеттердин образына карата беделдүү мүнөздөмө.

Сурамжылоо – адамдардын белгилүү бир тобуна суроолор менен кайрылуу аркылуу баштапкы маалыматты жыйноо методу.

Таламдаш топтор – бийлик органдары тарабынан чечимдерди кабыл алууга ар кандай ыкмалар менен таасир тийгизүүгө умтулган индивиддердин жана уюмдардын топтору. Алар айкын социалдык топтордун (фермерлердин, аялдардын, жаштардын ж.б.) таламдарын ишке ашыруу үчүн түзүлөт.

Адамдардын чечимдерди кабыл алууга же чечимдерди кабыл албоого таасир тийгизүү үчүн уюштурулган ассоциациялары.

Технология – системага “кирүүдөгү” баштапкы материалдык ресурстарды маалыматты жана башка компоненттерди системадан “чыгууда” товарга жана башка компоненттерге айландыра турган методдордун жана каражаттардын жыйындысы.

Тобокел – кабыл алынган чечимди ишке ашырууга байланыштуу айрым бир коркунучтун келип чыгуу мүмкүнчүлүгү.

Түрткү берүү – (англ. – lobby – кулуарлар) – жеке адамдардын жана коомдук уюмдардын мыйзам чыгаруучу же аткаруучу бийликтин чечимдерди кабыл алышына таасир тийгизүүчү аракеттеринин жыйындысы.

Тыянак – интеллектуалдуу корутунду, анын жүрүшүндө кандайдыр бир баштапкы жоболордун негизинде алардан логикалык жагынан келип чыга турган ой жүгүртүүлөр жол-жоболоштурулат. Туура тыянактар өздөрү таянган маалымдамалардын (маалыматтын) чындыгынын шартында жол-жоболоштурулушу мүмкүн.

Фокус-топтор методу – маалымат жыйноонун сандык-сапаттык ыкмасы.

Чечим – чечимдердин мүмкүн болуучу көптөгөн варианттарынын ичинен тандалып алынган бир же бир нече альтернативасы.

Чечим кабыл алган адам (ЛПР) – бул саясий чечимдин мүмкүн болуучу варианттарынын ичинен бир вариантты биротоло тандап алуу функциясы жүктөлгөн адам же адамдардын топтору.

Эксперт – атайын билимдерге ээ болгон жана мамлекеттик, коомдук органдар тарабынан экспертиза жүргүзүү үчүн тартылган адам.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Адизес. И. К. Өзгөртүүлөр менен башкаруу. СПб.2008.
2. Алексеев Н.Г. Методологиянын конструкциялык-инновациялык мааниси.// Кентавр, 1996, №2.
3. Аристотель. Саясат. Афина саясаты. М. 1997.
4. Беляева Н.Ю. Россиядагы коомдук чөйрө жана коомдук саясат: өнүгүүнүн абалы жана келечеги // Заманбап Россиядагы коомдук саясат: субъектилер жана институттар. М. ТЕИС. 2006.
5. Богатырев В. Чечимдерди кабыл алуунун улуттук системасы кандай болууга тийиш. 2010-жылдын 1-ноябры. Сайт IPP.
6. Буйлашев Т.С. Кыргызстан: өлкөнүн абалына жалпы баа берүү. БУУ системасындагы мекемелер үчүн обзор (авторлоштукта). Бишкек. 2001.
7. Генисаретский О. И. Рефлексивдүү абалдардын проблемалары.// Методология маселелери, 1999, №1-2.
8. Заманбап шарттардагы мамлекеттик саясат. Маалыматтык-методикалык колдонмо. Бишкек. 2008.
9. Дридзе Т. М. Социалдык коммуникациялар чөйрөсүндөгү тексттик иш М.1984.
10. Зайцев Д. Г. «Өзөктүү» саясий акторлорго талдоо жүргүзүү. Ивент-талдоо-жүргүзүү, кырдаалдык талдоо жүргүзүү. www.publicpolicy.kg
11. Кантип стратегиялык маселелер боюнча жакшы кеңешчи болуш керек. – Братислава. 2002.
12. Килиевич А. Мамлекеттик башкаруу саясатына жана коомдук сектордун экономикасына талдоо жүргүзүү чөйрөсүндөгү терминдердин жана түшүнүктөрдүн англисче-орусча сөздүгү. Бишкек. 2009.
13. Кубаев Б. Х. Кыргызстандагы эмгек рыногу. Бишкек.1998.

14. Лобанов В.В. Мамлекеттик башкаруу жана коомдук саясат. Окуу куралы. – СПб.: Питер, 2004.
15. Марков А.П. Бирженюк Г. М. Социалдык-маданий долбоорлоонун негиздери. Окуу куралы. СПб. 1997.
16. Маркс К., Фейербах жөнүндө тезистер. К. Маркс жана Ф. Энгельс Чыгармалар, 2-бас. Т. 3. М. 1955.
17. Контент-талдоонун методологиялык жана методикалык проблемалары. 1-2-чыгарылышы. М.1973.
18. Социологиялык изилдөөлөрдөгү документтерге талдоо жүргүзүү методдору. М. 1985.
19. Назаров М.М. Заманбап дүйнөдөгү массалык коммуникация. Талдоо жүргүзүүнүн методологиясы жана изилдөөлөрдүн практикасы М. 2002.
20. Панфилова А. П. Чечимдерди жамааттык кабыл алуудагы акыл чабуулу. М. 2007.
21. Саясий процесс: талдоо жүргүзүүнүн негизги аспектилери жана ыкмалары. – М., 2001.
22. Кыргыз Республикасында баштапкы кесиптик билим берүүнү өнүктүрүү проблемасы: мамлекеттик сегмент. Аналитикалык документ. Бишкек. 2003.
23. Коомдук саясат: теориядан практикага карай. СПб. 2008.
24. Рой О.М. Социалдык-экономикалык жана саясий процесстерди изилдөө: жогорку окуу жайлары үчүн окуу китеби. СПб.: Питер, 2004.
25. Долбоорлорго, программаларга, саясаттарга мониторинг жүргүзүү жана баа берүү боюнча колдонмо. – Бишкек 2002.
26. Сидоров Е. В. Дискурстун онтологиясы. Экинчи басылышы. М. 2009.
27. Симонов К.В. Саясий талдоо жүргүзүү. М. 2002.
28. Сунгуров А.Ю. Жарандык коомдун структурасындагы ортомчу уюмдар. Россиядагы саясий модернизациялоонун

- айрым проблемалары.// Полис, 1999, 6, 34-48 -б. эл. версия
- <http://www.strategy-spb.ru/index.php?do= biblio&doc=31>
29. Сыдыкова З. Коомдук саясаттагы окутуунун инновациялык ыкмалары. www.publicpolicy.kg
 30. Шарков. Ф. И. Коомчулук менен байланыштардагы консалтинг. Окуу китеби. М. 2008.
 31. Шматко Н. Коомдук саясаттын феномени.// Социс. 2001. №7.
 32. Эффективдүү коммуникациялар. Укук коргоочу НПОлор үчүн практикалык колдонмо. Бишкек. 2010.
 33. Янг Э., Куин Л. Мамлекеттик саясат жагында таасирдүү аналитикалык документти кантип жазыш керек. Борбордук жана Чыгыш Европадагы мамлекеттик саясат боюнча кеңешчилер үчүн практикалык колдонмо. Котормо. Киев. 2003.
 34. Dunn W. Public policy analysis. An introduction. PH, 1999.
 35. How to be a better policy advisor. Manual. NISPACEe, 2002.
 36. Ideology and methods of Discourse Analysis / Studies in the Theory of Ideology /Edited by J.Thompson., London:SAGE Publications, 1987.
 37. Teun A.van Dijk Elite Discourse and Racism. London: SAGE Publications, 1985.

**TERRA
PUBLIC**

Институт
гуманитарного
проектирования

ЦОТ

ICP

SIAR
SECURITY AND COST RISK

Финансылык колдоо

icco
Partner to
enterprising people

soros.kg